

Lunds Universitet
Samhällsvetenskapliga fakulteten
Centrum för genusvetenskap

Masteruppsats, GNVM03, 30 hp
Vårterminen 2012
Handledare: Irene Pelayo

LUND UNIVERSITY
Faculty of Social Sciences

Retrospektiva normaliserande praktiker

En studie kring motstånd och normalisering i
framställningar av den fjärde åldern.

Författare: Lina Palmqvist

Abstract

This thesis is a feminist analysis of documentary and biographic images and stories of old age, focusing on axes of social differences, normalization and the consequences of inhabiting the position of deviation. Through a theoretical framework consisting of intersectional feminist theory and theories on normalization and a methodological framework consisting of discourse theory and semiotics of images, three different empirical material containing images and stories of people in old age is analysed. A central conclusion is that people in old age is defined by their past. This is something that is repeated in the material in various ways but in certain patterns. Proper advanced age is done by negating normative narratives of gendered adulthood characterized by able-bodiedness, productive- and reproductive work and "Swedishness". The author highlights examples from the material showing in different ways how the inability to live up to the retrospective "normat" is followed by symbolic and material punishment.

Nyckelord: Crip teori, den fjärde åldern, intersektionalitet, normalisering

Keywords: Crip theory, intersectionality, normalization, the fourth age

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Riv Ålderstrappan.....	6
1.3 Syfte och frågeställningar.....	8
1.4 Disposition	9
2 Forskningsfält.....	10
3 Teori.....	12
3.1 Intersektionalitet.....	12
3.2 Normalisering.....	13
3.3 Identitet som görande.....	14
3.4 Den hegemoniska diskursen och människor i hög ålder.....	16
3.5 Obligatoriska påbud.....	18
4 Metod, Metodologi och material.....	21
4.1 Metod. Semiotisk analys och Diskursanalys.....	21
4.2 Reflexivitet och kunskapssyn.....	26
4.3 Material.....	30
5 Analys.....	36
5.1 Görandet av kön, ålder, etnicitet och funktionsnedsättning.....	36
5.2 Andra bilder av äldre. En kamp om hegemoni.....	53
5.3 Obligatorisk heterosexualitet, -funktionsduglighet och vuxenhet.....	65
5.4 Sammanfattande diskussion.....	74
6 Referenser.....	79
7 Bilaga – Vård och Omsorg (2008).....	83

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Hösten 2011 sände Sveriges Television en reportageserie om den privata äldreomsorgen i Sverige (Dokument Inifrån 2011). Bilden som målades upp var skräckartad. Äldre som inte fick komma upp ur sängen eller gå på toaletten på flera timmar och var tvungna att ligga i sin egen avföring. Äldre personer och deras anhöriga vittnade om hur de efter flytten till boendet förlorat i vikt och snabbt blivit sämre och till och med allvarligt sjuka. De utländska rikskapitalbolagen profiterar på de svenska äldres beroende av omsorg, utan etiska kval. I reportagen visas de äldre upp som maktlösa offer under cyniska vårdföretags profittänkande.

Trots de stora och snabba förändringarna, i form av privatiseringar, som skett inom omsorgen av äldre, så har rapporteringen inom media varit relativt konstant negativ (Andersson m.fl. 2011 ss. 112-113). Detta är oberoende av om det är den privata eller den offentliga vården som granskas. När media rapporterar om människor i hög ålder är det i stor utsträckning när vanvård har upptäckts inom omsorgen eller när stora besparingar och neddragningar gjorts i omsorgsorganisationen (Andersson 2008, s. 88).

Ett annat ämne som förekommer i det politiska landskapet och i media, är personer i hög ålder som en ekonomisk och social börda för samhället. Denna börda beskrivs ofta som något hotfullt, som i framtiden kommer att växa då den stora generationen födda på 1940-talet går i pension. På ett möte hos Skandinaviska Enskilda Banken den 1 december 2004 använde dåvarande finansminister Pär Nuder benämningen ”Köttberg” för personer födda på 1940-talet (Rislund 2004; Brors 2004). Han mötte då mycket kritik men begreppet är myntat och lever sitt eget liv (Andersson m.fl. 2011, s. 112).

Ett annat nedsättande uttryck av den demografiska förändringen i befolkningen är åldringsexplosion. På 90-talet var det årtiondets början som beskrevs som präglad av en åldringsexplosion (Antman 1996, s. 31). På 2000-talet är det den stundande ålderdomen för 40-talisterna som beskrivs med denna term (Hellman & Uvell 2000, s. 24).

Författaren och bloggaren Bodil Malmsten reflekterar över begreppet i ett inlägg från 2012. ”Jag är del av den intergalaktiska åldringsexplosionen. Ingen har tid, inga råd. Jag exploderar bit för...” (Malmsten 2012). Så som Malmsten stillsamt påpekar beskriver inte explosion på något bra sätt människors successiva åldrande, detta är snarare en långsam process. En explosion är en katastrof medan människors åldrande är ett ordinärt fenomen vilket kommer som något högst väntat. Begreppet är en reducering av den äldre befolkningen till ett samhällsproblem, en belastning. Statens offentliga utredningar ger en viss tröst när de skriver ”Poängen här är [enbart] att visa att det, som beskrivs som en framtida åldringsexplosion och som ett hot mot den generella välfärdsstaten faktiskt inte relativt sett innebär en större anspänning än tidigare.” (Vårdavgiftsutredningen, s. 207). Det Statens offentliga utredningar inte gör här, är att ifrågasätta själva termen som sådan, när de tröstar oss med att explosionen inte kommer att äga rum. Hotet är illuminerat. Begreppet åldringsexplosion må vara mindre provocerande än Nuders benämning Köttberget, men jag finner det ändå anmärkningsvärt att begreppet i sig står helt oproblematiserat i dessa sammanhang.

Jag utgår från att det finns en koppling mellan hur äldre, och omsorgen om äldre, talas om och framställs och hur äldre personer upplever sitt åldrande. Denna koppling handlar inte bara om den språkliga nivån, diskursivt, utan ger avtryck i diskursiva praktiker och innefattar den kroppsliga aspekten av livet. Media både speglar och påverkar samhället. Köttberget och åldringsexplosionen samt den äldre som offer under en undermålig omsorg är berättelser som säger något om personer i hög ålders livssituation i dagens Sverige. De utgör en del av diskursen kring ålderdom. Personer i hög ålder är i denna diskurs reducerad till vårdfall och människan i hela sin komplexitet skymms av denna bild. Hädanefter i uppsatsen kommer jag att referera till dessa mentala och faktiska bilder som ”vårdfalldiskursen”.

1.2 Riv ålderstrappan!

Bild 1: "Ålderstrappan" kurbitsmålning av Winter Carl Hansson i Danielsgården, Bingsjö, 1799. Tillgänglig: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1e/Kurbits_1799.jpg>

Kurbitsmålningen här ovan är en klassik variant av den så kallade ålderstrappan som illustrerar livsloppet hos en man och en kvinna i det sena 1700-talets Sverige. Enligt svenska akademins ordbok var vid denna tid en synonym till hög ålder att "gå i barndom". Utläser man bilden med fokus på den vertikala rörelsen kan man också se just detta – i 90 års åldern är det gamla paret tillbaka på samma nivå som i 10 års åldern. Föreställningen om ålderdomen som en andra barndom dominerar framställningen av och föreställningarna om personer i hög ålder även i dag, trots att uttrycket har slutat att användas (Hockey & James 1995).

När man i det sammanfattande diskussionsbetänkandet av den parlamentariska äldreberedningen Senior 2005 (2002) sätter underrubriken "Riv ålderstrappan!" syftar det just på denna starka bild av äldre som omsorgsberoende, så som barn, och i och med detta ett betungande ansvar för samhället. Denna dominerande bild vill man riva ned för att bygga upp en positiv framtidsbild. "I dag överväger de negativa bilderna i vår del av världen. Men det blir vanligare med positiva bilder av äldre som *konsumenter* av varor och tjänster och som aktiva i olika fritidsverksamheter. Bilder av äldre människor som *producenter* saknas däremot nästan helt." (Senior 2005 2002, s. 17). Denna mening sätter tonen för denna framåtblickande text. Här handlar

det om att ändra attityder och riva ålderdomliga föreställningar och kategoriseringar, men också att möjliggöra ett mer flexibelt livslopp där vi möts av "...80-åriga studerande, 75-åriga statsråd, 25-åriga kommunfullmäktige-ordförande och 30-åringar som arbetar tillsammans med 60-åriga mentorer." (Senior 2005 2002, s. 13). En kritik mot Senior 2005 är att den genom sin starka vilja att skapa positiva bilder av äldre människor fokuserar allt för mycket på de friska äldre. Det starka fokuset på människor i den tredje åldern leder till ett osynliggörande av äldre med nedsatta funktioner och sjukdomar i den fjärde åldern (Odén 2004; se även Edebalk & Eliasson-Lappalainen 2004).

Den positiva bild som Senior 2005 vill lyfta fram är inte unik, utan en bild som fått allt större utrymme. Lars Andersson (2009) menar att det finns en tendens inom det offentliga samtalet kring åldrande och ålderdom att betona att äldre personer lever längre och är friskare än någonsin samt att tala om livet för äldre som präglad av aktivitet, frihet och konsumtion (se också Gilleard & Higgs 2005). Ökad konsumtion, påpekar Andersson är inte en möjlighet för majoriteten av äldre och betonandet av aktivitet osynliggör de äldre som inte kan leva ett aktivt liv. (Andersson 2009, ss. 210-213) Hädanefter kommer jag i uppsatsen att referera till denna utmanande diskurs som "seniordiskursen".

Andersson (2009) skriver att kategoriseringen av personer över pensionsåldern i grupperna den tredje och fjärde åldern egentligen inte är baserade på kronologisk ålder, även fast det i praktiken ofta ser ut så. Den tredje åldern sträcker sig från pensionen och så länge personen klarar sig utan vidare omsorg. En äldre person som är i behov av omsorg är alltså per definition i den fjärde åldern. (Andersson 2009, s. 210)

Enligt socialstyrelsens statistiska underlag baserat på personnummer (2011) så har 38% av åldersgruppen 80 år och äldre antingen hemtjänst eller bor i särskilt boende. Bland gruppen i den tredje åldern, mellan 65 och 74 år, var det bara 3% som var beviljade någon form av omsorgsinsatts. Antalet stiger till ca 65 % för åldersgruppen 90-94 år, medan i gruppen 95 år och äldre har över 80% beviljad omsorg (*Äldre: vård och omsorg den 1 april 2011* 2012, s. 17). Denna statistik pekar mot att kronologisk ålder och ohälsa, precis som Andersson säger, har en faktisk koppling och att majoriteten av de allra äldsta är i behov av omsorg.

Nina Lykke (2009) skriver att klassificering och kategorisering av människor länge uppehållit vetenskapen och ofta varit ett sätt att legitimera hierarkier och ojämlikhet mellan olika sociala grupper. Inom motståndsrörelser har det varit viktigt att visa på hur dessa kategorier skapas och står i relation till varandra. (2009, ss. 46-47) Detta bör också gälla för motstånd gällande

ojämlikhet baserat på ålder.

En situation som helt osynliggörs, eller lämnas oproblematiserad, i kategoriseringen mellan tredje och fjärde åldern är människor som är sextiofem och äldre och redan sen yngre år har en ådragen eller medfödd funktionsnedsättning. Denna grupp blir enligt denna definition automatiskt förpassade till den fjärde åldern.

En annan regim av skillnad och ojämlikhet är kön. Kvinnor lever i genomsnitt längre än män men har samtidigt sämre hälsa än män (Schön 2011). Av dem som är i behov av vård och omsorg mellan åldrarna 65 år och äldre är 69% kvinnor och 31% män. Kvinnor är alltså, på grund av sitt större behov av särskilt stöd, överrepresenterade i den fjärde åldern (*Äldre: vård och omsorg den 1 april 2011* 2012, s. 16).

Mitt intresse är att titta på hur kategorin äldre personer i behov av omsorg konstrueras, och alltså inte att försöka måla upp nya gränser. Att tala om den fjärde åldern kan dock, trots alla förbehåll, vara ett sätt att peka ut att det finns ett samband mellan hög ålder och olika funktionsnedsättningar och funktionshinder. Andersson (2009) skriver, att det lätt blir de resursstarka seniorerna som kommer att definiera ålderdom på bekostnad av de allra äldsta. Senordiskursen växer sig starkare men en konsekvens av detta kan bli att det offentliga samhället släpper delar av sitt ansvar för äldre personer med faktiskt behov av stöd (Andersson 2009, s. 212).

Min problematisering av begreppet ”den fjärde åldern” föranleder att fokus i den här uppsatsen är just denna grupp – äldre personer i behov av omsorg.

1.3 Syfte och frågeställningar

Bilder och berättelser av och om personer i hög ålder förekommer i låg utsträckning i offentligheten och när de finns närvarande är de ofta ensidigt negativa. Det finns dock olika röster som kämpar för att nyansera och förändra denna bild. Mitt intresse är att, utifrån olika material, titta på hur dessa motbilder kan se ut och vilka strategier som används i framställningen av motbilder som problematiserar generaliserande kategoriseringar av personer i hög ålder.

Genom att titta på den rådande bilden utifrån motbilder tror jag att maktrelationer och strukturer, både i form av motstånd och dominans, kan bli synliga.

Mina frågeställningar är följande:

- Hur görs kön, ålder, etnicitet och funktionsnedsättning?

- I sin vilja att framställa ”andra bilder” hur förhåller sig materialet till dominerande föreställningar (hegemoniska diskurser) kring hög ålder?
- Hur verkar och samverkar de obligatoriska påbuden heterosexualitet, funktionsduglighet och vuxenhet.

1.4 Disposition

Uppsatsen är uppdelad i fem huvuddelar. Ovan har jag tecknat en bakgrund av hur hög ålder ofta representeras i media, politik och demografisk forskning – jag benämner detta ”vårdfallsdiskursen”. I samma del för jag en diskussion om kategoriseringen av äldre i tredje och fjärde åldern, samt presenterar jag en motdiskurs om äldre som jag benämner ”seniordiskursen”. I den andra delen, vilken tar vid här nedan, redogör jag för tidigare forskning inom området. I del nummer tre följer det teoretiska ramverket som består av fem teoretiska diskussioner med poststrukturalistisk prägel; Intersektionalitet, normalisering, identitet som görande, den hegemoniska diskursen kring hög ålder, och obligatoriska påbud. Uppsatsens fjärde del består av presentationer och diskussioner kring metod, Reflexivitet och kunskapssyn samt material. I denna del sammanförs och diskuteras först metoderna semiotik och diskursanalys och därefter följer en reflexiv diskussion om forskarposition, forskarrelationer och sanning. Slutligen följer en motivering av valet av material och korta presentationer av de enskilda empiriska materialen. Den femte delen utgörs av min analys som organiserats kring mina tre forskningsfrågor. Först diskuterar jag hur görandet av kön, ålder, etnicitet och funktionsnedsättning sker i materialet, därefter diskuterar jag materialets förhållningssätt till den hegemoniska ”vårdfallsdiskursen” samt den utmanande ”seniordiskursen” och i det tredje analysavsnittet tittar jag på hur ett korrekt/inkorrekt görande av identitet belönas/bestraffas. Slutligen för jag en summerande diskussion kring mina ”resultat”.

2 Forskningsfält

Jag uppfattar forskningsfältet för den här uppsatsen som i korsningen mellan socialgerontologi, feministisk genusvetenskap och forskning om funktionshinder. Trots detta är den forskning jag tar upp här övervägande producerad inom gerontologi och åldersforskning. Det är där jag hittat närvaron av de frågor som står närmast min uppsats. Min genomgång av fältet har ett svenskt fokus, då min uppsats är baserat på material som är framställda i Sverige och tar upp svenska förhållanden.

Inom feministisk forskning och genusvetenskap är ålder och ålderdom relativt outforskat. I sin avhandling *Kvinnlig för sin ålder* (2010) skriver Therés Persson om hur åldrande och ålderdom aldrig riktigt slagit igenom som en viktig analysingång inom genusforskningen. Hon tar upp litteraturvetaren och feministen Leni Marshalls (2006) syrliga kommentar att, trots att Simone de Beauvoirs *Ålderdomen* publicerades 1970, så har sedan dess varje arbete inom feministisk forskning som tar upp åldrande hyllats som en pionjärstudie (Persson 2010, s. 46). Internationell feministisk forskning om ålderdom är således inget nytt utan snarare en smal och ojämn fåra (se. ex. Friedan 1998; Woodward red. 1999; Cruikshank 2009).

I Sverige så kan man ändå hävda att genusvetenskaplig eller feministisk forskning kring hög ålder är i sin linda. Perssons (2010) intervjustudie är skriven vid Nationella institutet för forskning om äldre och åldrande vid Linköpings universitet och alltså en avhandling inom gerontologi men med en feministisk och intersektionell ansats. Hennes intervjustudie med kvinnor i olika åldrar visar att genus konstrueras på olika sätt i olika åldrar beroende av att könsnormerna varierar i olika åldrar (Persson 2010).

Karin Lövgrens avhandling *Se lika ung ut som du känner dig* (2009) är en annan aktuell gerontologisk studie med uttalat feministiskt och intersektionellt perspektiv. Temat i denna intervjustudie är kulturella föreställningar om ålder och åldrande i populärpress riktad mot medelålders kvinnor (Lövgren 2009).

Perssons och Lövgrens studier är relevanta för mig eftersom de har en feministisk ansats där maktregimer kring kön och ålder förstås som intersektioner. Däremot är etnicitet i hög grad frånvarande.

En pionjär inom svensk åldersforskning med fokus på etnicitet är Sandra Torres, som i sin avhandling (2001) problematiserar synen på ett gott åldrande, traditionellt ett huvudfokus inom gerontologin, som hon menar präglas av en blindhet för kulturell olikhet. Torres anlägger ett trans-

kulturellt perspektiv där hon, med intervjun som metod, undersöker ”äldre invandrares”¹ syn på ett gott åldrande. Att anta ett teoretiskt ramverk där kulturell skillnad har en central roll är, enligt författaren, viktigt för att kunna nå en djupare förståelse om hur individuella, generationella och kulturella betydelser av gott åldrandet kan nås.

I avhandlingen *Att åldras med funktionshinder* (2009) problematiserar Annika Taghizadeh Larsson relationen mellan hög ålder och funktionshinder. Hon påpekar att trots att vi ofta sammanlänkar ålderdom och nedsatt hälso- och funktionstillstånd i vårt vardagliga tal så hör ålderdom och funktionshinder forskningsmässigt till två olika, och oftast separerade, traditioner. Författaren menar att man inom forskningen om äldre och åldrande har ägnat sig åt åldrande som en process utifrån en syn på åldrande som socialt fenomen. En aspekt av hög ålder är, enligt Taghizadeh Larsson, funktionsnedsättningar och likt författaren länkar jag funktionshinder och ålderdom till varandra i den här uppsatsen.

Till skillnad från alla de ovanstående svenska publikationerna är min uppsats inte en intervjustudie. Materialet för min uppsats är texter och bilder som redan passerat kulturens filter (se. Barthes 2006, s. 30). Magnus Nilssons avhandling *Våra äldre* (2008) är, likt min uppsats, inriktad på representationer av hög ålder. Han utgår från ett kritiskt gerontologiskt perspektiv vilket innebär ett fokus på ”[...] makt, normer och materiella intressen” (2008:21). I och med Nilssons väl artikulerade kritiska perspektiv och dess fokus på offentliga representationer av hög ålder, är det hans forskning som jag placerar min uppsats närmast, både metodologiskt och teoretiskt.

I mitt eget arbete vill titta på hur de sociala kategoriseringarna kön, (hög) ålder, funktionshinder och etnicitet verkar och samverkar i representationer av hög ålder. I och med detta undersöker jag skärningspunkten för olika maktregimer som inte sammanförts i tidigare forskning som jag hittat. Min studie kan således bidra till att fylla kunskapsluckor både inom feministisk forskning och gerontologi.

---

1 Äldre invandrare är Torres begreppsanvändning. Jag väljer att sätta citationstecken runt både ”äldre invandrare” och ”invandrare” då jag vill understryka att begreppen är problematiska i sin generalisering. Äldre personer med invandrabakgrund är enligt mig ett mer korrekt sätt att tala om samma grupp då det beskriver vad som utgör kategoriseringens tunna sammanlänkning.

3 Teori

Mitt teoretiska ramverk består i huvuddel av feministiska teorier som tenderar åt det poststrukturalistiska. Intersektionalitetsteorin är mitt huvudsakliga verktyg eftersom jag vill titta på hur olika maktstrukturer och -relationer samverkar i framställningen av identitetskategorin personer i den fjärde åldern. Normaliseringsteori är mitt andra teoretiska fundament då det erbjuder en fördjupad analys av de mekanismer som skapar normalitet och avvikelser. I övrigt är min teoretiska karta något av ett montage, där jag tar in tankar från queerteori, cripsteori, forskning om funktionshinder, och åldersforskning.

3.1 Intersektionalitet

Intersektionalitetsteorin erbjuder en problematisering av olika identitetskategorier, hur de samexisterar och griper in i varandra. Det finns inom teorin en skepsis mot identitetspolitik och ståndpunktsteori eftersom fokuseringen på en identitetskategori innebär osynliggörandet av skillnader inom grupper (Lykke 2009, ss.143-144). Nira Yuval-Davis, professor i genusvetenskap och etnicitetsstudier, skriver att erkännande är viktigt för utsatta och marginaliserade grupper men ett erkännande av sociala maktregimer² och inte av sociala identiteter (2006, s. 203; se också De los Reyes & Mulinari 2010). Denna varning tar jag som en ledstjärna för min uppsats.

Genusvetaren och sociologen Diana Mulinari och den postkolonialt feministiskt inriktade ekonomiska historikern Paulina de los Reyes skriver att intersektionalitetsperspektivet i grunden är en antiessentialistisk teoribildning (2010, s. 8). Detta innebär att identitet inte ses som för en gång skapad och sedan levd utan däremot någonting som verkställs och görs i varje levd situation.

En antiessentialistisk syn på subjektet ska förstås mot en bakgrund av makt som processuell, där makt och maktrelationer ses som något som görs i interaktionen mellan människor. I en processuell förståelse av makt hamnar fokus mer på individer och mellanmänniska relationer, men de los Reyes och Mulinari påpekar att detta inte per automatik innebär att strukturella relationer, där makt ses som resultatet av mer fasta strukturer, förbises (2010, s. 23).

Sedan den intersektionella interventionen formulerades på 1980-talet har begreppet nått internationellt erkännande och delvis börjat leva sitt eget liv. De los Reyes och Mulinari (2010)

---

2 Yuval-Davis använder begreppet "power axes", detta skulle på svenska egentligen översättas till maktaxlar. Jag väljer dock att istället använda begreppet maktregimer, hämtat från Mulinari och de los Reyes (2010:8) Maktaxlar tycks mig på svenska som ett väldigt fyrkantigt begrepp som ger associationer till allt för fasta strukturer snarare än rörlig och processuell makt.

skriver att en obesvarad fråga som reses i och med det stora intresset för intersektionalitet i Sverige är hur makt är kopplat till intersektionalitet. Författarna menar att det ofta saknas en maktanalys och en förståelse för samhällets organisering och förändring. De menar att intersektionalitet inte handlar om ett erkännande av olika identiteter utan kan vara ett verktyg för att förklara hur olikheter kommer till och är sammanlänkade (2010, s. 16). Det annorlunda måste analyseras och sättas i relation till andra marginaliserade grupper och med det som inte verkar annorlunda, utan neutralt.

Mitt mål är inte att synliggöra en förbisedd identitetskategori, även om detta blir en konsekvens av uppsatsens fokus, mitt syfte är istället att utforska hur dessa olikheter ser ut och skapas i koppling till varandra i materialet.

3.2 Normalisering

En processuell förståelse av makt och en antiessentiell syn på subjektet kan delvis härledas till Michael Foucaults idéer om den implicita kontrollen av kroppen i det moderna västerländska samhället. Foucault menar att det skett en sofistisering inom samhällets kontrollmekanismer där en tidigare synlig och enväldig statsmakt har bytts mot en diskret disciplinerande statsapparat (2009, s. 188). I den disciplinära staten är det övervakning och normalisering som utgör de två främsta maktredskapen. Normen fungerar homogeniserande på ett samhälle där status kommer att handla om individens närhet till normen och samtidigt stämpla de som befinner sig tillräckligt långt bort från det normala som avvikare. Normsystemet leder på så sätt till en tvingande konformitet (Foucault 2009, s. 184). Som jag tolkar det, menar Foucault, att i ett samhälle där formell jämlikhet råder är utbredningen av normernas makt särskilt gynnsamma då strävan mot homogenitet fungerar som ett samhälleligt skydd mot allt för stora skillnader mellan grupper och individer. Normaliseringens makt kan således dels förstås som något som sorterar bort olikheter, eller snarare osynliggör skillnader, samtidigt som den avvikande positionen vid behov används som ett hot.

Den feministiskt inriktade litteraturvetaren och funktionshinderforskaren Rosemarie Garland Thomson (1997) skriver att Foucault placerade normen i ett historiskt ljus och på så sätt belyste att den är förhandlingsbar. Garland Thomson menar att Foucault synliggjorde det moderna samhällets uppkomst och i och med detta satte han även ljuset på dess krävda samhällsinvånare; den självständiga och autonoma individen (1997, s. 39). Denna subjektsposition, som befinner sig inom normen, benämner författaren ”normat”. Så som Garland Thomson ser jag den teoretiska fördelen

med att förkroppsliga inte bara den avvikande men också den av normen sanktionerade positionen. Den avvikande, i hennes studie den funktionshindrade, vittnar om de gränser som finns för normaten. Garland Thomson menar vidare att normatens position är svåruppnådd. Om man skalar bort alla på ett eller annat sätt stigmatiserande egenskaper från normatmallen så kommer det vara en minoritet som ryms inom denna schablon (1997, s. 8).

Idén om att funktionsnedsättningar är ett kontinuum, framför att ses som ett enkelt motsatsförhållande mellan normal och avvikande, har plockats upp inom det normkritiska fältet cripteori. Både cripteoretikern Robert McRuer (2006) och Garland Thomson (1997) menar att den flytande gränsen mellan normaten och ”krymplingen”³ även har en temporal aspekt eftersom alla som lever tillräckligt länge får funktionsnedsättningar (McRuer 2006, s. 30; Garland Thomson 1997, s. 14). Utifrån det cripteoretiska perspektivet är det just i dessa flytande gränser, och den närhet det innebär till det avvikande, som hotet och rädslan inför funktionsnedsättningar och personer med funktionsnedsättningar kan förstås. (McRuer 2006, s. 24; Garland Thomson 1997, s. 8; Wendell 1996, s. 60)

Det cripteoretiska förhållningssättet till normalitet tycks mig användbart i relation till mitt material, där gränsen mellan funktionsduglighet och funktionsnedsättning återkommer som ett ständigt tema. ”Vad jag inte kan nu i relation till vad jag kunde då.” Dåtidens subjekt förväntas ha bebott normatens position medan nutiden, ålderdomen, avviker.

3.3 Identitet som görande.

För att närmare kunna analysera hur olika identiteter och subjektspositioner skapas i materialet använder jag mig av teorier kring normer och normalisering. Att tala om identiteter och subjektspositioner som ett görande bör förstås med normaliseringsteorin som bakgrund. Den queerfeministiskt inspirerade filosofen Judith Butler (1990) utgår från en antiessentialistisk förståelse av identitet som producerad genom normsystem, och alltså inte bara reglerad av densamma (1990, s. 4). Butler reagerade på en uppdelning, i feministisk teori, mellan kön och genus där kön kommer att ses som det biologiskt bestämda vilket genus, det sociala könet, agerar på. Hon menar att denna uppdelning reproducerar en essentialistisk syn på könsskillnad (Butler 1990. ss. 9-11).

Butler för fram ett performativt synsätt på kön där könstillhörighet ses som något som görs i

---

3 ”Precis som queerteori är cripteori formulerad för att provocera. Ordet kommer från engelskans *crip* som är en kortform av *cripple*, *krympling*.” (Rydström 2009, s. 22)

varje levd situation. Författaren argumenterar för att det inte finns någon sann kärna i subjektet utan att subjektet hela tiden måste artikulera sin identitet för att gör sig begriplig. De performativa handlingarna förstås och begränsas inom samhällets normsystem och det handlar således inte om att subjektet kan välja sin könstillhörighet från en situation till en annan (Butler 1993, ss. 225-226).

Sociologen och genusvetaren Cheryl Laz är en av de som inom samhällsvetenskaplig äldreforskning utvecklat ett performativt perspektiv på ålder och åldrande. (Andersson m.fl. 2011, s. 32, Laz 2003) Hon utgår från en idé om ålder som en tvingande prestation eller färdighet. Så länge det finns en social differentiering baserad på ålder, menar Laz, kan vi inte välja att inte göra ålder. Hon utgår från att görandet av ålder beror på tillgången av resurser, så som samhälleliga institutioner, lokala kulturer och släktband men även personliga relationer, biografi och den fysiska kroppen (2003:506).

Laz reagerar mot en uppdelning mellan de sociala aspekterna av åldrande och de fysiska och kritiserar begreppet socialålder för att reproducera dualismen mellan kroppen och det sociala, där det sociala ses som agerandes på en passiv kropp (Laz 2003, s. 504).

Liksom Butler (1990) problematiserar Laz (2003) uppdelningen mellan biologisk och kulturell kropp och menar att en uppdelning mellan kön och genus eller kronologisk eller social ålder är ofruktbar.

Teoretiseringen kring social ålder uppkom mot bakgrund av ett dominerade (bio)medicinskt synsätt där ålderdom sjukdomsförklarades. Andersson (2011) m.fl. påpekar att begreppet har vissa inneboende problem då det lätt kan återskapa ett dualistiskt förhållande mellan biologisk och social ålder, där den sociala aspekten förbises inom ett biologiskt synsätt och kroppsligheten förnekas inom det sociala (Andersson m.fl. 2011, ss. 25-29).

Genusvetaren Susan Wendell (1996) resonerar på ett liknande sätt om relationen mellan biologi och social konstruktion när det gäller funktionshinder. Inom funktionshindersforskningen och funktionshindersrörelsen formulerades "the social model" under liknande omständigheter som social ålder då det var en reaktion mot ett starkt medicinskt biologiskt synsätt. "The social model" har även mött samma kritik som social ålder, att perspektivet förnekar det kroppsliga (Lindberg & Grönvik 2011, ss. 63-68). Wendells förståelse av funktionshinder som social konstruktion leder till att hon "...call the interaction of the biological and the social to create (or prevent) disability..." (Wendell 1996 s. 35)." Wendell talar konkret om de fysiska aspekterna av funktionsnedsättning men samtidigt, menar hon, konstrueras dimensioner av de verkligheter som funktionsnedsatta lever i av samhälle och kultur.

Utan att använda sig av performativitetsteori så beskriver ändå Wendel (1996) hur funktionsnedsättning i olika upprepade vardagliga situationer blir ett hinder (se t.ex. s. 63, 65, 76). När Wendell däremot beskriver funktionshinder som de andra framstår detta, menar jag, som en permanent position. Hon skriver ”There is a cultural gulf between the disable and the non-disable; to become disable is to enter a different world.” (Wendell 1996, s. 65). Det som blir tydligt för mig är att avsaknaden av ett performativt perspektiv gör att identiteter ses som för en gång skapade. Problemet med detta är dels att man tappar uppmärksamheten på hur den andra skapas i pågående relationer till den ”första”. Ett annat problem är att maktstrukturerna kommer att verka fixerade, skapade utanför människors relationer och enskilda individers förhandlingsutrymme verkar försvinnande litet. Social förändring blir således också svåråtkomligt.

På ett liknande sätt som kön, ålder och funktionshinder kan ses som krävda, upprepade och utifrån normen tvingande handlingar, kan också etnicitet ses som ett görande resulterande i ojämlikhetsskapande. Kulturgeografen Irene Molina (2005) skriver att rasifiering eller rasialisering, begrepp som båda brukar användas för görandet av etnicitet, ”[...]betyder att varken ras eller rasism tillmäts ett essentiellt värde utan fokus ligger på sociala praktiker, handlingar, normer och tillskrivningar som gör föreställningar om ras till effektiva särskiljande mekanismer.” (Molina 2005, s. 95-96).

Så som Molina påpekar bidrar rasialiseringsperspektivet till att resa frågor som handlar om hur görandet av etnicitet sker. Detta gäller även för görandet av andra identiteter, så som Kön, ålder och funktionshinder. Att titta på hur olika identitetspositioner görs ser jag som en förutsättning för att kunna gå vidare i analysen och titta på varför dessa positioner skapas och vilka konsekvenser det får samt något om hur det skulle kunna förändras.

3.4 Den hegemoniska diskursen och människor i hög ålder

Jag utgår från att personer i hög ålder är en social grupp vars livssituation präglas av ojämlika maktrelationer. Inom den anglosaxiska gerontologin myntades begreppet ”ageism” på 60-talet medan begreppet översattes och började användas i Sverige relativt nyligen (Andersson m.fl. 2011, s. 84). Trots att ojämlikhet baserat på ålder inte är samstämmig med ojämlikhet baserat på kön/genus och sexualitet - sexism - eller på etnicitet - rasism - så är begreppet ålderism ett förenklat sätt att förklara den ojämlikhet som olika åldrar präglas av (Andersson m.fl. 2011, s. 88).

Ett annat sätt gestalta ojämlika maktförhållanden är genom hegemonibegreppet. Marxisten

Antonio Gramsci formulerade begreppet hegemoni för att förklara hur de härskande klasserna lyckades hålla ned arbetarna, inte bara materiellt utan också mentalt. Hegemoni definierade han som organisering av samtycke. I diskursteorin lyfts detta begrepp upp för att förklara hur vissa diskurser har mer giltighet än andra. De hegemoniska idéerna tas för givna och får status som sanning (Winther Jørgensen & Phillips 2000, ss. 54-56).

Man kan tala om att det finns olika hegemoniska eller dominerande diskurser i samhället som styr fördelningen av resurser och erkännande. Sandell och Mulinari beskriver hur begreppet hegemonisk diskurs grundas i sociala konflikter och utforskar hur historiskt kontextuella allianser mellan grupper krävs för att skapa och återskapa samhällelig konsensus (2006, s. 139). Min förståelse av författarnas beskrivning är att olika grupper bildar tillfälliga koalitioner för att upprätthålla sina egna starka maktpositioner gentemot de grupper som utmanar konsensus.

Magnus Nilsson (2008) skriver att den hegemoniska diskursen kring äldre är föreställningarna om äldre som sjuka, inkompetenta, i förfall och stagnation. Författaren stödjer sig på språksociologen Nikolas Couplands (2004) idéer om äldre som tillskrivna "utanför-tiden-het" och "utanför-kulturen-het"⁴, vilket hänvisar äldre till positionen av "den Andre" och detta gör i sin tur att äldre anses jag-svaga och har svårt att få erkännande som subjekt (Nilsson 2008, s. 96).

Begreppen utanför-tiden-het och utanför-kulturen-het stämmer, enligt mig, överens med Sandra Torres (2008) beskrivning av hur gruppen "äldre invandrare" konstrueras inom den äldreomsorgspolitiska diskursen och inom äldreforsknings diskursen. Hon menar att denna heterogena samhällsgrupp konstrueras som enhetlig samt som ett välfärdsproblem. "Äldre invandrare" ses som havande sämre hälsa, låg socioekonomisk bakgrund, låga utbildningsnivå, med bakgrund i landsbygd och bristande eller förlorade kunskaper i svenska (Torres 2008, s. 393-407).

På grund av att äldre personer med invandrabakgrund konstrueras som ett välfärdsproblem kan de ses som en grupp som till synes hotar en allt starkare bild av den, genom konsumtion och produktion, aktiva senioren. Detta parallellt med "äldre invandrares" status som rasialiserad grupp, anar jag, delvis kan förklara varför denna grupp äldre så konsekvent görs till "de andra" inom en äldreomsorgsdiskurs präglad av kamp om betydelser. "Vårdfalldiskursen", i vilken den äldre ses som problem och belastning, utmanas av "seniordiskursen" där den äldre artikuleras som aktiv

4 Nilsson väljer att inte översätta Couplands begrepp utan behåller de engelska "out-of-timeness" och "out-of-cultureness". Jag ser en vits med att försöka att översätta engelska teoretiska begrepp till svenska för ökad begriplighet. Även om mina svenska översättningar "utanför-kulturen-het" och "utanför-tiden-het" verkar något klumpiga så tycker jag att de behåller sina betydelser.

konsument.

Coupland (2004) menar att oavsett om man låter sig övertygas om begreppet utanför-tiden-het så kan man inte förneka det faktum att den allmänna pensionsåldern i väst är ett institutionaliserande av social förskjutning. "[...] in the economic framing of human worth that developed within capitalism, it has been occupational activity and "productivity" that has come to define a boundary between the core and the periphery of society." (Coupland 2004, s. 75) Johans Tveit Sandvin tar upp liknande idéer (2008) och menar att äldre i den moderna västvärlden ses som de som "har varit". Han påpekar att ju större betydelse lönearbete har fått i västvärlden så har vuxendomen flyttat fram sina positioner medan ålderdomen förlorat i status (Tveit Sandvin 2008, s. 76).

I de Beauvoirs *Ålderdomen* (1970) är en av de bärande teserna att gruppen äldre är exploaterad och uttjänad av det kapitalistiska systemet. "I historien liksom idag är det erfarenheten av klasskampen som avgör hur en människa lever i sin ålderdom; det ligger en avgrund mellan slaven och den gamle välborne atenaren liksom mellan en f.d. arbetare och med usel pension och en Onassis." (1976:15). Medan Coupland talar generellt om äldres exkludering så gör de Beauvoir en skillnad mellan klasser.

Jag tror, så som de Beauvoir (1970) och Coupland (2004) att kopplingen mellan produktivitet och gruppen människor i hög ålders låga status inte kan underbetonas. I ett samhälle präglad av nyliberalism och kapitalism är ekonomisk tillväxt ledordet. Människan i hög ålder är utanför produktionen och bidrar således inte till någon ekonomisk tillväxt som producenter av varor och tjänster. Men som jag nämnde i min inledning har däremot personer i den tredje åldern fått en ny positiv och aktiv roll som konsument. I ett samhälle där konsumtion av varor är norm (de los Reyes & Mulinari 2010, s. 107) menar jag att det inte bara är produktivitet och yrkesmässig aktivitet som ryms inom samhällets "kärna". Konsumtion kan också ses som en aktivitet som normaliserar subjektet.

3.5 Obligatoriska påbud

Begreppet "obligatorisk heterosexualitet" formulerades av den lesbiska feministen Adrienne Rich (1980). Hon avneutraliserade heterosexualiteten genom att visa att den är en institution som i sin onaturliga instans kräver tvångsåtgärder för att upprätthållas, så som äktenskapet. Hon menade

vidare att kvinnoförtrycket kan förklaras utifrån denna, för kvinnor, obligatoriska heterosexualitet. (Rosenberg 2003:84) Butler har tagit Rich idéer om obligatorisk heterosexualitet vidare genom att föra in en psykoanalytisk dimension och en idé om identitet som performativt görande.

Butler menar att heterosexualiteten är en normstruktur med hegemonisk status, som kräver begripliga heterosexuella kvinnor och män. Detta påbud är så starkt så att om det bryts så blir det utmanande subjektet mer eller mindre obegripligt. Likt Rich, så menar också Butler att det alltid krävts våld och massiva investeringar från samhället för att bevara heterosexualitetens rådande ställning (Butler 1993, s. 118, se också Rosenberg 2003 s. 71).

Förståelsen av åldersdiskriminering och den gamla människans låga status tror jag delvis kan problematiseras med hjälp av antaganden om obligatorisk heterosexualitet och subjektets begripliggörande genom bekönandet. Personer i hög ålder ses som avkönade i den västerländska kulturen, en otydlig könstillhörighet som i sin tur kan sägas leda till en nedmontering av korrekta subjekt (se. Silver 2003). Detta orsakssamband utgår jag från som en nyckel till svårigheterna att ge den gamla människan erkännande. Jag utgår vidare ifrån att obligatorisk heterosexualitet kan fungera som en teoretisk mall för att beskriva andra obligatoriska påbud för subjektet.

Jag ser en styrka i begreppsformuleringen ”obligatoriska” påbud i relation till normativitet i och med att det tydliggör att det som finns utanför det obligatoriska ”icke-existerar”. Något som är obligatoriskt är tvingande för den som är inom normativiteten och den som hamnar utanför, inom det avvikande, kan förvisso leva vidare men utan sanktioneringar från normsystemet. Att hamna i position som avvikande kan delvis ses som en frihet men en frihet som har ett högt pris. I relation till en performativ syn på identitet understryker idén om obligatoriska påbud att det inte finns något alternativ till att kontinuerligt göra kön eller ålder. Vi kan inte bara sluta med vårt görande, det är tvingande. Normsystemet verkar således både för den som befinner sig inom det och den som hamnar utanför. Med performativitetsteorin i åtanke så är aldrig normaten slutgiltigt sanktionerad och skyddad inom normen. Identitet är något som hela tiden görs och kan aldrig innehas.

Cripteoretikern Robert McRuer (2006) har formulerat ett fenomen som han kallar obligatorisk funktionsduglighet för att problematisera funktionshindrade personers underordning. McRuer menar att systemen av obligatorisk heterosexualitet och obligatorisk funktionsduglighet samverkar för att reproducera den osynliga normatens position. Inom cripteori ses ett återerövrande av sexualiteten som en viktig byggsten för att funktionsnedsatta personer ska ha möjlighet att leva fullvärdiga liv. Historikerna och genusforskarna Jens Rydström och David Tjeder (2009) skriver att

en av de främsta tecknen på en vuxen självständig individ är att ha makten över den egna sexualiteten och könsuttrycket. Detta blivit en allt viktigare fråga inom dagens funktionshinderrörelse och forskning om funktionshinder (Rydström & Tjeder 2009, s. 129). Ett återkönande och återsexualiserande för personer i den fjärde åldern kan självklart ha sina poänger. Om man dock, som jag, utgår från att en av de förlorade funktionerna hos personer i hög ålder är just korrekt görande av kön och sexualitet, kan ett återkönande och återsexualiserande ses som normaliserande. Den fråga som jag menar måste få utrymme är hur vi ska kunna acceptera människor som inte kan eller vill upprätthålla en begriplig eller konstant könsidentitet likväl som en praktikorienterad eller identitetsbaserad sexualitet.

I McRuers anda tänjer jag Rich begrepp vidare och utvecklar något som jag kallar ”obligatorisk vuxenhet”. Man skulle kunna prata om en form av obligatorisk vuxenhet i det västerländska samhället, där barn, ungdomar och gamla innehar positioner som de avvikande. Jag kommer, så som Tveit Sandvin, utgå från idén att ålderskategoriseringar utgår från vuxenhet som det ideala tillståndet där de andra kategorierna definieras utifrån sin brist på vuxenhet (2008, s. 68). Författaren beskriver vuxendom som en maskulin konstruktion där det främst är tre institutioner som formar avgränsningarna mot de andra ålderskategorierna; arbetslivet, marknaden och familjen. Barn, unga och personer i hög ålder är i alla dess institutioner beroende av vuxna. Författaren menar att många personer med funktionshinder aldrig lyckas göra sig fria från ett institutionellt beroende och därför aldrig kommer att ses som vuxna (2008 s. 74-75). Jag menar att oförmågan att leva upp till vuxenhet, på grund av ”fel” ålder, fel beteende, funktionsnedsättningar eller någon annan orsak till varför man inte kan bli en del av ”de vuxnas” institutioner, får konsekvenser som skulle kunna liknas vid påföljderna som följden brotten mot obligatorisk heterosexualitet eller obligatorisk funktionsduglighet.

McRuers intersektionella idé om att de obligatoriska påbuden heterosexualitet och funktionsduglighet samverkar i förvisandet av funktionsnedsatta personer till de avvikande är en intersektionell intervention som jag menar kan öppna för hur flera olika påbud samverkar. Jag har fört in begreppet obligatorisk vuxenhet som en ytterligare normregim, som likt en måttstock för subjektet bedömer dess görande av identitet.

4 Metod, Metodologi och material

I den här delen redovisar jag för mitt metodval och min syn på kunskap. Jag börjar med att beskriva analysmetoderna, semiotisk bildanalys och diskursteori. Jag för därefter en reflexiv och metodologisk diskussion om min syn på kunskap, sanning och kunskapsproduktion. Slutligen beskriver jag mitt material, något om bakgrunden till mitt val och kort om materialets tillkomst och dess skapare.

4.1 Metod

De kommunikationsmedier mitt material består av är rörlig bild, fotografisk bild och text. Bildanalys inspirerad av Roland Barthes är min huvudsakliga metod i analysen av de fotografiska bilderna och de rörliga bilderna i materialet. För att möjliggöra en bredare ansats och lyfta blicken från de faktiska bilderna och se hur de griper in i en bredare samhällskontext använder jag diskursanalys. Den skrivna texten i materialet kommer jag närma mig genom en diskursanalytisk ingång där jag håller mig på en viss distans från texten och dess uppbyggnad(grammatik) för att rikta uppmärksamhet på vidare gemensamma mönster och hur de förhåller sig till diskursiva praktiker.

Både semiotik och diskursanalys är i sitt ursprung metoder för att analysera skrivna texter. De har också gemensamt att de båda härstammar från språkvetaren Ferdinand Saussures och hans strukturalistiska språkfilosofi, bärandes idén om språket som uppbyggt av tecken. Grundantagandet som all semiotik vilar på är att allt språk har en funktion och alltså gör något i, och med, världen (Chandler 2002, s. 24).

Tecknet inom semiotiken ses som bestående av de två oskiljaktiga delarna signifikant, som kan översättas till uttryck, och signifié, innehåll (Lindgren & Z Nordström 2009, s.37). Ett tecken får sin mening av dess relation till andra tecken och ett konstant förhållande mellan uttryck och innehåll finns inte. Tecknets mening är alltid flyktigt och beroende av dess placering inom strukturen av teckenrelationer.

De meningsbärande relationerna mellan tecken styrs i sin tur av kommunikativa konventioner som inom semiotiken ofta benämns kulturella koder. Ett tecken får sin specifika betydelse inom de kulturella koderna och kan därför förstås bara av den som delar dessa koder.(Chandler 2002, s. 147).

Diskursanalys är en poststrukturalistisk teoribildning som bland annat innebär ett

avståndstagande från språkstrukturalismens upptagenhet av språkets struktur (langue). Inom diskursanalys fokuserar man sig i stället på språkets användning (parole). Man ser teckenrelationerna som rörliga betydelsesamling som påverkas av hur människors faktiskt använder språket (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 16-17).

Språket ses inom semiotiken skapat utifrån sociala överenskommelser inom strukturellt organiserade betydelsebildningar och som saknande fasta eller inneboende betydelser. Fokus i strukturalistisk semiotisk forskning är hur strukturerna artikuleras. Inom diskursanalysen sätts fokus istället på hur dessa strukturer skapas genom ett samspel mellan institutionaliserad och vardaglig användning.

4.1.1 Semiotik

Inom Barthes bildsemiotik delas analysaktiviteten upp i två moment och bilden tolkas som havande två lager av mening, denotation och konnotation. Bilden ses i sin helhet som ett tecken men som också innehåller olika enskilda tecken (Z Nordström 1989, s. 52).

Barthes menar att fotografiet är ett meddelande utan kod eftersom fotografiet har en analog relation till referenten, objektet eller subjektet i verkligheten (1977, s. 30). På grund av detta, menar han, behöver ingen språklig kodning ske på den yttersta denotativa nivån. På en konnotativ nivå däremot är kulturella koder helt avgörande för förståelsen av fotografiets mening. Denna dubbla rörelse där de konnotativa betydelserna bygger på ett ”okodat” meddelande kallar Barthes fotografiets paradox vilket likväl leder till en etisk paradox, då fotografiska bilder ofta används i hävdandet av vissa värden som neutrala och objektiva (1977, ss. 18-19). Fotografier, menar Barthes, är ett typexempel på en neutralisering av det kulturella (1977, s. 26). Han skriver att vi omöjligt kan beskriva fotografiets denotativa nivå eftersom en översättning av bilden i ord innebär att vi tillskriver bilden mening och en konnotationsanalys är således redan påbörjad (1977, s. 18). För min analys betyder detta att jag pendlar mellan att mer ingående beskriva vad jag ser, alltså vad man skulle kunna kalla den denotativa nivån, medan jag andra gånger går mer direkt in på konnotativa analyser om innebörderna av det jag ser. Övertygelsen om fotografiets analoga status gör också att jag vid tillfällen talar om personerna i bilderna, inte som tecken, utan just som personer som gör och handlar i världen. Att enbart tala som personerna i bilderna som tecken känns avhumaniserande då deras kroppsliga existens faktiskt är bildens ursprung (se Barthes 1977, ss. 18-20; se även Sontag 1981).

Min förståelse av fotografisk bild inkluderar även film då detta medium består av stilla bilder

animerade av att de förekommer i serie med andra bilder. Den rörliga bilden skulle kunna förstås som även mer neutraliserande än det stilla fotografiet då den inte bara är analog med verkligheten i statiskt tillstånd utan också i dess rörelse.

Mediaforskarna Theo van Leeuwen och Carey Jewitt (2001) menar att Barthes förståelse av fotografiet på den denotativa nivån är otillräckligt. De kritiserar Barthes för att underbetona kontextens betydelse för vad man ser i första anblicken av ett fotografi och argumenterar för att förmågan att beskriva ett fotografi är beroende av kontextbaserad kunskap om vilken generalitet bilden är tänkt att ses på. (Leeuwen & Jewitt 2010, s. 95). De presenterar en modell där kontexten mer tas i åtanke i bildens denotativa nivå och presenterar fyra teckentyper som styr uttrycket av en bild. "Kategorisering" benämner de det första antydande tecknet; vilket syftar till vilken grad personerna på en bild är framställda i relation till stereotypa föreställningar. Graden av stereotypisering styr om den avbildade upplevs som ett typexempel eller som en individ. Något annat, som de menar, utmärker generaliseringsnivån i ett fotografi är huruvida de framställda människorna befinner sig i grupp eller upplevs som ensamma. Grupper av människor har ofta en generaliserande effekt, speciellt om de utför en liknande rörelse i bilden, medan ensamma individer kan upplevs som just mer individuella. Det tredje antydande tecknet är avstånd. Att framställa de fotografiska subjekten på distans minskar deras individualitet och gör dem till typexempel medan närhet låter oss se individuella drag och ökar deras synbarhet som unika individer. Slutligen tar det upp den, i relation till bilden, omgivande texten som en indikator på vilken generaliserande nivå som bilden är tänkt att läsas. En bildtext kan nämna den avbildades namn eller beskriva den avbildade som en typ. Att nämna vid namn kan dock illustrera en generaliserande text vilket också kan verka nedlåtande (Leeuwen & Jewitt 2010, ss. 95-96).

Jag ser Leeuwen och Jewitts antydande tecken som användbara även om min tolkning av Barthes är att hans tillskrivning av den denotativa nivån som analog med verkligheten handlar mer om att konceptualisera fotografiets status som sanningssägare än en faktisk tro på fotografiet som universellt, och således oberoende av kontext.

På nästa nivå i innehållsanalysen, eller snarare i dess andra steg, är uppgiften att undersöka den vidare meningen för de identifierade tecknen, alltså vilka kulturella associationer som tecknen står för (Barthes 1977, s. 20). Enligt Barthes bör uppmärksamhet dels riktas till de objekt och subjekt som är representerade i bilden; dess placering, riktning, posering och relation till varandra och hur dessa relaterar till symboliska betydelser och kulturella föreställningar. Den fotografiska tekniska framställningen av det representerade är även något att ge uppmärksamhet; skärpa, beskärning,

rörelseoskärpa osv. (Barthes 1977, s. 23). Inom film kan klippningen ses som en teknisk framställning som har stor betydelse. Långa observerande tagningar skapar en dokumentär känsla av att vi som betraktare verkligen ser något som det är, i tid och rum. (Nichols 2001, s. 112) Om kameran är rörlig eller fast, objektiv eller subjektiv, har också betydelse. Inom dokumentär film är den observerande stilen vanlig, där filmaren aldrig blir synlig i bild. Denna stil brukar kallas ”flugan på väggen” (Nichols 2001, ss. 178-179).

En ytterligare betydelsebärande omständlighet för bilden, enligt Barthes, är hur fotografiet förhåller sig till andra genrer av bilder. Här skulle man kunna anknyta till begreppet intertextualitet, som åsyftar hur en text knyter an till, och färgas av andra texter (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 77). Både texter och bilder står i samband med andra texter och bilder på ett liknande sätt som att ett tecken alltid får mening av andra tecken.

Slutligen tar Barthes upp något man skulle kunna kalla en mer lokal intertextualitet, nämligen bildens faktiska relation och placering intill andra bilder, så som ex i ett reportage. I detta fall menar Barthes bör fokus riktas mot bilderna i relation till varandra (1977, ss. 22-24).

Det är inte bara serier av andra bilder som blir viktiga i sammanhanget av en tidning eller i en film med dialog, utan också den fotografiska bildens relation till texten. Enligt Barthes fungerar texten och bilden oftast som förstärkare av varandras mening. Fotografier är inte illustrationer till text utan bidrar till, i och med sin sanningssägande status, en naturalisering av texten. Det är även möjligt att texten presenterar tecken som spiller över på bilden och skapar helt nya tecken i bilden. Ett annat, enligt Barthes, mer ovanligt förhållande mellan bild och text kan vara att bilden och texten motsäger varandra (1977, ss. 25-27).

Barthes talade om myter som styr hur vi kan förstå de framställda personerna eller objekten i bilden. Vidare talade han om tecknens förhållande till ideologiska betydelser, vilket syftar till hur de dominerande ideologierna och de i maktposition investerar mening i fotografiet (van Leeuwen & Jewitt 2010, s. 97). I min operationalisering av Barthes bildsemiotik kommer jag att byta ut begreppen myt och ideologi till diskurser och dominerande- eller hegemoniska diskurser. Jag menar att en poststrukturalistisk förståelse av kommunikation och språk dels på ett bättre sätt kan förklara hur betydelser görs och förändras, men också på ett bättre sätt hanterar ansvarsfrågan för enskilda texter och bilder. Enskilda representationer kan inte bara ses som resultatet av strukturella betydelser utan bär också ansvar för de meningar som skapas. På samma sätt har också den som tar del av en text eller bild ett visst ansvar för vilka betydelser som ges vikt.

4.1.2 Diskursteori

Van Leeuwen & Jewitts huvudkritik av bildsemiotik är att alltför mycket fokus hamnar på bilden och dess betydelser medan vidare kulturella betydelserna som bilden syftar på lämnas därhän och ses som universella (2010, s. 92). Som jag redan nämnt erbjuder diskursanalysen en annan ingång då något som utmärker metoden är intresset för hur strukturen förändras och bevaras inom diskursiva praktiker, det vill säga konkreta sammanhang där språket används (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.18). Om Semiotiken erbjuder närstudier av bildens uttryck, innehåll och koder, så kan en diskursanalytisk ingång bättre greppa hur dessa system av betydelsebildningar förhåller sig till vidare samhällsinstitutioner och diskurser. Eftersom man inom diskursanalys förstår språket och dess tecken, koder och myter som upprättade och reproducerade i dess användning, det vill säga i ”vardagsbruk”, anser man att det också är där som diskurser kan utmanas och förändras (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 18). Som jag förstår diskursanalys innebär detta att man därför inte ser någon tydlig skillnad mellan ”bilden” eller ”texten” man studerar och de diskursiva nivåerna. Diskurserna artikuleras och görs på alla nivåer.

I min beskrivning av diskursanalys utgår jag från mediaforskarna Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips (2000) och huvudsakligen deras genomgång av Ernesto Laclau och Chantal Mouffes (2008) diskursteori. Ordet diskurs kan översättas till samtal eller samtalsämne. En diskurs är således hur man inom ett specifikt område samtalar om ett ämne. Men inte bara. Den diskursanalytiska ansatsen är att alla fenomen i världen blir begripliga för oss via språket och därför kan man även tala om diskursiva praktiker. Inom diskursteorin ses diskurser som materiella vilket innebär att institutioner och ekonomi även ses som diskurser (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 26).

Diskursteori och analys bygger hos Laclau och Mouffe (2008) på en processuell eller poststrukturalistisk förståelse av makt, där man talar om maktrelationer framför att tala om maktstrukturer. Diskurser ses inte som ordnade i en maktstruktur som förtrycker utan den diskursiva ordningen möjliggör alla subjekspositioner. Makt är både begränsande och produktiv (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 20).

Foucault (1971) skriver att normerna är systemen av begränsningar inom diskurser (s. 24). Normsystemets funktion inom diskurser är således det som reglerar produktionen av sanktionerade identiteter men också det som i sitt exkluderande producerar avvikande identiteter.

Följande ska jag beskriva tillvägagångssättet i analysens diskursteoretiska delar med begrepp och innebörder hämtade från Laclau och Mouffes diskursteori. Jag illustrerar metoden med

begreppet feminism som exempel.

Inom diskursen feminism kan tecknet emancipation sägas stå i centrum. Begreppet emancipation blir då ”nodalpunkten” inom diskursen. Till nodalpunkten kan andra förståelser kopplas så som jämställdhet, kvinnokamp, demokrati, kön som konstruktion osv. En sådan kedja med begrepp, eller tecken, kallas ”ekvivalenskedja”. Denna ekvivalenskedja säger något om vad feminism är men dessa teckens betydelser skapas också utifrån vad de inte är. Tecknen ojämlikhet, manschauvinism, förtryck, kön som biologi osv. utgör också en del av den teckenstruktur som feminism befinner sig inom. Denna ”negativa” ekvivalenskedja bildar en del av feminismens diskursiva fält och ses enligt en diskursteoretisk modell som feminismens ”konstitutiva utsida”.

Inom en diskurs ställs de ”sanna betydelserna” mot dess motsatser för att skapa entydighet och slå fast vissa betydelser. Inom feminismen kedjas t.ex. tecknet kvinnokamp fast i tecknet demokrati och frihet medan man i en anti-feministisk diskurs associerar kvinnokamp med manshat och åsiktsförtryck. Både förhållandet mellan insidan och utsidan inom enskilda diskurser, och relationen mellan olika diskurser, är präglade av kamp över betydelser. Den konstitutiva utsidan hotar insidan och riskerar att rucka på de sanktionerade värdena. Diskurser är alltid i rörelse och under omförhandling samtidigt som att de dominerande diskurserna har större resurser att definiera positionen för den Andre (Winther Jørgensen & Phillips 2000:33-36).

4.2 Reflexivitet och kunskapssyn

Att vara reflexiv innebär att, i forskningsprocessen, vara explicit kring maktrelationer och maktutövande. För att undvika exploatering av forskarsubjekten, i mitt fall skulle de kunna sägas vara äldre i den fjärde åldern, krävs ett utforskande av de egna privilegierna och de syften man har. Hur detta ska göras finns det ingen entydig mall för. En personlig ingång till reflexivitet har mött kritik från vissa feministiska forskare då de menar att individer är begränsade att nå ett kritiskt medvetande och se sin egen position. Reflexivitet behöver, utifrån ett sådant synsätt, vara en kollektiv rannsakan (Ramazanoğlu & Holland 2010:118-119).

Trots subjektets brister i kunskapen om sig själv och sin position i världen tror jag att självrannsakan, i den maktposition som forskning innebär, om inte annat kan visa på en tydlig person med brister bakom den till synes helgjutna texten. Jag vill undvika en situation där jag manipulerar mina läsare att tro på vad jag skriver bara för att texten har en distanserad och objektiv prägel. Detta, anser jag, är att göra sig själv ansvarig för det man skriver och också möjliggöra en

mer kritisk läsare.

Att skriva om sina erfarenheter och personliga ingångar kan också formuleras som ett förkroppsligande av forskarpositionen. Den feministiska teknik- och vetenskapsteoretikern Donna Haraway (1988) har formulerat begreppet gudstricket som en metafor för det positivistiska förhållningssättet till vetenskap. Med detta kritiserar hon en vetenskapstradition som tror på en objektivt, kroppslös och kontextlös forskarposition. Haraway menar i stället att producenter av vetenskapliga texter är skyldiga att visa vart de står i förhållande till de teser de driver eftersom all forskning är en slags historieberättande färgade av sin upphovsman. Vi kan aldrig stå utanför världen, titta och analysera den, utan befinner oss mitt i den och vad vi ser färgas därför av våra perspektiv, vår situering (Haraway 1988, ss 575-581; se också Lykke 2009, s. 20).

Barthes (1977) formulering om fotografiets etiska paradox som självpåtagen sanningssägare och dess illusionistiska förmåga att naturalisera mening och text (s. 19) står, enligt mig, i linje med Haraways vetenskapskritiska perspektiv. Liksom det stilla eller rörliga fotografiets naturaliserande yta kan man säga att vetenskapen genom sina instrument och metoder ofta hamnar i ett neutraliserande av kunskap.

Vid sidan av positivismen är Haraways (1988) måltavla relativismen. Hon menar att relativismen, med dess övertygelse att all kunskap är en konstruktion och att inget perspektiv är bättre än något annat, tagit positivismens position som konsensus inom sociala vetenskaper. Hennes ambition är att formulera en typ av feministisk objektivitet som kan hävda sig mot både objektivitetsanspråk och relativismens argument (Haraway 1988, ss. 576-578). Haraway menar att vi måste ta tillbaka synen som det feministiska verktyget i kampen om kunskapsproduktionen. Synen har inom positivismen blivit sammankopplad med tanke och distans. Den nya feministiska synen ska metaforiskt sättas i kontakt med dess ursprung som ett kroppsligt sinne. Kroppen, menar Haraway, är lokaliserad i en faktiskt kontext och synen beror på optik utifrån teknologiska, ideologiska likväl som kroppslig utgångspunkter. Att reflektera över dessa samband är att vara ansvarig inför den kunskap man producerar men också att faktiskt vara ansvarig inför den verklighet man står i kontakt med, för verkligheten menar Haraway är alltid partiell (1988). Denna position är inte isolerad i sin subjektivitet utan alltid öppen mot andra just på grund av dess egen splittring. ”Here is the promise of objectivity: a scientific knower seeks the subject position, not of identity, but of objectivity, that is, partial connection.” (Haraway 1988, s. 586). Ett sätt att söka denna objektivitet eller delvisa kontakt, menar jag, är att utforska och synliggöra sin egen relation med den värld och de subjektpositioner som man undersöker.

Mitt intresse för att undersöka ålderdom föddes när jag jobbade inom äldreården. Det är ett tungt arbete. Att feriearbete en sommar, som jag gjort, är en sak och att arbeta flera år är en annan. I princip alla unga kvinnor, och några få män, som jag känner har någon period jobbat inom äldreomsorgen. Vi har mött äldre under korta perioder och vi har arbetat sida vid sida med dem som bistår de äldre.

De första veckorna jag arbetade tänkte jag att i motsats till de flesta andra som jobbar inom äldreomsorgen är jag speciell. Jag ser de gamla med respekt, som personer, jag tar mig tid, jag ser min kropp i deras ställe. När jag bytte om efter jobbet kände jag lukten från min kropp och den påminde mig om deras. Nu tänker jag att det är lätt att slippa identifiera sig med sitt brödjobb när man har en annan position med högre status någon annanstans, rumsligt eller tidsmässigt. Möjligheten att delvis undfly en identitet som vårdbiträde gavs mig p.g.a. mina tre år på konsthögskola och studierna i genusvetenskap och framåt låg min fortsatta akademiska och konstnärliga strävan. Trots denna position, någon annanstans och i en annan tid, behöver jag de andra i omsorgspersonalen att kontrastera mig mot; jag är inte som de. Som ett erkännande av skillnaden av utbildningsnivå, mål och klass, mellan oss men också något annat, någonting mörkare och skamfullt, jag är annorlunda - jag är bättre. I stället för att ta till mig en identitet som omsorgspersonal och identifiera mig med mina arbetskamrater vände jag mig till de äldre. Det är denna, något osympatiska, bakgrund som utgör intresset och avgränsningarna för min uppsats.

I och med mina år som omsorgspersonal, en relativt kort perioden i hemtjänsten, men främst på grund av mina över tio år som timvikarie och sommarvikarie inom omsorgen av personer med kognitiva funktionsnedsättningar och psykiska funktionsnedsättningar, har jag insett vikten av omsorgen för omsorgsbehövande personer. Jag menar att det är viktigt att i forskning rörande personer i den fjärde åldern även ta i beräkning de som ger vardaglig omsorg och den situation de befinner sig i. Som nämnt är det som utmärker hög ålder ofta funktionsnedsättningar och detta leder till ett beroende av andras omsorg, avlönat arbete eller inte. Att sörja för de omsorgsberoende, barn, funktionshindrade och äldre betyder låg status vilket får reella konsekvenser för "omsorgskvalitén" och alltså för brukarna.

I den här uppsatsen är mitt fokus framställningen av personer i den fjärde åldern och representationen av omsorgsrelationerna kommer ges mindre utrymme. Att ta sig an båda uppgifterna fullhjärtat kräver mer tid och resurser än vad jag har inför den här uppsatsen.

Motsägelsefullt i relation till ovanstående berättelse har jag sedan jag påbörjat detta arbete

kommit på mig själv med att åtskilliga gånger använda ålderdom som ett nedsättande omdöme. När jag hörde en krönika av en medelålders svensk feminist och akademiker på radion som jag inte höll med i avfärdade jag henne genom att säga något i stil med: ”Äh, hon är ju en gammal tant.” Att tillskriva hennes höga ålder betydelse var ett sätt att säga att man inte ska ta hennes ord på allvar. Att jag faktiskt uppmärksammar denna ålderistiska kommentar ser jag som ett tecken på att någon typ av förändring börjat ske i mig, men detta är också ett tecken på att jag själv är mitt uppe i de diskurser och normer som jag kritiserar. Jag befinner mig mitt i”...the belly of the monster...” (1988, s. 581) för att använda Haraways allegori.

Intersektionalitetsperspektivet, eller snarare den kamp som föregått det, ser jag som det som möjliggjort att den här uppsatsen. Intersektionalitetsteorin växte fram under 1980-talet främst bland afro-amerikanska feminister i USA som såg behovet av att utmana den dominerande feministiska analysen och politiken. Att universalisera kvinnan och förtrycket av kvinnor innebär att osynliggöra alla kvinnor som inte bara är utsatta för sexism men också, så som svarta kvinnor, rasism (Crenshaw 1991, s. 1242). Detta står kvar som en central medvetenhet inom den intersektionella teorin. Mulinari och de los Reyes skriver ”’Kön’ är vit, medelklass och heterosexuell så länge det inte finns en positionering som lyfter fram t.ex. ’ras’/etnicitet, klass och sexualitet”. (2010:99) Kön, ras/etnicitet klass och sexualitet, liksom ålder, antas ofta vara givna och naturliga men också något som bara behövs problematiseras i relation till den avvikande. Inom Intersektionalitetsteorin finns ansatsen att se bortom förenklade identitetskategoriseringar.

Jag har en privilegierad position som ung etnisk svensk vuxen i relation till personer i hög ålder, den sociala grupp jag skriver om. Utifrån den intersektionella medvetenheten handlar min uppsats inte bara om personer i den fjärde åldern, den handlar också om den position jag delvis själv kan sägas besitta; ”normatens”. Utifrån min nuvarande lokalisering gör jag vad som är möjligt men jag kan inte göra mer än så i nuläget. Jag är situerad i min specifika situation vilket präglar mitt synfält. Jag har här ovan velat visa på några av de begränsningar som detta synfält har, men också möjligheter. Min övertygelse är att jag efter den här uppsatsen kommer att ha förändrat mitt synfält för att kunna ta i tu med gränsområdena till det ämne jag hanterar i den här uppsatsen.

Mina erfarenheter som omsorgspersonal är ursprunget till mitt intresse av att undersöka förutsättningarna för personer i hög ålder och min erfarenhet från omsorgsarbetet är, vid sidan av mina metoder och teorier, något som jag kommer att använda som ett verktyg i analysen.

4.3 Material

Det material som jag ska analysera i den här uppsatsen är det jag kallar ”andra bilder” av äldre. De är på olika sätt i opposition mot en vanligt förekommande förenklad bild av äldre; äldre som offer inför en otillräcklig vård, äldre reducerade till en börda för samhället, eller reducerade till vårdfall. En del av materialet kritiserar samhällets organisering av omvårdnaden av äldre, så som Kerstin Thorvalls *Upptäckten* (2004) och Ahang Bashis dokumentärfilm *Paradiset* (2009) samtidigt som de också vänder sig mot att framställa den äldre som ett hjälplöst offer. Den tredje delen av mitt material är publikationen *Vård och Omsorg* (2008) utgiven som en bilaga till stadsdelstidningen *Södra innerstaden* i Malmö. Publikationen är samhällsinformation om vården och omsorgen riktad mot äldre i stadsdelen och den vill ge en positiv bild av denna. Dessa de tre olika material har, enligt mig, gemensamt, en nyansering av föreställningar om hög ålder och personen som befinner sig där men också en nyanserad bild av omsorgen som den äldre tar del av.

Anledningen till mitt val av material är att jag anser att det finns ett stort behov av utmanande berättelser om och från personer i hög ålder. ”Vårdfallsdiskursen” som jag beskrivit ovan är under utmaning. Dels vill jag lyfta fram dessa motbilder men jag ämnar också att titta på de svårigheter som finns i att ge upprättelse åt personer i hög ålder då den ofta präglas av normalisering, så som i ”seniordiskursen”.

En annan grund till mitt val av material är dess dokumentära prägel. Dessa bilder och berättelser är inte fiktiva utan har en annan typ av förankring i världen. Det betyder att de står i samband med hur äldre personers livssituation faktiskt ser ut. I det dokumentära fotografiets och filmens tradition, likväl som inom genren den biografiska romanen, finns en idé om att ge en sann bild av något eller att visa saker som de ”egentligen” är. Som jag nämnt har fotografiet en analog kvalitet i relation till den avbildade verkligheten (se Barthes 1977, ss. 18-20) och den biografiska romanen skulle kunna sägas göra anspråk på samma typ av sanning.

Jag kommer växelvis, komplimenterande och jämförande att förhålla mig till bild och text då de ger varandra mening, dock inte alltid en illustrerande, det vill säga en bekräftande, mening.

Jag ska nu presentera de enskilda materialen, dess uttalade syfte, målgrupp och kort något om motivationen till mitt urval.

Bild 2: *Vård och Omsorg* (2008). Framsida

4.3.1 Bilaga *Vård och omsorg* i Södra innerstaden (2008)

Om vård och omsorg (2008) är en bilaga till stadsdelstidningen *Södra Innerstaden* i Malmö. Den är producerad av kommunikationsbyrån GivAkt. Fotografierna i publikationen är tagna av Ewa Levau, anställd på GivAkt och frilansfotograferna Gisela Svedberg och Martin Lindeborg. Texterna är skrivna av journalisterna, Björn Solfors, Ewa Svensson och Peter Johnsson. Bilagan delades ut i pappersform tillsammans med stadsdelstidningen i December 2008. I elektronisk form finns den att ladda ner på tidningens hemsida.

Mitt första intryck av *Vård och Omsorg* var att den producerats för att informera och synliggöra äldres personer i södra innerstadens situation. Detta visade sig inte helt stämma.

Publikationen fick jag första gången i min hand av Henrik Paglert, chefredaktör för *Södra Innerstaden*. Jag hade blivit hänvisad till honom när jag tagit kontakt med Södra innerstadens kommunikationschef Per Lindholm i mitt sökande efter material till den här uppsatsen. Paglert lämnade också över en hel del annat material vid vårt första möte. Det som fick mig att välja bilagan bland alla broschyrer med fint tryck som jag blev överöst med, var chefredaktörens

kommentar när han överräckte den till mig. Med ett förvånat och samtidigt bekymrat uttryck sa han något i stil med ”Det var väldigt vad positiv den blev.” När jag träffade honom vid ett senare tillfälle, för ett längre samtal om bilagan, kom det fram att denna reaktion inte egentligen var präglad av överraskning. Åsikten att publikationen var ”käck” hade Paglert haft sedan han för första gången såg publikationen. Bilagan visade sig inte vara ett sätt att informera om äldres situation, så som jag fått intryck av, utan snarare en annons för stadsdelens vård och omsorg. Paglert berättade att han insisterat på att bilagan i stället för bilaga skulle kallas annonsbilaga, men att han ej blivit hörd.

Om bilagan varit omskriven som en annonsbilaga skulle mitt första intryck med all säkerhet inte bestått lika länge. Detta behöver dock inte betyda att det inte, vid sidan om annonsuppdraget, finns en vilja att ge upprättelse åt personer i hög ålder och synliggöra gruppens situation.

Bild 3: Ahang Bashi, *Paradiset* 2009. Stillbild

4.3.2 *Paradiset* av Ahang Bashi (2009)

Paradiset (2009) är en dokumentärfilm som visar de dagliga rutinerna i Simin liv, en äldre kvinna med emigrantbakgrund som lever på ett vårdhem någonstans i utkanten av Göteborg. Simin framstår som social och intellektuell, men hon talar nästan ingen svenska och på sjukhemmet kan ingen i personalen hennes modersmål, persiska. Detta leder till möten och relationer som kännetecknas av upprepade missförstånd från båda håll.

Filmens regissör, Ahang Bashi, beskriver filmen som skildrande nutidshistoria. Filmen hoppas

hon ska distribueras till alla äldreboenden och fungera som ett diskussionsunderlag (Mauritzson 2010). I en intervju i *Tidningen kulturen* säger hon:

Jag tyckte det var så himla intressant att de inte förstod varandra och tänkte att det här är för bra för att inte dokumenteras. Varje gång jag var där uppstod helt osannolika situationer som var så sorgliga och så roliga samtidigt. Jag tänkte att jag måste visa det här för Sverige. Detta är liksom nutidshistoria. Tiden är inne för att skildra denna skatt som jag hade framför mig. (Johansson, 2011)

Bashis känsla av att tiden var inne visade sig stämma alldeles riktigt. Filmen fick stor genomslagskraft och togs in av många filmfestivaler världen över.⁵ 2011 fick den ett erkännande i Sverige när den visades på Sveriges television.

Medan jag satt framför tv:n och tittade på filmen beslutade jag att inkludera den i min uppsats. Ahangs film tar upp en problematik som jag mött i äldreomsorgen men som jag aldrig sett representerad i kultur eller media. Filmen värjer sig inte från att skildra svåra situationer föranledda av den utsatthet som funktionsnedsättningar och språkskillnader kan leda till. Dessutom framställs Simin som en stark personlighet som går emot många föreställningar om äldre personer och i synnerhet äldre personer med invandrarbakgrund.

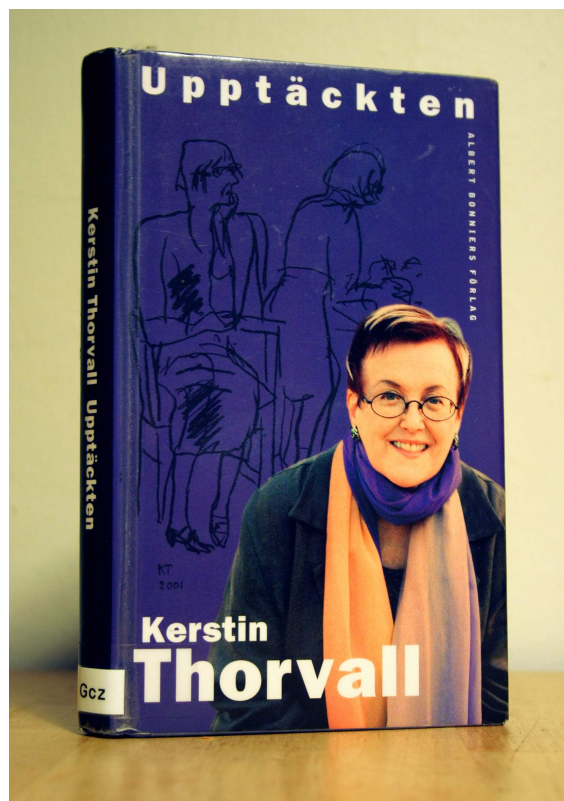

Bild 4: Kerstin Thorvall, *Upptäckten* 2003. Omslag

⁵ *Paradiset* var bl.a. Vinnare av New Doc priset på *Tempo Dokumentärfestival*, vann pris för bästa internationella studentproduktion på den *Norske dokumentärfilmsfestivalen* i Volda 2010 och nominerad i *Nordic youth filmfestival Competition* i Norge 2010.

4.3.3 *Upptäckten av Kerstin Thorvall (2003)*

Upptäckten (2003) är en självbiografisk roman där författaren Kerstin Thorvall beskriver och reflekterar över den ålderdom hon befinner sig i. Boken tar sin början på ”stans bästa psykiatriska klinik” (s. 5) där Thorvall befinner sig. Ångesten plågar henne och medicineringen hjälper inte. När hon skickas hem blir hon ett ”ärende” för hemtjänsten, så som hon beskriver det (s. 90).

Bokens uttalade syfte är att berätta om åldrandet som levd erfarenhet. I en intervjuartikel i *Svenska dagbladet* (2003) talar Thorvall om hur svårt det är att åldras i en kultur där ålderdom förknippas med förnedring. Hon konstaterar de svenska förhållandena med hur gamla ses med vördnad i andra kulturer så som den kubanska kulturen och afrikanska kulturer. I boken formulerar hon sin ståndpunkt som någon som rapporterar från fronten.

Ålderdomen är i den här kulturen så förknippad med förnedring. Jag försöker febrilt att hålla tillbaka nedåtgåendet.

Jag får för mig att någon som är på plats borde rapportera hur det känns att dras in i detta skymningsland, där skuggorna tätar i varje hörn och där fällorna är en mattkant, en tablett som fastnar i halsen, kommer snett. (Thorvall 2003:13).

Denna redogörelse från ålderdomen är tät av ångestutspel kring författarens försummade moderskap, ingående beskrivningar om bristande kroppsfunktioner och frustrerade utläggningar om den knappa kommunala omsorgen och psykvårdens brister. Berättelser från Thorvalls ”vitala” liv bryter med jämna mellanrum av nuets rannsaka, och mitt intryck är att de närmast fungerar som en flykt från författarens ångestfyllda nutid. I analysavsnittet kommer jag att mer utförligt gå in i bokens handling och då främst i de delar där författaren skriver om ålderdomen, äldreomsorgen och den åldrade kroppen.

Albert Bonniers förlag som get ut boken ger denna beskrivning:

I sin nya bok berättar Kerstin Thorvall på sitt uppriktiga och drastiska vis om sin nuvarande livssituation. Om att vara hänvisad till hemtjänstens pressade scheman, att vara ett 'ärende' som man tar itu med så snart det hinns med, att sitta i oändliga telefonköer när man känner att nu går det inte längre. Att alltid vara den besvärliga Kerstin.

Upptäckten är en närgående skildring av en livssituation som delas av många men som skildras av få. (Thorvall 2003:baksidestext)

Mitt intryck är att något som ofta förbises i Thorvalls författarskap, likväl som när man pratar om henne som författare och person, är hennes psykiska funktionshinder. Mitt syfte är inte här att diagnostisera Thorvall men att faktiskt titta på vad hon skriver. Det finns inslag i boken där författaren beskriver sina ångestattacker, förlossningspsykos och de återkommande samtalen och kontakterna med psykvården. Detta bör inte avvisas som tillgjordhet eller koketteri, så som ofta odiagnostiserad ohälsa gör (Wendell 1996 ss. 129-130) eller göras till ett med Thorvalls personlighet så som förlaget skriver ”Att alltid vara den besvärliga Kerstin.” Det som beskrivs i

Upptäckten (2003) är inte bara en rapport från en ”vanlig” ålderdom, utan också en rapport om hur det är att leva med psykiskt funktionshinder i ålderdom.

5 Analys

Analysen är uppdelad enligt uppsatsens tre forskningsfrågor som jag formulerat till tre teman; Görandet av kön, ålder, etnicitet och funktionsnedsättning; Andra bilder av äldre – en kamp om hegemoni; Obligatorisk påbud – Heterosexualitet, funktionsduglighet och vuxenhet.

Min analys utgår från valda delar av materialet där forskningsfrågorna varit drivande i urvalet. Val av representativa exempel har gjorts i förhållande till alla teman och dessa är organiserade i underrubriker inom de tre analysdelarna.

5.1 Görandet av kön, ålder, etnicitet och funktionsnedsättning

Jag inleder min analys med att titta på hur olika identiteter görs. Jag låter inledningsscenen till filmen *Paradiset* (2009) också få inleda min analys. Här är det rasialisering som står i centrum av analysen.

Bild 5: *Paradiset* 2009. Stillbilder. Mitt montage

Kameran sveper över ett stort samlingsrum där en kvinna sitter och spelar piano för en liten skara äldre personer som sitter till bords. Ett sorl av röster hörs genom det lugna musikstycket. Kameran fortsätter förbi sällskapet och rör sig in genom avdelningen paradiset entré. Persisk musik börjar ljuda och den blir starkare ju längre i korridoren vi färdas. Tillslut stannar vi utanför en dörr där kameran fokuserar på ett svartvitt porträttfotografi av en medelålders kvinna. Under porträttet sitter en skylt med namnet Simin. Nästa scen är inne hos Simin, som visar sig vara en kvinna i hög ålder. Hon ligger och vilar i sin säng. Den persiska musiken ljuder. Simin tittar upp på

väggen bredvid sängen som är fylld av fotografier. Vi får se bilderna nära och känner igen den unga Simin från porträttet utanför, här tillsammans med familj och vänner. Informationstexten om filmen ligger på bilden. Kameran rör sig över bilderna och hamnar slutligen i en närbild av Simin, liggandes i sängen. Filmens titel kommer upp: Paradiset.

När vi färdas genom korridoren från allrummet in till avdelningen paradiset sker en diskret klippning från en bild i korridoren till en annan. En känsla skapas att den persiska popmusik vi hör inifrån Simins rum spelas samtidigt som det lugna pianoklinket. Gruppen människor i dagrummet ser vi på distans och de utövar samma aktivitet, detta gör att de upplevs som en samhörighet och de generaliseras (Van Leeuwen & Jewitt 2010:96). Gemenskapen och generaliteten kan sägas förstärkas i och med Simins enskildhet och individualitet. Här sker ett generaliserande av den etniskt svenska äldre medan Simin blir specifik och den enda enskilda individen, enligt Van Leeuwen och Jewitts tecken för generalitet. I relation till den dominerande föreställningen av den ”äldre invandraren” som problem (Torres 2008, ss. 393-407) kan dock enskildhet också ses som ett tecken på isolering och utanförskap. De inne i dagrummet sitter upp, är aktiva tillsammans, medan Simin ligger ensam i sin säng och lyssnar på persisk musik. Den persiska musiken blir, enligt mig, ett tecken för Simins, i sammanhanget, avvikande etnicitet. Det är också först här, i mötet med Simin som jag blir uppmärksam på att personerna i dagrummet är etniskt svenska och lyssnar på ”svensk” musik.

Yuval-Davis skriver att ”Categorical attributes are often used for the construction of inclusionary/exclusionary boundaries that differentiate between self and other, determining what is ’normal’ and what is not, who is entitled to certain resources and who is not.” (2006, s. 199). De kategoriska attributen som knyts till Simin i den här scenen är delvis den persiska musiken, men för att den inneslutande/uteslutande gränsen ska framträda krävs kontrasten till den ”svenska” musiken. Jag menar att genom att kontrastera de olika kulturellt betecknade musikstilarna och fästa dessa tecken vid generella äldre och den specifika äldre, Simin, sker en rasialisering. Den generaliserade och naturaliserade etniciteten ”Svenskhet” blir först synlig och tydlig i och med att gränserna mot den Andre synliggörs. Rasmässiga och etniska skiljelinjer, liksom könsskillnad, maskeras som naturliga där den Andre får bära skillnaden (De los Reyes & Mulinari 2010, s. 42). På så vis konstituerar den avvikande persiska etniciteten den homogena svenska etniciteten och gör den synlig. Mitt tolkning är att, med musiken som skiljetecken, vill filmskaparen Bashi visa på de inkluderande och exkluderande gränserna som präglar Simins tillvaro.

På det sätt som Barthes menade att bildtexter kan gripa in och förstärka tecken i bilden är det

här musiken som griper in och förstärker teckenbetydelser i den rörliga bilden (1977, s. 27). Den persiska musiken gör oss uppmärksamma på Simins namnskylt utanför dörren, ett icke-svenskt klingande namn, hennes mörka hår och ögon på porträttfotografiet och hennes familjs mörka drag i familjebilderna på väggen. Kvinnan i sängen, Simin själv, med sitt vita hår och rynkiga ansikte, uppvisar inga tydliga tecken på ”persiskhet”. Musiken markerar att vi rört oss från en värld till en annan.

Utän de två olika musikstilarna som tecken hade detta ”möte” mellan två världar möjligen förstått på ett annat sätt. Mitt antagande är att vi då hade riktat uppmärksamhet mot andra tecken i bilden. Simin i sin säng hade fortfarande förstått som avvikande, någon som är utanför och inte med i gruppaktiviteten men Simins orörlighet hade då framträtt mer och tagit över tolkningen. Simin introduceras för oss, inte bara som rasialiserad, utan också som funktionshindrad. Om betydelsebildningen ”funktionshindrad” hade tagit över scenen hade en annan teckenkedja satt igång. Funktionshinder och kulturell ”annanhet” konterar olika betydelser vilket också förändrar helhetsintrycket av bilden. Beroende om man fokuserar på funktionshinder eller invandrarskap sker något i förståelsen av utanförskapet.

Antaganden görs ofta att funktionsnedsattas utanförskap inte är ett val medan ”invandraren” väljer sin segregering. Wendell (1996) skriver att hon föredrar att tala om möjligheter istället för integrering eftersom även funktionshindrade personers utanförskap kan vara ett val (s. 56). Att författaren påpekar detta ser jag som en antydning om att funktionshindrades valda utanförskap inte tas med i beräkningen i talet om funktionshindrades integrering eller inkludering i ”normalsamhället”. En stark föreställning inom integrationsdiskursen kopplad till människor med invandrarbakgrund är att bostadssegregationen är ett problem som ”invandrarna” själva är ansvariga för. Molina (2008) skriver ”Denna strävan [att söka sig till varandra] skulle i sin tur vara resultatet av ett behov av trygghet samt av gruppernas vilja att behålla sin ’kulturella särart.’” (2008, s. 51, min inflikning). Författaren menar att antagandet är felaktigt eftersom val är gjorda utifrån olika hinder och möjligheter som effekter av rasierarkier, vilket empiriska studier har visat (Molina 2008, ss. 51-52). Simin betecknad som funktionshindrad skapar en känsla av att Simin inte kan vara med i de andra äldres gemenskap. Tecknen på invandrarskap, däremot, riskerar att leda tankarna till att Simin inte vill vara med.

5.1.1 Våra äldre och deras: Etnicitet i görande

I bilagan *Vård och omsorg* (2008) görs etnicitet på ett liknande sätt som i *Paradisets* (2009)

inledningsminuter. Längst ned på bilagans baksida finns en artikel med rubriken ”Språkbank byggs upp inom hemtjänsten” (s. 12). Artikeln består av en tredjedels sida text och ett litet porträttfotografi av undersköterskan Violet Moghaddom, som utifrån egna reflektioner markerade med talstreck, uttalar sig om Malmö Stads satsning språkbanken. Bilden på Moghaddom är en halvkroppsbild. Hennes händer är öppna och i rörelseoskärpa, hennes mun halvöppen som mitt i en mening. De öppna händerna och munnen är tecken för att hon ”visar” eller förklarar något. Under bilden finns hennes för- och efternamn.

Språkbanken är ett register under uppbyggnad där personal med annat modersmål än svenska kan skriva in sig och fungera som resurs för vårdtagare som inte talar svenska men delar samma modersmål. Moghaddom menar att hon kan bli en kontakt åt bägge hållen och kan ha en roll som översättare mellan hemtjänsten och vårdtagaren. Hon tror, skriver man i bilagan, att språkbanken kan öka kännedomen om hemtjänsten bland äldre med utländsk bakgrund. Här kommer det inte fram om hon själv problematiserar att färre äldre med invandrarbakgrund har hemtjänst, i relation till gruppen etniska svenskar eller om detta är initierat av den, i texten, osynliga intervjupersonen. Slutligen säger Moghaddom att hon ser fram emot att kunna använda sitt hemspråk och sin kunskap om den iranska kulturen i sitt jobb.

Etnicitet görs i artikeln dels genom förväntad likhet, där Moghaddom talar om den iranska kulturen i bestämd form, alltså om en delad kultur. Jag menar att texten delvis ger uttryck för en kulturessentialism där kultur ses som något statiskt och att delat nationellt ursprung automatiskt leder till delad kultur (Lykke 2009, s. 33) Etnicitet görs också genom textens sätt att omtala Moghaddom. ”Violet Moghaddom ser fram emot att börja arbeta på sitt eget språk.” (s. 12). Persiska nämns som Moghaddoms egna språk medan svenskan, underförstått, inte är hennes eget utan någon annans språk. Här blir språket till den tydligaste markören för etnisk tillhörighet, där det svenska språket görs till något som inte kan ”ägas” av den med annat modersmål.

Det är om man rör sig ut från den enskilda artikeln och ser den i relation till de övriga artiklarna som ett förhållande som liknar inledningsscenen i *Paradiset* (2009) framträder. I de andra artiklarna i bilagan står etnicitet och språk helt oproblematiserat. Alla bilder i publikationen som hänger ihop med en artikeltext visar upp äldre personer med etnisk svensk bakgrund.

Den förväntade etniska likheten (”svenskheten”) blir särskilt tydlig i artikeltexten ”Gymnastik för minnet” och ”Vi låter aldrig tv:n stå på tomgång” som båda är texter som skildrar arbetet i Minnesteamet (Vård & Omsorg 2008, s. 7).

Gymnastik för minnet

I Södra Innerstaden finns Minnsteamet, ett unikt sätt att ta hand om stadsdelens dementa. Här arbetar en sammansvetsad personalgrupp nära vårdtagarna.

Text: Ewa Svensson — **Foto:** Martin Lindberg

Minnsteamets verksamhet är utvald på Pålmgatan. På adressen finns dagverksamhet fem dagar i veckan samt korttidsboende och vårdboende. Dagverksamheten har besök av en femtonårig äldre varje dag som startar till måndagar, men också till måndagar, onsdagar och fredagar. I dag är det torsdag och dags för ett gymnastikpass. Också är det en undersköterska som leder gymnastiken, men just i dag är det undersköterskan Richard Boman som är gästledare.

Stort stöd kommer Frank Sinatra och The Supremes ut ur högblåa medlen deltagarna smakar upp sig med fröslagda rödler av smår och ben.

– De som är i 80-årsåldern i dag var unga och verksamma på 40-, 50- och 1960-talen. De vill inte höra dragspelsmusik, säger Richard medan en av vårdtagarna förnicklar kommentar. "Tråkigt för" har musiken kommer igång.

Ämnad och berättelserna blir alltför avvarerande och tempo ökar.

– Det är skönt att göra så här, säger Maja och vinklar huvudet från den enda sidan till den andra.

Efter en runds intensivt gästande bjöd Richard Boman på en liten "temposträcka", ett glas traneblåsa, och sedan är det dags för bollövning.

Den röda bollen får fram och tillbaka mellan deltagarna. En av minnsteamet rullar bollen elegant och det väcker allmänna jubel.

– Gymnastik är bra för kroppen men också för kognitionen. Vi har också rörelse, och det är jag starkast för vårdtagarna när de lyckas, säger Richard Boman. Minnsteamet arbetar mycket med just att stärka vårdtagarnas jag-känsla. Att drabbas av demens och uppleva hur en förmåga gradvis försvinner är svårt. Därför är det viktigt att uppmärksamma så mycket som möjligt.

Kontakt med samma personal
Verksamheten har varit igång i drygt ett år och väcker stor uppmärksamhet, också utanför Malmö. Stadsläkaren har varit många.

– Den bakomliggande tanken med Minnsteamet är att stärka vårdtagarna så de kan kontakta med samma personal. De ska inte behöva möta nya människor hela tiden, berättar Eva Viask, chef för Minnsteamet.

Det är hemtjänsten eller biståndshandläggaren som hämtar äldre som visar tecken på demens till minnsteamet. Teamet kan räkna in på flera sätt.

– Det kan vara så att man har hjälp hemma morgon och kväll och så kommer man hit under dagen. Men det är vår personal som också sköter om omvårdnaden i hemmet så att de möter så få personer som möjligt.

Alla som arbetar här har antingen lång erfarenhet av att arbeta med demens eller har gjort säng- och/eller säng i demenssjukvård vid Universitetssjukhuset MAS.

– Att arbeta med demens kräver kunskap. Man kan inte stressa vårdtagarna, och de behöver bara rutiner, säger Eva Viask.

– Personer här blir väldigt kunniga vad sina vårdtagare och följer med dem till läkare och tandläkare om inte alltför ofta har möjlighet. Därför är också tio procent av arbetstiden för på så sätt att man kan förlägga den utanför sjukhuset.

En del av vårdtagarna kommer till dagverksamheten alla fem dagarna, andra kanske bara någon gång i veckan. Till korttidsboendet kan man komma om det uppstår speciella behov.

– Känslor har patienter blivit besvär och behovet komma hit och mellanlinda mellan sjukhuset och hemmet. Efter två har i väntan på ett 15 min på ett boställe.

– Någon som är extra svår en period kan också få komma hit, vi har möjlighet att vara ganska flexibla.

Det finns också en plats för namnet för vårdboende. Då kan den äldre till exempel bo hemma i 4 dagar och på Pålmgatan i 14 dagar.

– Tillsammans kan till exempel demens, många är ensamma. Då kan det vara skönt att komma hit ett tag.

Bild 6: Vård och Omsorg 2008. Uppslag ss. 6-7

Minnsteamet är en kommunal omsorgsenhet som riktar sig till Södra innerstadens dementa med både dagverksamhet och hemtjänstverksamhet.

I artikeltexterna görs generaliserade antaganden om den grupp vårdtagare man arbetar med. I den övre texten är det undersköterskan Richard Boman som förklarar ”- De som är i 80-årsåldern i dag var unga och verksamma på 1940-, 1950- och 1960-talen. De vill inte höra dragspelsmusik[...]” (ibid.). I den andra texten är det enhetschefen Eva Viask som berättar om verksamhetens mål och arbetssätt, men det är inte främst hennes egna uttalanden som verkar generaliserande utan artikelförfattaren Ewa Svenssons summering: ”Varje måndag är det musik där någon grupp uppträder, man sjunger allsång och lyssnar på musik från förr.” (ibid.). Viask berättar också att de ofta tittar ”...på film, till exempel Malmöfilmerna.” (ibid.).

I båda textutdragen är det musiken som får stå som tecken för vårdtagarnas generationstillhörighet och implicit, menar jag, deras delade kulturella tillhörighet. ”Förr” blir i dessa texter ett konnotativt tecken som genom musik och kultur dels kedjas till en delad kulturell

bakgrund men också till en geografisk plats, Malmö. Bilden, som artikeltexterna är tryckt på, naturaliserar dessa betydelser genom att skildra två äldre etniskt svenska kvinnor. På samma sätt stödjer alla andra bilder av äldre personer i denna publikation dessa betydelsebildningar i texten, genom att uppvisa enhetlig etnisk "svenskhet".

Genom att artikeln om språkbanken står ensam om att problematisera äldre personer med invandrabakgrunds situation görs dessa människor, menar jag, till en grupp som framställs som utanför de "vanliga" insatserna för äldre. Artikeln talar egentligen bara om personer som inte behärskar svenska men i sitt belysande av denna grupps skillnad tydliggörs hur homogen den övriga publikationen är. Detta samband förstärks av att man i artikeltexten om språkbanken nämner att det är färre äldre med utländsk bakgrund än etniska svenskar som har hemtjänst i dag. Trots att det alltså bara är ett 20-tal vårdtagare som inom södra innerstaden inte talar svenska så skapas här en länk från dessa till den större gruppen personer med utländsk bakgrund.

De äldre personer med utländsk bakgrund som lever i södra innerstaden i dag lämnas därhän i alla artiklar som handlar om allmänna omsorgsinsatser, så som hemtjänst, särskilt boende eller demensrelaterad omsorg. Äldre personer med utländsk bakgrund talas det i stället bara om i termer av ett problem som måste lösas. "Äldre invandrare" görs till en homogen grupp med negativa förtecken och som ett problem för välfärdsstaten, precis som Torres påpekar (2008, ss. 393-407).

I artikeln om språkbanken presenteras en lösning på detta problem. Genom att omsorgspersonal med invandrabakgrund ställer sina språkliga, och antytt också kulturella, kunskaper till förfogande ska äldre personer med invandrabakgrunds trygghet och välvilja mot den kommunala omsorgen öka. Det är något i betydelseglidningen mellan kategorin "äldre personer som inte talar svenska" och "äldre personer med utländsk bakgrund" som reser frågor hos mig. I och med att se språkbanken som lösningen på de äldre invandrarnas frånvaro inom den kommunala omsorgen utgår man från att det är informationen som briser och inte den egna omsorgsverksamheten.

Publikationen kan inte göras ansvarig för hur den kommunala omsorgen är utformad och inte heller kan omsorgen bedömas utifrån bilagan. Däremot så är det delvis genom publikationer som *Vård och Omsorg* (2008) som anhöriga och personer med omsorgsbehov först "ser" omsorgen. Det är också i slutändan Södra innerstadens vård och omsorgsenhet som gått med på att representeras på detta enkelriktade sätt. I sken av detta kan man fråga sig om inte södra innerstadens vård och omsorgsenhet delvis själva är ansvariga för att äldre med utländsk bakgrund exkluderas från kommunala omsorgen.

Den lösning som erbjuds i och med språkbanken innebär, menar jag, att ansvaret för de äldre med invandrabakgrund delvis läggs på yngre ”invandrare” som arbetar inom omsorgen. Istället för att ifrågasätta den egna organisationen och se på förändringar inom det befintliga ser man en lösning i att ”invandrare” ska ta hand om ”sina” äldre och översätta de äldres önskemål till den ”svenska” omsorgsinrättningen.

5.1.2 Ålderdom som förlorad vuxenhet: Görandet av hög ålder

Att anta och framställa personer i den fjärde åldern som en homogen grupp med ett förmodat homogent förflutet leder till exkludering av alla de som levt de första delarna av sina liv i andra länder än Sverige. Att utgå från att personer i den fjärde åldern delar ett gemensamt förflutet producerar normater och avvikare inom gruppen. Den fjärde åldern kan dock också i helhet ses som en avvikelsekategori. Utifrån Tveit Sandvins genomgång av vuxenhet som norm (2008, ss. 67-78) kan man hävda att alla som inkluderas i kategorin fjärde åldern produceras som avvikare i relation till vuxendom. I materialen görs hög ålder gång på gång i relation till andra åldrar och främst då till medelåldern.

I Kerstin Thorvalls självbiografiska roman *Upptäckten* (2003) kämpar Thorvall emot ålderdomen som vore den en fiende. Hon ställer hela tiden sitt nuvarande tillstånd, som i henne hennes egna ord präglas av förfall och nedåtglidande, med en annan tid präglad av vitalitet. På flera ställen i texten finns passager där ålderdom görs i direkt relation till vuxendom.

Förlaget. Symbolen för mitt yrkesliv. Där väntar och hoppas man att jag ska samla ihop mig, hej och hå, och skriva en vital roman om mitt 70-tal då jag var särskilt levande. [...] Nu sitter jag fast. Vad kan jag skriva annat än om det icke-liv som håller mig fången i den namnlösa skrällen (2003, s. 15).

[...]

Och Rembrandt i sin krafts dagar till murrig gubbe i nattmössa. Ja, det är förmätet att dra upp sådana namn men vi har livets vissnande gemensamt (2003, s. 19).

[...]

Jag är bortbjuden på middag. Hon bor granne, en blommande, vital och aptit-på-livet-kvinna, sextio år ung. Jag kommer på mig med att plocka med fingrarna efter något som inte finns just där eller ingen annanstans heller (2003, s. 21).

I alla tre exempel ovan ställs hög ålder i relation till vuxen ålder. Hög ålder innebär, i Thorvall roman, nästan uteslutande ett förlorande av funktioner som tidigare ägts. Nedåtglidandet kan ses som en metafor för rörelsen längre och längre bort från medelåldern. Det är dock inte vilken medelålder som helst som konstrueras i denna kontrasterande uppställning – det är en frisk och funktionsduglig medelålder präglad av kraft och vitalitet. Ålderdomen som framträder i dessa typexempel ur Thorvalls text synliggör en betydelsekedja där hög ålder kopplas ihop med, icke-liv,

fångenskap, namnlös skräck och vissnande. Dessa betydelser slås fast genom att kopplas till tecknen för vad hög ålder inte är, vitalitet, levande, kraft, blommande, aptit-på-livet och ung.

Allt det som Thorvall åtar sig i nutiden och det sätt på vilket hon gör det, bedöms utifrån den vitala funktionsdugliga medelåldern. Hög ålder görs på detta sätt i romanen i relation till antingen den egna medelålders kroppen eller andras medelålders kroppar. Hög ålder blir på så sätt ett tillstånd präglad av brist och förlust.

Förväntningarna från förlaget, uttrycker Thorvall, är att hon ska skriva om sitt vuxna liv och inte om nutiden som, i relation till hennes levande 70-tal, är ett icke-liv. En möjlig tolkning av denna passage är att det delvis är omvärlden, i det här fallet förlaget, som anser att hög ålder är ett icke-liv. Romanen är ett inlägg i ett samtal om äldres situation, ”en rapport”, och med detta i åtanke kan Thorvalls text förstås som en analys av den situation som personer i hög ålder befinner sig i. Boken har alltså inte en privat ansats, menar jag, utan en personlig och politisk.

Ett annat tecken på den personligt politiska ansatsen är att Thorvall talar för en tydligt definierad läsare. Jag, som läser romanen, är tilltalad som den unga vitala medelålders kvinna som författaren en gång själv var. ”Detta, mina väninnor, lär hänga i hop med den positivt menande medicinen [...] för att avslöja den hemliga gömda ålderdomens demoni för er som naturligtvis aldrig kommer att hamna i detta predikament...” (2003, s. 17). Att tilltala läsaren som en väninna blir ett sätt att visa på en närhet. Du är som jag var. Längre ner på sidan beskriver hon oss, hennes unga kvinnliga läsare, som likt henne själv en gång, inte tror oss hamna i ålderdomen, ”(...) den namnlösa skräcken (2003:15)”. Thorvall uttrycker på flera ställen i sin bok, att hon aldrig trodde att hennes vitalitet skulle svika henne (ex. 2003, s. 29). Detta, menar hon, är en syn som ”vi” delar.

Min tolkning av Thorvalls ständiga hopkoppling av medelåldern och ålderdomen är dels att det fungerar som ett betonande av de flytande temporära gränserna mellan funktionsduglighet och funktionsnedsättning (se. McRuer 2006, s. 30; Garland Thomson 1997, s. 14). Thorvall verkar vilja påminna oss unga kvinnor om vår egen stundade ålderdom. För det andra ser jag detta som ett exempel på hur hög ålder görs. Thorvall pekar i dessa sammanhang ut sin läsare som en ”normat”, någon, som henne själv i retrospektiv, är vital, arbetsverksam, funktionsduglig och mamma. Thorvall talar med normen, och med den som bakgrund framträder den avvikande gamlingen utan kroppskontroll och självständighet. Detta tolkar jag som ett exempel på hur den avvikande positionen och den, av normen sanktionerade, positionen är beroende av varandra för att framträda (se t.ex. De los Reyes & Mulinari 2010, s. 25; Garland Thomson 1997, s. 8; Tveit Sandvin 2008, s. 66).

5.1.3 Ålderdom som förlust av status och resurser: Retrospektivt görande av normalitet

I *Paradiset* (2009) finns en scen där hög ålder, på ett liknande sätt som i *Upptäckten* (2003), görs genom att ställa upp den mot en tidigare framställd normalitet.

Bild 7: *Paradiset* 2009. Stillbilder. Mitt montage

Simin ligger i sin säng med en filt över sig och hennes dotter sitter på en stol bredvid. Det knackar på dörren och dottern säger "Kom in". "Hejsan, jag heter Eva" hör vi en röst som säger. Eva kommer in i rummet och går fram till dottern och kramar om henne. "Hej. Jag heter Oranus" säger dottern. "Jag är volontär," säger Eva. När hälsningsritualen är avslutad frågar Eva, "Och här är mamma?" Eva lutar sig över Simin och tar hennes hand. Oranus bekräftar och ger Eva Simins namn. "Hon hör inte dig, hörapparaten är...", fortsätter hon. "Vem är du?", frågar Simin på svenska. "Eva, heter jag." Eva vänder sig om efter en stol och säger "Åh vad söt hon är". "Sätt dig", säger Oranus och ger Eva en stol. Eva sätter sig medan hon, vänd mot Oranus, förhör sig om Simins ålder. Hon tar sedan med en van gest Simins hand och börjar att stryka den. Simin hajar till lite men säger sedan "Merci". "88 år och så vacker", säger Eva. Simin svarar Eva med små skratt. Vänd mot Oranus säger Eva med eftertryck, "Jag såg på kortet där utanför, en sådan skönhet! Det är många pojkar som har dunkat hjärtan för henne." Simins dotter skrattar till. "Har hon varit änka länge?", fortsätter Eva. Dottern tänker efter och svarar, att Simin varit änka i 29 år. Medan Eva och Oranus pratar citerar Simin en dikt eller sångtext på persiska för sig själv "För vem ska jag berätta om mitt hjärtas smärta, när jag endast har mig själv att skylla..." Eva vänder sig mot Simin och med medlidande i blicken säger hon "Älskling, sååå", och stryker Simin på kinden. "Åh, vad underbart," säger hon sedan när Simin tar hennes hand. "Very good", säger Simin och tar tag i Evas hand och för bort den från sitt ansikte. Talar hon engelska frågar Eva. "Ja, hon kunde engelska, hon har varit på...hon har vunnit pris som bästa rektor i Shiraz, hennes hemstad". "Nej,

men...” avbryter Eva med ett imponerat tonfall och fortsätter ”Jag undrar hur det känns, hur känner du detta att...du kommer till ett främmande land. Hur länge sedan var det du kom hit?” ”Vi kom mars 87...och det är 22 och en halv.” svarar Oranus. ” ”Och din mamma kom hit då, och flydde ifrån Persien?” frågar Eva. ”Hon kom på grund av oss, för annars hon hade bra liv där” svarar Oranus. Samtalet byter riktning och de börjar tala om Simins nuvarande ensamhet. Att hon bara ligger och tittar upp i taket när Oranus inte är på besök. De instämmer gemensamt i ordet ”fruktansvärt.” Simin håller hela tiden Evas hand och stryker den mot sin kind. Bilden stannar på Simins dotter som ser ledsen ut. En melankolisk pianomusik tar över ljudbilden och kameran landar på fotografierna på Simins vägg. Bland annat ser vi en medelålders Simin som håller i ett litet barn och ett fotografi på Simin vid en talarstol.

Utan ljud ser scenen harmonisk och kärleksfull ut. Vi ser Simin som ligger i sin säng och vilar, hennes dotter är på besök och en blond kvinna kommer in. Simin visar nyfikenhet för vem denna okända person är och när Eva börjar smeka henne på kinden visar hon först förvåning. Hon accepterar sedan denna gest och verkar uppskatta närheten. Samtidigt för de medelålders kvinnorna ett samtal om Simin, som hon själv inte kan höra eller delta i. Dialogen mellan dottern och Eva griper in i bilden och skapar nya tecken (se. Barthes 1977, s.27). Den tillsynes harmoniska scenen kommer att präglas av förlust. En överenskommelse mellan de som talar är att Simins situation är fruktansvärd. Detta kommer inte fram förrän i slutet av scenen men samtalet byggs successivt upp mot denna betydelsebildning. Eva initierar samtalet om Simins förflutna genom att prata om Simin som vacker och åsyftar då Simin som ung kvinna. Eva frågar sedan om Simins äktenskap och hur länge hon varit änka. Jag tolkar det som om dottern avfärdar Evas tal om Simin som definierad av sitt utseende och av en man när hon berättar om Simins bedrifter inom yrkeslivet. Eva för sedan in samtalet på Simins och dotterns invandrarskap som hon kopplar till främlingskap och flykt. Dottern svarar kort och byter sedan samtalsämnet när hon berättar att Simin hade ett bra liv i Iran, detta tolkar jag som att hon igen avfärdar Evas sätt att definiera Simin. De enas sedan om Simins nuvarande situation som präglad av ensamhet och tragik.

Något som enligt mig sker i denna scen är att både dottern och Eva definierar Simin utifrån vad hon varit och gjort tidigare i livet, när hon var i medelåldern. De har olika föreställningar om vad detta tidigare liv innehållit där Eva riktar in sig på mer normativa praktiker som heterosexuellt begär och rasialisering medan dottern parerar detta genom att berätta om Simins karriär och sociala status. För att återkoppla till Thorvall så görs Simins höga ålder genom att kontrasteras mot ett förflutet som ”normat”. Det är i ljus av denna förlust som Eva och Simins dotter utropar ordet

”Fruktansvärt!”. Fotografierna av Simin hängandes på väggen ser jag som är tecken för vitalitet, för att använda Thorvalls ord. Simin leende som svingar ett litet barn upp i luften. Barnet som ett tecken för framtid och hopp och Simins leende som bekräftar denna betydelse. Simins starka armar som ett tecken för kvinnlig omsorg och ansvar. I fotografiet på Simin stående vid talarstolen har hon mörka solglasögon på sig och gör en pussmun mot kameran. Pussmunnen tolkar jag som ett tecken för lekfullhet och humor och solglasögonen får henne att se ungdomlig och ”häftig” ut. Talarstolen ett tecken för makt och inflytande. Betydelsekedjan omsorg, lekfullhet, humor hopp, framtid, ansvar, makt och inflytande blir alla en del av den dåtid som de två yngre kvinnorna talar om; medelåldern. De förstärker och naturaliserar att Simins situation präglas av förlust i och med att hon gått från normatens position till den avvikandes.

Att benämna de förändringar som sker i hög ålder som förlust är egentligen inte givet då hela livet präglas av fysiska och mentala förändringar. Det är också att utgå från att man i hög ålder inte förvärvar något. Den osynliga måttstock man utgår från i talet om ålderdom som förlust är vuxendomen (Tveit Sandvin 2008, s. 76). Garland Thomson skriver att ”Because figures of otherness are highly marked in power relations... their cultural visibility as deviant obscures and neutralizes the normative figures that they legitimate.” (1997, ss. 8-9). Simin märks ut som avvikande i sin höga ålder i relation till sin medelålder, en medelålder präglad av status och inflytande. Det som drabbat Simin är egentligen inte i första hand en förlust av funktioner men en förlust av status och resurser.

5.1.4 Individualiserad hög ålder: Avgränsning mot de ännu äldre

Att hänvisa hög ålder till positionen som avvikelsen sker inte bara i relationen till medelåldern. I ett uppslag som handlar om hemtjänst och särskilda boenden för äldre i *Vård och Omsorg* (2008, ss. 2-3) sker en konstituerande avgränsning mellan de yngre personerna i fjärde åldern och äldre personer i den fjärde åldern, med boendeformen som gräns.

Uppslaget består av en stor reportageartikel med rubriken ”En dag med hemtjänsten”, och två kortare informativa artikeltexter, där en handlar om nya arbetssätt inom hemtjänsten och den andra om särskilt boende för äldre. Reportageartikeln kretsar kring hemtjänstpersonalen Lena Åkerstrands arbete hos tre olika vårdtagare. Tre av de sex bilderna i reportaget föreställer interaktion mellan Lena och brukaren Rosa.

En dag med hemtjänsten

I ur och skur, tidiga morgnar, sena kvällar och nätter. Hemtjänsten ger medicin, värmer mat, städar och tvättar men betyder också trygghet, värme och sällskap för Södra Innerstadens äldre, sjuka och funktionshindrade.

Text: Eva Sjöström Foto: Per Larsson

Det är tidig förmiddag när Lena kommer till dörren till Lena i Södra Innerstaden. Hon är klädd i en blå och vit hemtjänstuniform som underlättar hennes arbete.

– Jag ska gå ut och hämta medicin och värma mat. Det är ett viktigt arbete som är viktigt för många äldre. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Men hon är inte så gammal. Hon är bara 75 år. Hon är fortfarande aktiv. Hon är fortfarande aktiv. Hon är fortfarande aktiv.

Hjälper sin mor varje dag

Samtal med Lena. Hon berättar om sin dag och om hur hon hjälper sin mor. Hon berättar om sin dag och om hur hon hjälper sin mor.

– Jag har en mor som är 90 år gammal. Hon är fortfarande aktiv. Hon är fortfarande aktiv. Hon är fortfarande aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

HELMETS-SYNI HEMTJÄNSTEN
Hemtjänsten i Södra Innerstaden har fått ett nytt utseende. De nya uniformerna är blå och vita och har en blå hjälm som symboliserar trygghet och omsorg. De nya uniformerna är blå och vita och har en blå hjälm som symboliserar trygghet och omsorg.

Högst tre månaders väntetid

Den som är försvagad och behöver hjälp kan få hjälp inom tre månader. Det är den väntetiden som gäller för de som behöver hjälp.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

HJÄLP FYRA GÅNGER OM DAGEN
En person som behöver hjälp kan få hjälp fyra gånger om dagen. Det är den väntetiden som gäller för de som behöver hjälp.

Revolutionerande arbetssätt

Det väntar stora förändringar av hemtjänsten i Södra Innerstaden. Förstärkning av tillgången till hjälp och stöd för de som behöver hjälp.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

– Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv. Det är viktigt att äldre ska ha ett bra liv.

– Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv. Jag är en person som är aktiv.

Bild 8: Vård och Omsorg 2008. Uppslag ss. 2-3

På den största bilden håller Lena en utsträckt hand mot Rosa som tar emot en liten metallkopp. Koppen liknar den kopp som Lena lägger tabletter i på en av de mindre bilderna. Rosa sitter i sin rullstol intill en säng i vit emalj med höj- och sänkfunktion, klädd i en röd blus och en svart kofta. Rosa ler och tittar upp mot Lena som står framför bordet i profil. Lena ler tillbaka ned mot Rosa. På de två andra mindre bilderna där Rosa förekommer har hon också ett leende på läpparna. Lena framställs som professionell. Hon tittar ned i en pärm genom ett par läsglasögon, hon tar ut tabletter från en dosett, hon svischar förbi på en cykel, hon ger tabletter och hon kör Rosas rullstol. Vi möter inte hennes blick, hon är inne i sitt arbete. Hon tittar ner med koncentrerad min förutom när hon på två bilder möter Rosas leende med sitt eget. Rosa är i centrum. Den röda färgen på Rosas tröja och hennes röda läppstift drar uppmärksamheten till sig.

Rosa är beskriven som en egen individ i artikeltexten och hon får själv uttala sig om sin nuvarande situation och om sitt förflutna. Både hennes för- och efternamn är nämnt. I artikeltexten är också två andra av Lenas besök beskrivna, även där med individuell prägel i olika grad och uttalanden från de två äldre kvinnorna markerade med talstreck.

I två av besöken som beskrivs i reportagetexten har kvinnorna anhöriga hos sig. Detta framställs som ett vanligt inslag i de äldres vardag. ”Samtidigt kommer sonen Roland in för att göra i ordning frukost. Han bor nära och hjälper sin mor med maten varje dag. Siris dotter storhandlar åt henne.” [...] Rosa har hjälp av hemtjänsten fyra gånger om dagen och får ofta besök av storsyster Ivy Cooper.” (*Vård & Omsorg* (2008) s. 2). Elsa, den tredje kvinnan som Lena besöker, har inga anhöriga som kommer förbi i reportageögonblicket. Om henne står det också kortast och mest opersonligt – vilken typ av insatts hon har, ålder och att hon inte är så glad i mat längre. Att de anhörigas besök står så tongivande i reportaget ger det vikt. De anhörigas närvaro ger de äldre kvinnorna en bättre position, bokstavligen, i reportaget. Elsa däremot, som beskrivs kort, uppfyller stereotypen av den ensamma och isolerade åldringen (Andersson 2008, s. 47), hon har ingen matlust och hon röker inne i lägenheten. Elsas närvaro i texten tolkar jag dels som ett tecken på hemtjänstens värnande om den personliga integriteten. Även de individuella beteenden som är destruktiva eller ohälsosamma uppmuntras. ”- Får jag röka?, frågar Elsa försiktigt” - Det är ju ditt hem, skrattar Lena och öppnar en liten springa på fönstret.” (*Vård & Omsorg* 2008, s. 2).

De glada leendena i bilderna och Rosa och Siris käcka humör som uttrycks i texten står i kontrast till Elsas ängslighet. Enligt den diskursteoretiska utgångspunkten att mening skapas i negationer (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 58), kan här Elsa, den ängsliga ensamma åldringen, ses som ett tecken som förstärker och bidrar till bilderna av Siri och Rosa som starka, glada och normala ”åldringar”. Elsa ges inte mycket utrymme och beskrivs inte med någon berättelse om hennes ”vuxna” liv medan Siri och Rosas berättelser om deras förflutna får ta plats – ett förflutet kopplat till moderskap.

Jag menar att det som framkommer i hemtjänstreportaget är att dåtidens korrekt bekönade vuxendom kan ses som resurser (Laz 2003) vilket ger de äldre damerna ett utrymme att representeras på. Min tolkning är att *Vård och Omsorg* (2008) försöker skapa en positiv representation av kvinnor i den fjärde åldern. Den positiva representationen sker dock på någons bekostnad. När Butler (1990) diskuterar problematiken med att hävda kategorin kvinna som grunden för feministisk politik berör hon frågor kring representation. Hon menar att den feministiska kampen inte bara bör koncentrera sig på att kvinnor blir mer fullständigt representerade inom språket eftersom detta kräver en definition av vad kvinnor är. Identitetspolitik, menar Butler, är problematiskt eftersom någon alltid måste exkluderas när enhet ska upprättas (Butler 1990, ss. 6-8). I denna artikel, menar jag att Elsa delvis kan ses som ett offer för upprättandet av en sammanhängande bild av ”hemtjänstbrukaren” eller ”kvinnan i hög ålder”.

På detta uppslag sker dock ytterligare en avgränsning mot gruppen äldre i ännu högre ålder och genom detta blir Rosa, Siri och även Elsa mer eller mindre skyddade inom normaliteten.

En informativ text som handlar om Södra innerstadens nya policy kring vårdboenden är placerad till höger om bildreportaget. Denna text är tydligt avskild från hemtjänstreportaget med hjälp av en svart heldragen linje. Texten handlar om Malmö stads nya regel om att en äldre person som beviljats vårdboende max ska behöva vänta i tre månader på en plats. Äldreboendena beskrivs som en boendeform som först blir "(...)aktuellt när den äldre är färdigbehandlad på sjukhus." och för "Den som är för svag för att bo kvar hemma..." (Vård & Omsorg 2008, s. 3). I denna text finns inga äldre som får uttala sig, inga bilder som visar hur ett boende kan se ut eller någon fotografisk representation av en person som bor där. I texten säger chefen för södra innerstadens utredningsenhet att "...målsättningen är att så många som möjligt ska kunna bo hemma..." (ibid.). Man informerar också om att de vårdboenden som finns i dag i stadsdelen är högst tio år gamla och att de ålderdomshem som inte levt upp till dagens krav är avvecklade.

Jag menar att vårdboenden här görs till hemtjänstens konstitutiva utsida. Reportaget om hemtjänst erbjuder tecken för individualitet, valfrihet och trygghet medan den negativa ekvivalenskedjan kopplad till äldreboende lyder, svaghet, sjukdom, "tillsyn dygnet runt" och "när hemtjänst inte fungerar." Hemtjänst är alltså normen och äldreboendet det som erbjuds i undantagsfall, det som avviker. I uppslagets layout ser jag tecken som stödjer denna tolkning. Det särskilda boendet är placerat längst ut i marginalen och åtskiljt med en heldragen linje. Här ges inget utrymme för fina färgbilder av de äldre som befinner sig i "...tillfällen när det inte fungerar..." att bo kvar hemma. Bilden som framträder är att äldre inom hemtjänsten förblir individer med hjälp av hemtjänstens insatser medan äldre personer på vårdboende inte kan representeras i bild i överhuvudtaget. Jag hävdar att de "friskare" och mer självständiga äldre blir synliga på bekostnad av de sjukare och mer omsorgsberoende äldre.

Olika grupper inom den fjärde åldern ställs i detta uppslag mot varandra vilket får konsekvensen att de äldre personerna som bor på ålderdomshem enbart definieras av sin sjukdom eller brist på hälsa. Att bo kvar hemma kan säkerligen för många personer i den fjärde åldern vara en önskning och att flytta till ett boende kan beröva någon tryggheten i hemmet. Det behöver dock inte vara så. Det finns forskning som visar på att äldre som önskar att komma till särskilt boende och uttrycker känslor av otrygghet i hemmet inte blir beviljade en plats (Andersson m.fl. 2011, s. 139).

5.1.5 Gamla tanter och yngre män: Bekönad ålderdom

Jag ska nu närmare analysera hur kön görs och jag inriktar mig först på helhetsintrycket av bilagan *Vård och Omsorg* (2008).

I publikationen *Vård och Omsorg* (2008) är alla personer i den fjärde åldern representerade i bild kvinnor. Av de två män som tydligt och med namn förekommer i bild är en pensionär och en i medelåldern. Bengt Hammar är deltagare i en mobilkurs för pensionärer som beskrivs i en reportageartikel i tidningens sista uppslag (s. 10-11) och den medelålders mannen "Fixar-Roland" är teknisk support för äldre inom hemtjänsten och representeras i bild hängandes upp en lampa (s. 12). I de skrivna texterna är det några få män i fjärde åldern som beskrivs. Ett sådant undantag sker på uppslaget "Gymnastik för minnet" där texten berättar om ett gymnastikpass på minnesteamets dagverksamhet.

"Den röda bollen far fram och tillbaka mellan deltagarna. En av männen nickar bollen elegant och det väcker allmänt jubel." (2008:6-7) Den äldre mannen i texten imponerar på de andra med sin bollkänsla. Han beskrivs som nickades bollen elegant, vilket kan länkas till ord som stilfull och skicklig, om man åsyftar själva handlingen. Jag menar att ordet elegant också skulle kunna ses som syftande på den äldre mannen. En elegant man, en gentleman, välvårdad, och prydlig. Detta förstärker bilden av mannen som i kroppskontroll och full funktionsduglighet.

Barthes menar att i fallet bildsekvenser, vanligt i illustrerade tidningar, kan inte det uttryckande tecknet på konnotativ nivå enbart förstås i de enskilda bilderna utan de bör tolkas i sin sammanlänkning (1977, s. 24). I publikationen sammanlänkas personer i den fjärde åldern med kvinnor eftersom de är överrepresenterade i materialet. Utifrån detta blir "allmänt jubel" kvinnligt kodat. Att alla i den fjärde åldern som representerade i bild är kvinnor kan vidare länkas till det statistiska faktum att kvinnor i snitt lever längre än män. Statistik skulle kunna liknas vid fotografi i dess analoga relation till referenterna, "verkligheten", och utifrån detta också som ett naturaliserande av det kulturella (Barthes 1977, s. 26). Att uppnå hög ålder blir utifrån denna sammanlänkning i materialet, och vidare till en diskursiv nivå, något som drabbar kvinnor men få män. Som en parentes, är detta en omöjlig ekvation eftersom alla som blir gamla också blir äldre tills de inte längre blir äldre och livet tar slut. Enligt definitionen den fjärde åldern avgränsar den sig inte från den tredje åldern utifrån kronologi men utifrån omsorgsbehov (Andersson 2009, s. 210). I detta reportage artikuleras betydelsekedjan, män, aktiv, skicklig och påhejad av kvinnor. Mannen framställs som havande kroppskontroll.

Maja, som är den enda äldre som får uttala sig i denna text, säger och beskrivs så här "- Det är

skönt att göra så här, säger Maja och vrider huvudet från sida till sida” (*Vård & Omsorg* 2008, s. 7). Maja uttalar sig om sina egna känslor. Hon är förvisso aktiv men i en aktivitet utan riktning. Mannen som nickar bollen gör det i ett infall att stila för de andra, och möjligen också för fotografen. Här görs manligt och kvinnligt kön enligt en isärhållande logik präglad av den kulturella föreställningen om män som aktiva och tävlingsinriktade och kvinnor som passiva och inväntande (se. Ambjörnsson 2006, s. 111).

I uppslagets andra text berättar enhetschefen Eva Viask om minnsteamets verksamhet. Hon nämner att de har ett speciellt anpassat badrum, inrett lite som ett spa, och att det är flera damer som tycker att det är skönt att komma dit och bada (*Vård & Omsorg* 2008, s. 7). Om den eleganta mannen kan sägas ta hand om sin kropp genom att aktivera den så framkommer här att kvinnorna gör det genom att tvätta, vårda och göra den behaglig. Männen och kvinnorna beskrivs i uppslaget på könsstereotypa sätt där männen är aktiva och kvinnorna talar om känslor och bryr sig om att vårda sina kroppar. Ett tydligt korrekt görande av kön etableras.

I *Vård och Omsorg* (2008) är det enbart kvinnorna som förekommer i reportagen där omsorgen beskrivs. Rosa, Elsa och Siri i hemtjänstreportaget (2008:2-3) kvinnorna på bilderna i uppslaget om minnsteamet och de badande kvinnorna i reportagetexten. Mannen i detta reportage är förvisso inom omsorgsinstitutionen men hans funktion i texten har inget med omsorgen att göra. I ett annat reportage i bilagan, om ett projekt med syftet att sammanföra unga och äldre som en social funktion för äldre, följs samma logik då det utgår från en äldre kvinnas berättelse (s. 8).

Dels skulle man kunna förstå exkluderingen av män i publikationer som grundad i den faktiska situationen att kvinnor lever längre än män. Om man dock inriktar sig på hur männen och kvinnorna beskrivs på olika sätt, enligt starka kulturella föreställningar om kön, ser jag en annan bild framträda. Männerna representeras inte bara som aktiva i publikationen utan också som yngre, så som Fixar-Roland och pensionären Bengt. Tveit Sandvin skriver att “...kulturella representationer av den vuxne bär ofta inom sig bilden av en man, i en mandoms kraft.” (2008, s. 74). Manlighet och vuxenhet är sammankopplade och detta ser jag som en möjlig nyckel till att förstå varför män är underrepresenterade i *Vård och Omsorg* (2008). Att representera män i hög ålder skulle utifrån denna logik vara att beröva dem sin maskulinitet. Enligt Butler (1993) så är det mycket som står på spel i ett inkorrekt görande av kön. Att bli bekönad är förutsättningen för att upplevas som en ”människa” och en individ. ”We see this most clearly in the examples of those abjected beings who do not appear properly gendered; it is their very humanness that comes into question (Butler 1993, s. 8). Att visas upp i sin ålderdom skulle utifrån detta kunna förstås som

ovärdigt för en man, berövad sin mandom och alltså sin värdighet och ”mänsklighet”. Kvinnan i hög ålder får på grund av denna risk bära avvikelsen av ålderdom för att skydda mandomen och maskuliniteten från att undermineras (se. Garland Thomson 1997, s. 44).

5.2 Andra bilder av äldre; En kamp om hegemoni

I uppsatsens inledning beskriver jag två olika diskurser kring äldre. Äldre som aktiva konsumenterna å ena sidan, vilken jag kallar "seniordiskursen", och äldre som vårdfall å den andra, vilken jag refererar till som "vårdfallsdiskursen". Jag utgår från vårdfallsdiskursen som den hegemoniska diskursen kring hög ålder i Sverige (se. Nilsson 2008, s. 96; Cruikshank 2009, ss. 7, 37-51; Tveit Sandvin 2011, ss. 76-78; Andersson m.fl. 2011, ss. 22-23, 45-46, 80, 112-116).

Dessa två diskurser kan beskrivas som tillhörande olika sociala åldrar. Den tredje åldern, som ofta beskrivs som präglad av ökad fritid och möjlighet till självförverkligande genom ökad konsumtion av varor och tjänster (se bl.a. Andersson 2008, ss. 44-45), "tillhör" seniordiskursen. Den fjärde åldern som utmärks av funktionsnedsättningar och förlust (ibid., s. 44) blir en del av vårdfallsdiskursen. Att dela upp den tredje och fjärde åldern på detta sätt är enligt mig missvisande eftersom det som utgör dessa kategoriseringar påverkar alla åldrar inom gruppen äldre. Ett bättre sätt att gestalta de maktförhållanden som präglar gruppen är att se seniordiskursen och vårdfallsdiskursen som präglade av en diskursiv kamp om hegemoni. På detta sätt, menar jag, kan man undersöka hur dessa representationer slår olika mot olika grupper inom den allmänna gruppen äldre.

Jag har valt att definiera mina olika material som "andra bilder av äldre." Detta är delvis en generaliserande förenkling. *Vård och Omsorg* (2008) är, som dess titel antyder, egentligen en informativ tidning om hur stadsdelens arbete inom vård och omsorgssektorn ser ut. Mitt första intryck av publikationen var dock att det fanns en ansats av upprättelse av äldre och det är utifrån detta som jag valt den. Intressant blir här att undersöka vad som låg bakom min förståelse av den som en motståndsbild.

Kerstin Thorvalls roman *Upptäckten* (2003) och Ahang Bashis film *Paradiset* (2009) kan sägas vara mer uttalade motståndsbilder. Filmskaparen och författaren uttrycker båda tydligt att de vill förändra de berättelser som finns om äldre i Sverige. Ahang Bashi vill visa hur situationen ser ut för äldre personer med utländsk härkomst (Johansson, 2011) medan Thorvall vill rapportera om den förbisedda verklighet som en person i hög ålder lever i (Thorvall 2003:13). I detta material finns inte bara en formulering om att visa upp andra bilder utan också att visa upp eller rapportera om "sannare bilder" av äldre.

5.2.1 ”Att åldras är ingen sjukdom”: I aktivitet mot förfallet

Jag börjar med att titta närmare på publikationen *Vård och Omsorg* (2008) och hur den förhåller sig till de två starka diskurserna om hög ålder.

Bild 9: *Vård & Omsorg* 2008. Framsida

Framsidan på Bilagan *Vård och omsorg* (2008) täcks helt av ett fotografi av en äldre kvinna som ler mot en röd boll som hon kastar upp i luften. Kvinnan har en kort frisyr med lockar, som av papiljotter. Håret är vitnat med någon enstaka blond lock. Hon är stiligt klädd med vit skjorta och en svart mönstrad kofta. På hennes arm sitter in nätt guldklocka. Kvinnans armar och hennes blå ögon är riktade mot bollen som hon precis kastat. Den röda bollen täcker en del av kvinnans huvud där den hänger i bildens övre högra hörn. Kvinnans huvud är i vänsterkanten, bakom bollen. Hennes ansikte är i fokus medan armarna och bollen är lite suddiga av oskärpan. På framsidan, ovanpå den röda bollen, finns den tryckta texten ”Gymnastik som tränar minnet” i stora versaler följande av en sidoanvisning. Under denna rubriktext står tre andra av bilagans artiklar nämnda med tillhörande sidhänvisningar.

Van Leeuwen och Jewitt (2010) menar att enskildhet och närbild är tecken för individualitet (s. 96). Kvinnan kan tolkas som en tydlig individ eftersom hon är just ensam och i närbild. Hon är

heller inte framställd på ett stereotypt sätt. Inga egentliga tecken på kroppslig svaghet eller förfall syns i bilden, snarare en motsatt bild då hon är väldigt aktiv, vaken och ”med”.

Hennes händer är utsträckta, logiskt för att hon nyss har släppt bollen som hänger i luften, men också som i en gest som visar upp. ”Här.” Det hon visar är den röda bollen med texten ”Gymnastik som tränar minnet.” Bildtexten är placerad i bilden och inte bara det, utan också i relation till vad bilden föreställer. Den röda bollen är således inte bara en röd boll utan också textens bakgrund. Här är ett tydligt exempel på hur texten griper in i bilden och skapar helt nya tecken för oss att se. Barthes (1977) skriver: ”Sometimes, however, the text produces (inverts) an entirely new signified which is retroactively projected into the image, so much so as to appear denoted there.” (s. 27). Min tolkning av Barthes, när han menar att texten blir en del av bildens denotativa nivå, är att vi slutar se bildtexten som ett enskilt tecken och istället förstår den som en del av bildens uttryck. Konsekvensen blir att de betydelser jag såg när jag uteslutande koncentrerade mig på den fotografiska bilden sätts i gungning. Rubriken ”Gymnastik som tränar minnet” ankrar bildens betydelse till att förstå kvinnan som någon med dåligt minne. I den höga ålder hon uppvisar pekar detta mot demens. Från att ha uppfattat hennes blick som vaken ifrågasätter jag nu detta. Kanske är den i själva verket en tom blick som stirrar upp i taket, eller en barnslig och naiv blick som gläds åt ”allt”. I framställningen av personer med hög ålder är dessa två betydelser något som lätt fastnar då de är starka kulturella föreställningar om människor i hög ålder (se. Andersson 2011, s. 80).

Framsidan är en del av reportaget gjort vid minnesteamet (*Vård & Omsorg* 2008, ss. 6-7). Fotografiet på framsidan står därför i nära relation med texten och bilderna i reportaget och de bör därför tas i beaktande som en helhet (Barthes 1977:24).

Hela uppslaget (s. 6-7) täcks av ett fotografi och de två artikeltexterna är placerad i relation till de två kvinnorna och objekten i bilden. På bilden möter vi samma kvinna som från framsidan samt en annan kvinna. Vi ser bildsubjekten i halvbild framför en aprikos tapetserad vägg sittandes ned på samma typ av stol. Svart stålram med blå vadderad rygg. Detta är två kvinnor i hög ålder som gör gymnastik. Kvinnan från framsidan har en larmklocka runt sin omlindade handled som ett tecken på hennes omsorgsbehov. De likadana stolarna i kontrast till tavlorna med blomstermotiv signalerar hemlighet men inte privat bostad. Detta är en institution. Kvinnorna är placerade på var sin sida i uppslaget. De intar samma pose där de håller en hand på bröstet medan de sträcker upp den andra mot taket. De ser ut att vara inne i sin uppgift. Kvinnan till vänster bilden riktar sin blick till höger kanske mot något eller någon utanför bilden. Hennes axellånga hår är färgat svart, rötterna är gråa. Hon är målad och har silver armband på handlederna och flera ringar på fingrarna.

Den andra kvinnan är, som känt, mer proppert klädd och hennes smycken är i guld, en guldklocka och en vigselring i guld.

Bild 10: Vård och Omsorg 2008. Uppslag 6-7

Bilden tolkar jag som generisk på grund av dess stereotypa sätt att framställa de äldre kvinnorna. De är tydligt lokaliserade på en vårdinstitution engagerade i en rehabiliterande verksamhet, att ”träna minnet”. Fotografiet av kvinnan på bilagens framsidan har jag tolkat som en tydlig individ eftersom hon, och den aktivitet hon utför, står i centrum utan att förankras i en specifik miljö. I denna bild däremot är hon förankrad, dels i en institutionsmiljö och dels till den andra kvinnan som utför samma rörelse. Deras gemensamma aktivitet och riktningen tenderar mot ett generaliserande av bildsubjekten (van Leeuwen & Jewitt 2010, s 10)

De två kvinnorna, ser jag i nästa betydelseled, som ett stödjande tecken för den andra uppslagets rubriker, ett uppförstorade citatet som lyder ”Vi låter aldrig tv:n stå på tomgång”. Ingressen berättar att ”Gamla veckotidningar från 40-talet kan hjälpa minnet på väg och få igång samtalet” (Vård & Omsorg 2008, ss. 6-7). Det är inte de två kvinnorna som säger detta, utan

personal från minnesteamet. Inne i artikeln uttalar sig vårdtagaren Maja och säger ”Det är skönt att göra så här”. (ibid.). I övrigt är det personalen på minnesteamet som beskriver och berättar om verksamheten. Även fast vi som betraktare inte fått information om Maja i texten också är med på bilden menar jag att eftersom en direkt kopplingen görs till vad som försiggår i bilden kan man tolka hennes uttalande som en bildkommentar. Van Leeuwen och Jewitt ger ett exempel hur det kan vara nedsättande att kalla bildsubjekten vid sitt förnamn. De skriver ”British documentaries made in the 1930s often showed highly generic shots of workers while a voice-over commentary would somewhat patronizingly call them by their first name (van Leeuwen & Jewitt 2010, s. 96). Så som arbetarna i 30-talets brittiska dokumentärer så blir de dementa kvinnorna omtalade på ett nedlåtande sätt. Namnet Maja, blir inte ett tecken på individualitet eftersom hon varken förankras som en individ i texten eller i bilden. På detta sätt, menar jag, sker ett generaliserande av de dementa. Reportaget förstärker i och med detta bilden av dementa personer som jag-svaga, jaget som undersköterskan Rickard Bohman menar att minnesteamet arbetar med att stärka (Vård & Omsorg 2008, s. 7).

I detta bildreportage talar man främst om vårdtagarna och inte med. När man väl låter en äldre kvinna uttala sig är det icke specificerat vem denna kvinna är; hon skulle kunna vara vilken som helst. Texten skapar en generalisering av bildsubjekten och gör dem till typer. Det är omsorgen och institutionen som står i centrum och här borde jag egentligen inte förvånas. Bilagan rubriceras som ”En bilaga om vård och omsorg i Södra Innerstaden”. Detta står på tidningens framsida med stora bokstäver men i liten stil och längst ned på sidan. Detta står också på varje sida i tidningen som inte upptas av ett fotografi men längst upp i marginalen och i liten stil. Kvinnan på framsidan däremot, tar upp hela sidan och är stor öppen och uttrycksfull. Likaså bollen med sina innehållsförteckningar; ”Gymnastik som tränar minnet; Att åldras är ingen sjukdom; vänskap över åldersgränser; Mobilkurs för pensionärer.” I alla dessa rubriker är tecken för omsorg, *Vård och Omsorgs* (2008) egentliga nodalpunkt, frånvarande. I stället så syftar texten mot andra tecken. Här handlar det om rörelse och överskridning; över åldersgränser, gymnastik och träning och mobiltelefoner som uttrycker mobilt liv, ny teknik och kommunikation. Rubrikerna innehåller subjekspositionerna äldre personer och pensionärer. Helt uttryckligen sägs att här talas det inte om vård eftersom att ”Att åldras är ingen sjukdom”. På en konnotativ nivå kan man förstå framsidan som ett tecken för en rörelsen bort från den hegemonisk vårdfallsdiskursen om äldre. För att möjliggöra denna parering bort från en hegemonisk diskurs sker en normalisering.

I den moderna staten präglad av disciplinering, menar Foucault, är homogenitet ett krav för att

upprätthålla en kontrollerad ordning och normaliseringen själva verktyget för att nå detta mål. I den disciplinära staten används urskiljandet från normen som ett straff vilket gör att de med utmärkande skillnader förpassas till ”den ”skändliga” klassen (Foucault 2009, s. 184-185). Att hävda att ”att åldras är ingen sjukdom” innebär en rörelse mot det normala och bort från den avvikande sjuka kroppen. Rubriken ”Vänskap över åldersgränser” kan också förstås med normalitet i bakhuvudet då genom att umgås med andra människor i yngre åldrar lämnar den äldre sin isolering utanför-tiden och blir en del av ”vår” tid. Genom att betona träning, rehabilitering och viljan att komma ur ”utanför-tiden-heten” och ”utanför-kulturen-heten” framstår de äldres kroppar som fogliga kroppar vilka hamnar på rätt sida av skiljelinjen mellan det normala och det avvikande.

Henrik Paglert, chefredaktör på *Södra Innerstaden*, menar att han försökt få till stånd att bilagan *Vård och Omsorg* (2008) skulle rubriceras som annonsbilaga. I annonser är en upprättelse genom normalisering inte oväntad. Barthes skriver att i reklamens språk är bildens betydelse utan tvivel intentionell eftersom den är given innan själva annonsen skapats. Annonsen representerar en produkt som ska marknadsföras och dess budskap ska vara så tydligt som möjligt (Barthes 1977, s. 33). Här är det något som ska marknadsföras och knyts till positiva och trygga värden och att göra en sann skildring av verkligheten är inte syftet. Min tolkning är att bilagan *Vård och omsorg* (2008) efterliknar den journalistiska publikationen för att skapa trovärdighet.

Viljan att upprätta en ny ”positiv” diskurs kring äldre sker på bekostnad av Andra äldre. Som jag visade under tidigare rubrik upprättas ett korrekt görande av hög ålder genom en exkludering av mer omsorgsberoende äldre och äldre personer med invandrarbakgrund. Jag ser *Vård och Omsorg* (2008) som högst påverkad av seniordiskursen i dess sätt att göra tydliga avgränsningar mot den Andre äldre.

5.2.2 På samma gång bekant och främmande: *Paradiset* som motståndsbild

Jag ska nu titta närmare på *Paradiset* (2009) och dess sätt att förhålla sig till de dominerande diskurserna kring hög ålder.

I *Paradiset* (2009) motas bilden av Simin som den Andre delvis bort medan en annan ”annanhet” fästs. I scenen inne i Simins rum med Simin, dottern och volontären Eva (se. ss. 44-46 i denna uppsats) menar jag att de två yngre kvinnorna har ambitionen att normalisera Simin i hennes avvikande situation. Eva genom att beköna och rasialisera henne och dottern genom att lyfta fram hennes lyckade karriär och höga utbildning.

Det som lyfts fram om Simins bakgrund, hennes tidigare höga position i yrkeslivet, hennes höga utbildning, hennes tidigare språkkunskaper, hennes urbana ursprung motar bort en rådande föreställning om ”äldre invandrare”. Simin stämmer inte in i bilden av den lågutbildade ”byskolade” invandraren (se. Torres 2008:393-407). Framställningen av Simin stämmer inte heller överens med den starka föreställningen om kvinnor från den, så kallade, tredje världen. Postkoloniala teoretiker har visat hur västvärlden konstruerat den tredje världen som en konstituerande Andra (de los Reyes & Mulinari s. 65) där väst ses som modernt och öst som omodern/förmodernt (Wieviorka 1994, i Yuval-Davis 2003, s 49). Yuval-Davis skriver att den västerländska feministiska rörelsen präglats av generaliserande föreställningar om den omoderna icke-emanciperade kvinnan i öst (Yuval-Davis 2003, ss.117-118). Geografiskt har dock positionerna flyttats och som de los Reyes och Mulinari påpekar finns nu de Andra ”...mitt i bland ’oss’ och ställer krav på en plats i den rika världen” (de los Reyes & Mulinari s. 22).

Paradiset (2009) ser jag som en film som ställer krav om en plats. Den utmanar dock en uppdelning mellan rik och fattig värld, enligt mig, och vänder på denna föreställning. ”Mamma hade ett bra liv där, hon kom på grund av oss.” säger Simins dotter och många tecken i filmen stödjer denna betydelse. Det Oranus berättar om Simins aktiva och produktiva tidigare liv i Iran får stöd dels av de gamla fotografierna på väggen med Simin i sin vuxendoms. En annan liknande förankring av Simins aktiva, produktiva och reproduktiva tidigare liv sker i slutet av filmen med ett hopklipp av gamla hemvideobilder.

Bild 11: *Paradiset* 2009. Stillbilder. Mitt montage

En av dessa bilder som särskilt fastnat hos mig är Simin på en fest iklädd en aftonklänning, koketterande framför kameran. Det jag vid första genomtittningen av filmen såg i Simins hand var

ett cocktailglas, vid närmare betraktande ser det ut som något slags bröd. Mingelfesten tolkar jag som ett tecken för övre medelklassliv. Här motas bilden av det främmande landet, som Eva kallar det, bort. Här motas också den hegemoniska diskursen kring den ”äldre invandraren” bort. Detta är en scen som jag känner igen från amerikanska filmer, på samma gång bekant och främmande, men inte i meningen exotisk.

Den sista av hemvideobildernas scener och en av filmens sista scener, skulle enligt intertextualitetens princip (Winther Jørgensen & Phillips 2009, s. 77), också kunna refereras till amerikansk film. Den unga Simin tillsammans med en annan kvinna hoppar upp på en motorcykel. De befinner sig i ett ökenlandskap och vinden blåser starkt i deras hår. De gasar och kör iväg mot horisonten. Så som i filmen *Thelma och Louise* (Scott, 1991) tolkar jag motorfordonet, frånvaron av män och riktningen framåt tecken för frihet. Simin framställs i filmen som hon aldrig varit ett passivt objekt eller definierats utifrån en man.

Det sätt på vilket Simins dotter försöker att bryta ekvivalenskedjan kring invandrarskap påminner mig om ett möte jag haft inom hemtjänsten. Jag gick ofta hem till en kvinna ursprungligen från ett land på balkanska halvön. Hon var dement. Varje gång jag kom in till henne berättade hon samma sak. Hon berättade att hon kommit till Sverige på 70-talet genom sitt arbete som läkare. Hon blev kvar och har sedan dess bott och arbetat som läkare i Sverige till sin pension. Hon nämner också alltid sin son som är hjärnkirurg. Efter dessa standardfraser följde alltid några goda råd om hälsa.

Något som skiljer mitt exempel om den kvinnliga läkaren från situation i filmen är att Simin inte själv berättar om sina bedrifter i yrkeslivet, utan hennes dotter. I allt Simin säger i filmen finns inte en enda mening om hennes tidigare yrkesliv. Simin talar ofta om sin hemstad Shiraz, om lukter, smaker och minnen därifrån men hon talar aldrig om sitt yrkesliv. Det finns inga tecken i filmen som tyder på att hon själv längre identifierar sig som rektor.

Genom att jag som betraktare ser båda sidorna, både Simins perspektiv och de normaliserande praktikerna omkring henne, undviker filmen ett entydigt normaliserande samt ett distanserande.

Jag som åskådare vet hela tiden vad som Simin säger på grund av textningen på svenska. Jag förstår också vad de svensktalande sjuksköterskorna säger. Som betraktare hamnar man i en specifik relation till Simin eftersom man placeras i mitten. Kamerans roll i filmen är flugan på väggen och Bashi är själv frånvarande i bilden. Denna fluga på väggen är dock inte obemärkt av Simin som ibland kastar frågande blickar mot vårt håll. Eftersom ingen stiger fram bakom kameran och går dem till mötes så är det betraktaren som lämnas med dessa blickar och också med ansvaret

att se och att agera.

Jag menar att *Paradiset* (2009) kan förstås som en annan bild av äldre på två olika sätt. Dels går den i polemik med en ensidig förståelse av svensk ålderdom och invandrarskap i sitt sätt att representera Simin. Hon är komplex karaktär, långt bort från köns- och rasstereotyper. Hon är framstår som en emanciperad kvinna med en lyckad karriär bakom sig och en kultiverad person som reciterar poesi. Hon är också helt beroende av andras omsorg och välvilja och detta värjer inte filmen för att visa. I och med att man som betraktare hamnar i en direkt relation med Simin, att man möter hennes blick, är det svårare att distansera sig och se henne som den Andre. På detta sätt undviker filmen att hamna i händerna på vårdfallsdiskursen där den äldre förfrämligas och reduceras till belastning.

Jag ser samtidigt att det finns en risk för att en annan tolkning tar över. Om betraktaren inte lyckas röra sig bortom rasialiseringen av Simin kan filmen misslyckas med, det jag tolkar som, dess vilja att överbrygga ”annanhet”. Detta beror enligt mig på om betraktaren har möjlighet att ta ansvar att se och agera eller inte.

Haraway (1989) skriver att identitet alltid är i rörelse och aldrig kan vara en gång för alla ”...a woman, colonized person, laborer, and so on...” (1989, s. 585) och genom att erkänna sin brist och ofullbordan så kan man möta en annan i ofullständig förbindelse (s. 586). *Paradiset* (2009), menar jag, erbjuder en möjlighet att möta Simin i en ofullständig förbindelse för den som har möjlighet att erkänna sin egen brist. Ett underifrånperspektiv lovar mer adekvata och förändrade berättelser av världen men det är ett perspektiv som måste läras in, påpekar Haraway, även för den vars position präglas av ojämlikhet (1989, s. 584). Det faktum att feminismen fortfarande präglas av vita medelklasskvinnor (De los Reyes & Mulinari 2009, s. 79) säger något om vem som har möjlighet att investera tid och resurser i att lära sig ”...how to see from below...” (Haraway 1989, s. 584). Trots svårigheterna med att identifiera sig med den Andre utgår jag från att *Paradiset* (2009) kan fungera som en motståndsbild eller ett pedagogiskt verktyg i att lära ut hur att se och erkänna den Andre.

5.2.3 ”Ålderdomen [...] i den här kulturen”: *Upptäckten* som en haltande motbild

Upptäckten (2003) är en bok som definitivt inte värjer från beskrivningar av omsorgsberoende och det är en övervägande negativ bild av äldreomsorgen som målas upp. Det är också en bild som många gånger går ihop med den dominerande bilden av ålderdom. Förfall, ”utanför-tiden-het”, ”utanför-kulturen-het”, isolering och belastning (Nilsson 2008, s. 96).

I gumman växer barnet fram. Jag glömmer vad folk heter, jag menar då människor som jag väl känner... (Thorvall 2003, s. 15).

[...]

JAG STÅR INTE UT. Det är för mycket med kroppen, den sönderfallande. Tänderna. Ny så kallad brygga som känns ovan i käften. Magen: Än lös, än hård. Man återgår till ett rent infantilt stadium då hunger och törst, avföring och inte, dominerar. (ibid., s. 84).

[...]

Ingenting kan vara charmlösare och mer förnedrande än att vara gammal. (ibid., s. 124).

Thorvall rapport från ålderdomen är fylld med ingående beskrivningar om kroppens förfall och hennes upplevelse av brist på kontroll. Dessa tre citat har jag valt som exempel på många liknande beskrivningar. Nodalpunkten i dessa utdrag, likväl som i Thorvalls bok i övrigt, är ålderdom. Ekvivalenskedjan som bildas här kan tecknas som, barndom, glömska, brist på kontroll ("JAG STÅR INTE UT!") tandlossning, magproblem, infantilitet, förnedring och brist på charm. Thorvalls bok skulle kunna ses som en produkt av den hegemoniska vårdfallsdiskursen kring hög ålder. Thorvall beskriver sin situation som en andra barndom och kopplar glömska och brist på kroppskontroll till infantilitet. När hon beskriver sina krämpor så gör hon det på ett sätt som direkt går in i våra kulturella ansamlingar av förnedrande bilder av äldre; avföring, kiss, gaser, svettningar och dålig lukt (Featherstone & Wernick 1995, s. 5). Hon uttrycker ett förakt för sig själv i sin situation. Thorvall står inte ut med sin gamla kropp. Detta är en tolkning. I bokens generaliserande ansats så finns här också tecken för andra möjliga tolkningar.

"Ålderdomen är i den här kulturen så förknippat med förnedring." (2003:13)

[...]

"Särskilt den medelålders läraren och koreografen som var vår lärare i Santiago var överförtjust att ha med en åldrad dam i gruppen. I Kuba har man en annan syn på ålderdomen. (Thorvall 2003, s. 168)".

I dessa citat framkommer att Thorvall skriver mot bakgrund av en kulturell föreställning. I citaten jag valt ställs den svenska kulturen mot en annan kultur där ålder ses på ett annat sätt, som något "förtjusande". "Förnedring" förekommer i detta citat som en kulturell föreställning medan det i andra sammanhang i boken förekommer som en beskrivning av författarens egen situation. Denna koppling tolkar jag som medveten. Thorvall använder sig av stereotypa bilder av ålderdom för att visa vilka konsekvenser dessa föreställningar har för enskilda äldre. Analysen hon gör i boken av sin "egen" situation är färgade av den avvikelse som normsystemet hänvisat henne till. Jag menar att Thorvall går in i den hegemoniska diskursen för att visa på dess konsekvenser men någon utväg ger hon dock inte.

Möjligen skulle Kuba kunna sägas representera en motbild till den svenska hegemoniska diskursen. Min mening är dock att tecknet "Kuba" snarare bildar en ytlig kliché än ett faktiskt alternativt synsätt eftersom inga utvecklade exempel ges och ingen problematisering sker. Van

Lueewen och Jewitt skriver: "The more these stereotypes overshadow a person's individual features (or the individual features of an object or a landscape), the more that person (or object, or landscape) is represented as a type." (2010, s. 95). Även om van Lueewen och Jewitt talar om visuell representation anser jag att stereotypiseringen av "Kuba" i Thorvalls text passar in på deras definition. Kuba kopplas ihop med dans och män som vet hur att uppskatta kvinnor i alla åldrar, i kontrast till svensk kultur och svenska män. Det är just denna skillnad som understryks här och detta gör att tecknet "Kuba" istället för att utmana den svenska kulturens syn på ålderdom, menar jag, snarare kommer att fungera som ett stödjande tecken för att visa på "vårdfallsdiskursens" konsekvenser. De kulturellt "Andra" förblir på detta sätt intakta och vårdfallsdiskursen har inte egentligen utmanats. Winther Jørgensen & Phillips skriver:

Kartläggningen av de "Andra", som alltid skapas i relation med "oss själva", kan ge en fingervisning om vad det är som den ifrågavarande diskursen stänger ute och därmed om vilka sociala konsekvenser som den har. I detta fall är resten av världen avgränsad från väst – den är helt annorlunda och har inget att göra här. (Winther Jørgensen & Phillips 2000 2000, s. 58)

Trots att den stereotypa bild som Thorvall reproducerar inte handlar om barbari eller någon annan negativ föreställning om den Andre så skapas ändå en distans, menar jag, i och med att exotismens ekvivalenskedja inte ges utrymme att brytas.

De bilder Thorvall skapar behöver inte ses enbart som i linje med den hegemoniska diskursen kring äldre som på nedåtgått utan kan också ses som en reaktion mot den konsumtionsinriktade "senior diskursen", präglad av medelklassens hegemoni. Efter utläggningen om förnedringen och charmlösheten i hög ålder presenterar Thorvall en annan möjlig bild. "Naturligtvis finns det nyanser och man kan hitta åttioåringar som är i full gång med att leva, går på föredrag och träffar och har svårt att hinna med allting som är inbokad." (*Upptäckten* 2003, s. 124). När författaren påpekar att det finns nyanser, är min tolkning, att hon menar att det finns undantag. De åttioåringar som har ett fullbokat schema är några man hittar vilket syftar på att de är några man måste leta efter. Thorvall gör här de friska äldre till avvikare medan hon generaliserar sin egen situation. Min tolkning är att hon här går in i motstånd mot seniordiskursen inom vilken just den här typen av bilder lyfts fram. Andersson m.fl. (2011) förbinder denna nya bild av äldre till en viss grupp, nämligen fyrtiotalisterna. "De beskrivs ofta som aktiva, upproriska, mäktiga och inte minst välbeställda, och de ställs ofta mot bilden av de redan gamla, de som befinner sig i kategorin "de äldre."" (Andersson m.fl. 2011, s. 118).

Ett sätt att hävda sig är att göra anspråk på att presentera sanningen. Jag menar att Thorvall skapar auktoritet som talesperson för personer i hög ålder genom att generaliserar sin egen

upplevelse. ”Ålderdomen är i den här kulturen så förknippad med förnedring. Jag försöker febrilt att hålla tillbaka nedåtglidandet. Jag får för mig att någon som är på plats borde rapportera hur det känns att dras in i detta skymningsland [...]” (2003:13) I denna mening finns en generalisering av hennes egna känslor. Hon skriver att hon vill ”rapportera” hur ”det känns” och tar positionen som den som vet hur ålderdomen upplevs, till skillnad från de aktiva åttioåringarna kan man anta. Hennes förlag förstärker bilden när de i bokens baksidestext skriver att ”*Upptäckten* är en närgående skildring av en verklighet som delas av många men skildras av få (Thorvall 2003)”.

Den biografiska texten skulle likt fotografiet och den vetenskapliga texten kunna ses som sätt att naturalisera en specifik erfarenhet (se. Barthes 1977 s. 26). På grund av att Thorvall och förlaget utgår från att hennes berättelse är allmän sker en neutralisering av en specifik erfarenhet. Det intersektionella perspektivet föddes i en väldigt liknande situation. Vita medelklassfeminister hävdade ett världsomfattande generellt kvinnoförtryck baserat på sina egna erfarenheter. I och med detta osynliggjordes skillnaden mellan kvinnor och medelklassens hegemoni och vithetens hegemoni förblev/förblir outmanade (De los Reyes och Mulinari 2010, s. 67). De los Reyes och Mulinari skriver att ”Osynliggörande betecknar en process där kön konstrueras utifrån ”vita” medelklasskvinnors erfarenheter samtidigt som den exploatering som andra kvinnor utsätts för ignoreras eller förbises.” (2010:55). I relation till de passager där Thorvall generaliserar sina egna erfarenheter kan man säga att hennes bok inte har ambitionen att vara en av de andra berättelserna om ålderdom, utan snarare berättelsen i singular. Utifrån detta osynliggörs social differentiering mellan kvinnor i hög ålder.

5.3 Obligatorisk heterosexuallitet, -funktionsduglighet och vuxenhet

Att bli förvisad till positionen som avvikare får konsekvenser. De obligatoriska påbudena heterosexuallitet, funktionsduglighet och vuxenhet förväntas uppnås av alla men egentligen är det få som kan leva upp till dess omöjliga krav på korrekta göranden av identitet (McRuer 2006, s. 30). De som misslyckas, och under en människas livslopp är det nog de flesta som någon gång faller utanför normen, blir straffade. McRuer påpekar att det är problematiskt att påstå att vi alla är queer eller funktionshindrade eftersom konsekvenser av de binära positionerna får väldigt olika reella konsekvenser.

The fact that some of us get beaten and left for dead tied to deer fences or that others of us die virtually unnoticed in underfunded and unsanitary group homes should be enough to highlight that the heterosexual/queer and able-bodies/disabled binaries produce real and material distinctions (McRuer 2006, s. 157)

Trots dessa aktivt våldsamma och passivt våldsamma konsekvenser av avvikelser menar författaren att ingen kan vara konstant varken avvikande eller normal. De ögonblick av avvikelser som vi alla någon gång hamnar i ser McRuer som en möjlighet till förändring (2006, s. 158). Garland Thomson (1997) har en liknande diskussion men påpekar också att det är just de otydliga gränserna mellan den funktionshindrade och normaten som gör att funktionshinder upplevs som så hotande (s. 14).

Jag instämmer i att gränserna mellan det avvikande och det normala är flytande och flexibla och att detta lämnar ett utrymme för förändring, men för att inte genom detta förminska påföljderna inom en mer permanent avvikande position måste man problematisera straffens olika karaktär.

I det här avsnittet undersöker jag hur gränserna för normalitet kan se ut för personer i den fjärde åldern, samt vad påföljderna för att falla utanför normen kan vara. Jag tar upp exempel på både symboliska straff och de med materiell förankring.

5.3.1 Moderskap som dygd med omsorg som belöning

Ett görande av korrekta kön sker i reportaget om minnesteamet i bilagan *Vård och omsorg* (2008), där kvinnorna konstitueras som typiskt feminina och männen som maskulina (se ss. 50-52 i denna uppsats). De äldre dementa personerna i reportaget normaliseras genom en tydlig beköning och jag tolkar det som att de får utrymme att synas i publikationen på grund av detta. Jag hävdar att själva normaliseringen är en förutsättning för att få synas men att denna synlighet sker på

bekostnad av den Andre som osynliggörs eller lämnas lite utrymme i bilagan.

Vård och Omsorg (2008) inte är någon egentlig motståndsbild utan en annons med syftet att ingiva positiva känslor och trygghet. Det är dock inte vilken produkt som helst som ska ”säljas” utan det som skyltas med är Malmös södra innerstads vård och omsorgsverksamhet. En konsekvens av normaliseringen skulle kunna bli att den Andre äldre, och yngre för den delen, inte känner sig tilltalade av tidningen. Här menar jag att osynliggörande är en symbolisk påföljd för misslyckandet med att visa upp korrekt bekönade kroppar inom den obligatoriska heterosexualiteten. Jag ska nu mer ingående exemplifiera hur ett sådant straff sker i bilagan.

I reportaget om hemtjänst ”En dag med hemtjänsten” (*Vård & Omsorg* 2008, s. 2) ges stort utrymme till kvinnorna Rosa och Siri medan den rökande Elsa faller kort. Detta har jag ovan främst analyserat i relation till korrekt görande av ålder (se. ss. 46-49 i denna uppsats), men det skulle också kunna ses utifrån ett korrekt görande av kön. Rosa och Siri har båda barn som omnämns i texten. Reproduktion är en kvinnlig dygd, om det är rätt kvinna som reproducerar sig vill säga. Yuval-Davis skriver att, den så kallade, naturliga kvinnorollen att föda barn både har följer för konstruktionen av kvinnors sociala position likväl som nationer (2003, s. 26). Författaren visar med åtskilliga exempel på hur nationer både i ”väst” och i ”öst” uppmuntrar vissa kvinnor att reproducera sig medan andra uppmuntras att skaffa färre barn, ”...based on class, ethnicity, ”race” and often all of these...”(Yuval-Davis 2003, s. 32).

Dessa två kvinnor håller sig på rätt sida om de nationella gränserna. ”Siri har bott i den här lägenheten i 62 år, sedan huset byggdes. [...]” – Men när sonen skulle inkallas till Vietnam var det bäst att flytta hem igen, berättar Rosa.” (*Vård & Omsorg* 2008:2). I Siris fall ges inget klart besked om hennes nationella tillhörighet men informationen om att hon bott 62 år i samma lägenhet ser jag som ett tecken på nationell stabilitet, alltså ”svenskhet”. Rosa flyttar ”hem” till Sverige när hennes son kallas in till den amerikanska armén. Borta bra men hemma bäst. Yuval-Davis menar att kvinnor får rollen som reproducenter av nationen och speciellt äldre kvinnor och att detta är något som ger sociala befogenheter att sätta gränserna mellan korrekt kvinnligt uppträdande och det avvikande (2003, s. 37). Om äldre kvinnor generellt i det svenska samhället har befogenheterna att styra över yngre kvinnors beteende är jag tveksam över, men det som jag menar blir tydligt i Yuval-Davis resonemang är att moderskap är en kvinnlig dygd som belönas om det görs på rätt sätt och av rätt kvinna.

Karin Barron (2011) skriver om hur rörelsehindrade och kognitivt funktionshindrade kvinnor inte setts och inte ses som lämpliga mödrar, vilket har konsekvensen att de inte ses eller har setts

som ”riktiga kvinnor” (Barron 2011, s. 35). En stark föreställning är att man först blir en riktig kvinna när man blir mor men jag utgår från att denna ”bedömning” också baseras på hur man är som mor. Siri har aktiva relationer med båda sina barn vilket kan ses som tecken på lyckat moderskap. Hon har tagit hand om dem så nu tar de hand om henne. Rosa uppvisar också lyckat moderskap eftersom hon beskyddat sin son från att dras in i en annan nations krig. Rosa blir omhändertagen av sin syster. ”Rosa Hoffman som nyligen har varit inlagd på sjukhus har besök av sin syster som dukat till kaffekalas med små guldkoppar i köket.” (Vård & Omsorg 2008, s. 2). Att få god omsorg från anhöriga ser jag som ett tecken på ett korrekt görande av kvinnlighet. Kvinnor är de som utför det mesta hemarbetet med ansvaret för vård av barn och uppgiften att hålla samman familjen med sin omsorg (Platzer 2003, ss. 256-257). Anhörigas omsorg om sina gamla mammor, menar jag, kan ses som ett tecken på att man tidigare i livet lyckats med ett korrekt görande av kön. Omsorgsarbetet i det förflutna kan utifrån detta ses som en resurs i det korrekta görandet av bekönad hög ålder i nutid och detta är något som belönas, medan det motsatta bestraffas.

Vilken berättelse som döljer sig bakom Elsas korta närvaro i texten får vi aldrig veta. Det jag kan säga är att Elsa aldrig normaliseras. Hon förblir också odefinierad och får inte utrymme att bli en tydlig begriplig individ. Det vi vet är att hon röker och att hon är lite ängslig (se analys på ss. 48 i denna uppsats). Det lilla utrymmet hon får tolkar jag som påföljden av att hon inte uppvisar en korrekt femininitet.

De som producerat bilagan, GivAkt eller uppdragsgivaren Södra Innerstaden, är inte ansvariga för det normsystem som gör att korrekta kroppar konstitueras genom de avvikande. Däremot så reproducerar de normer kring kön, ålder och etnicitet. Frågan, menar jag, är vilket utrymme offentliga omsorgsinstitutioner egentligen har för att producera motståndsbilder. När den offentliga vården och omsorgen måste marknadsföras och annonseras på grund av konkurrensen med stora privata aktörer finns det inte plats för problematiseringar eller komplexa bilder. En annons kan bara innehålla ett enkelriktat budskap för att lyckas (Barthes 1977, s.33). I en sådan ekonomi måste någon offras för normaliteten så att den idealiserade produkten tydligt framträder.

Att inte få synas i offentliga publikationer är ett symboliskt straff. Symboliska handlingar inverkar dock konkret på människors livssituation i och med att de reproducerar hegemoniska diskurser kring kön och ålder samt påverkar den diskursiva praktikern (se. Winther Jørgensen & Phillips 2000, ss. 39-40).

5.3.2 Den funktionsodugliga modern: Avvikelse från heterosexuell vuxenhet

I Thorvalls roman, kan man tala om en materiellt påföljd för ett inkorrekt görande av kön. De omsorgsrelationer som en kvinna förväntas engagera sig i ger Thorvall uttryck för att ha försummat. Hon kopplar sina söners ovilja att besöka henne med att hon misslyckat i rollen som mamma, mormor och vuxen.

De tyckte sig ha ansvar för mig. Istället för tvärt om. [...] Och jag som försörjde dem tänkte aldrig i just de termerna, endast att de var de ända människor som jag verkligen litade på, och ingen psykolog sa till mig: För helvete, det där går ju inte för sig. Du är inte deras lillasyster du är deras mamma. Det är meningen att en mamma ska vara äldre än sina barn. (2003:32)

[...]

Det sitter hårt åt med minnet när jag går här urgammal och i hemtjänstens regi, ständigt olycklig, den mesta tiden ensam och den här kvinnan som inte alls var i sin riktiga ålder, med dessa ångestattacker, inte riktigt vill få konturer. Det är väl för smärtsamt nu när jag inser med vilken rätt de i dag påminner mig om mina fatala misslyckanden i rollen som vuxen. (2003:54)

[...]

När jag kavlar mig runt i nuet, stödd på en käpp och av barnen för höra ett och annat man inte vill komma ihåg är det konstigt överkligt att ta del av texter från den tiden. Det aningslösa i dem. Att jag inte begrep hur det kunde påverka barn att inte ha en vuxen mamma. (2003:57)

I dessa fyra utdrag ur romanen kan ansvar sägas vara själva mittpunkten i diskursen kring vuxenhet. En betydelsekedjan som negerar vuxenhet kan skrivas som följande; ångestattacker, aningslöshet och överdrivenhet. Tecken som alla tyder på oförmåga att ta ansvar för sina känslor. Thorvall beskriver sig som en lillasyster till sina barn, någon i beroende av deras omsorg. Det är hela tiden i relation till sina barn som Thorvall uttrycker att hon brustit i vuxenhet. Jag menar att föräldraskap kan ställas bredvid ansvar som en av vuxenskapets huvudingrediens. Ansvar är ett brett begrepp och känslokontroll och relationer kan ses som en del av det ansvar en vuxen förväntas axla. En annan del skulle kunna sägas vara ekonomiskt ansvar. De los Reyes och Mulinari skriver att "...den [svenska] goda kvinnligheten är lönearbetande och ansvarstagande för familj och kollektiv." (2010, s. 110). Författarna menar också att det som krävs för att för leva upp till den goda svenska jämställda kvinnan förutsätts "...det gifta eller samboende (heterosexuella) parets relation." (ibid.). Det ekonomiska ansvaret en vuxen kvinna förväntas ta lever Thorvall upp till, men ansvaret för de egna känslorna och relationer brister. "...ingen psykolog sa till mig: För helvete det här går ju inte för sig." Precis som föräldraskapet är starkt bekönat så är även vuxenheten det. Thorvall skriver att boken är en varningsskrift till aktiva kvinnor före pensionsåldern och tar som kontrasterande exempel upp en väninna som bara delvis arbetat och mest varit hemma "[...]som hustru, mamma och värdinna."(ibid., s. 122) Denna väninna har barn som besöker henne ofta. Här skriver även Thorvall att hennes egna brister inte beror på någon sjukdom utan bara på egoism och dålig framförhållning. Hon skriver sig som en kvinna som

misslyckats i sin roll som kvinna eftersom hon varit yrkesarbetande och inte hemma. Hon beskriver också om sitt misslyckade som beroende av att hon inte "...sett till att ha en jämnårig man kvar till hands." (2003, s. 28).

Den första bilden; Lillasystemen som inte kan kontrollera eller ta ansvar för sina känslor, som inte har en man utan flera, som är beroende av att psykologer berättar för henne hur hon ska göra, ställs mot bilden av kvinnan som yrkesverksam familjeförsörjare och på grund av detta bristande i sina närmaste relationer. Dessa två olika förklaringsmodeller, Thorvall ger för hennes barns ovilja att hälsa på, kan båda sägas peka mot innebörder i obligatorisk heterosexualitet och obligatorisk vuxenhet.

I de stunder som Thorvall rannsakar sig själv tar hon rollen som den, i relation till dåtiden, vuxna och ansvarstagande och framställer sig själv i retrospektiv som ett barn. När Thorvall försvarar sig själv betonar hon de delar som hon faktiskt gjorde rätt, att arbeta och tjäna pengar. Hennes bristande relationer beror i denna förklaringsmodell på hennes egen egoism som faller utanför samhällets förväntningar på kvinnor som relationsansvariga. Här är skulden lagd på könsmaktsstrukturen medan i det första fallet är ansvaret lagt på vården som inte hjälpte psykiskt instabila mammor att ta ansvar för sina barn. När författaren beskriver sig som familjeförsörjare finns inga bilder av psykisk funktionsnedsättning närvarande. När hon beskriver sig som ett oansvarigt barn, en misslyckad vuxen, finns inga bilder av familjeförsörjaren närvarande. Min tolkning är att dessa bilder inte kan konstitueras samtidigt eftersom de förutsätter varandra som negationer. Ändå "är" Thorvall i boken alla dessa identitetskonstruktioner. Hon tar växelvis normatens och den avvikandes position. Thorvall blir också bestraffad i sin bristande kvinnlighet och i sin bristande vuxenhet. Ett korrekt görande av bekönd vuxenhet, kommer det fram i Thorvalls bok, är kopplat med en bra ålderdom. Straffet är att bli förskjuten.

Tveit Sandvin skriver "Att vara vuxen är förknippat med drag som styrka, produktivitet, oberoende och makt. Vuxendom är därför en maskulin konstruktion; kulturella representationer av den vuxne bär ofta inom sig bilden av en man" (2008, s. 74). Kvinnor har konstituerats som den Andre i relation till mannen (de Beauvoir 2002), men vita kvinnor har också konstituerats som norm i relation till Andra män och kvinnor (de los Reyes & Mulinari 2012, s. 8). Kvinnan må vara det andra könet och skapad utifrån åtskillnad och hierarkisering, men maskulinitet är inte normen, snarare hegemoni. Män har generellt mer makt än kvinnor, men kvinnor förväntas inte vara som män. Kvinnor som betar sig som män avviker, om det så handlar om talutrymme, klädstil eller föräldraskap. Min poäng är att det finns en annan vuxennorm för kvinnor än för män. Obligatorisk

vuxenhet betyder inte att alla människor, oavsett kön, förväntas utstråla ”...styrka, produktivitet, oberoende och makt...”. Obligatorisk vuxenhet är kopplat till obligatorisk heterosexualitet och har alltså en grund i könsmaktsstrukturen.

Resonemanget ovan förklarar inte varför Thorvall misslyckas med att vara vuxen. Det som totalt osynliggörs i marknadsföringen av boken och som jag anar lätt kan kringgå läsaren är Thorvalls psykiska funktionshinder. På åtskilliga ställen i boken ger författaren ingående beskrivningar av ångestillstånd och dess åtgärder. Min tolkning är att det är på grund av att det psykiska funktionshindret individualiseras, helt i marknadsföringen och växelvis i romanen, som man lätt kan missa det. Thorvalls ”misslyckanden” som vuxen kvinna bör, menar jag, ses med bakgrund av hennes funktionshinder. Med detta som bakgrund sker straffet som utfärdas mot Thorvall på ”fel” grunder.

5.3.3 Språklig nedsättning som hinder: En annan regim av ojämlikhet

Bild 12: *Paradiset* 2009. Stillbilder. Mitt montage

Bilderna ovan är stillbilder från en tidig scen i filmen *Paradiset* (2009) där Simins språknedsättning och funktionshinder introduceras. Jag ska kort beskriva scenen som en bakgrund för att sedan gå vidare med en analys som kretsar kring obligatorisk funktionsduglighet och rasialisering med utgångspunkt i två andra scener.

Simin blir hjälpt av en kvinnlig personal för att komma upp i sin rollstol. ”Merci”, säger Simin. ”Vad ska vi göra nu?”, frågar vårdbiträdet. Simin frågar, på persiska, om det finns mat i salongen och tillägger att ”Om gud vill så förstår du mig”. Den kvinnliga omsorgspersonalen plockar upp

ordet salong och frågar ”Salong?”. Hon säger sedan med hög välartikulerad röst: ”Du talar Persiska, jag förstår inte”. ”Persiska ja, snälla”, säger Simin på svenska. ”Snälla”, upprepar vårdbiträdet medan hon kör ut med Simin ur rummet, ”Snälla”

I denna scen lyckas omsorgspersonalen tolka det Simin säger men detta visar sig senare i filmen vara långt från det vanliga. Simins bristande svenska språk kan ses som ett tecken vilket sätter igång en kedja av betydelser som leder till rasialisering. Det bristande språket kan också ses som en funktionshinder eftersom det är omgivningen som gör Simins språk till ett hinder genom att inte förstå henne.

En sekvens i filmen där konsekvenserna av den språkliga nedsättningen blir speciellt tydliga är i en scen där Simin får hjälp med att duscha. Jag ska följande beskriva hur scenen ser ut och dess händelseutveckling.

Simin sitter i ett trångt badrum. Vi ser henne i närbild medan vårdbiträdets ansikte aldrig visas. Personalen står mot oss och vi ser bara hennes armar, händer och rygg; arbetandes. Medan Simin tar av sig sin klänning, ber hon personalen att ”Stäng den här dörren, så vi inte släpper ut värmen”. Personalen svarar henne inte och tar ingen notis om att hon sagt något utan fortsätter lugnt med duschritualen. ”Är vattnet lagom”, frågar hon. Genom hela duschscenen uttrycker Simin på olika sätt sin önskan att få dörren stängd, men utan resultat. ”Stäng den”, säger hon, ”Mina ben börjar göra ont, de är svullna”. Simin ber henne att stänga dörren och säger att hon fryser och att hon kommer att bli förkyld. Hon sitter på toaletsitsen, naken, och frågar igen och igen. Vi ser hennes oroliga ansikte, hennes nakna axlar och händer.

Bild 13: *Paradiset* 2009. Mitt montage

Bilden till vänster ovan är en stillbild från scenens början. Simin ser skärrad ut redan innan

vattnet är påslaget. Jag tolkar detta som ett tecken för att situationen inte är unik, utan en upprepning. Att ha en stängd dörr när man duschar kan kanske ses som en *petitess*. När Simin hävdar att hon kommer bli sjuk kan man med sunt förnuft hävda att förkyld blir man av virus och inte av drag. Detta är att utgå från normatens position. För en fullt rörlig och av aktivitet uppvärmd kropp kan en öppen dörr verka som en bagatell men för någon med svullna vattenfyllda ben och fötter är det inte det. Simins förtvivlade ansikte kan sägas bevisa detta, menar jag.

I en av filmens första scener sker en liknande, men mindre förtvivlad, situation där omsorgspersonalen misslyckas med att förstå Simins uttryckta önskan.

Simin sitter i köket och äter en matpaj. Hon frågar på persiska om det är salt i skålen på bordet. Ingen reagerar och hon frågar igen. Personalen börjar prata om att det kanske är sockerskålen på bordet hon vill ha. ”Men det är inget i den”, säger den ena. Simin får tillslut den tomma sockerskålen skickad till sig.

När man betraktar dessa två scener verkar det, för mig, märkligt att personalen inte förstår vad Simin menar. De flesta vill nog ha dörren stängd när de duschar och till en matpaj passar inte socker utan salt. Jag menar inte att exponera personalens individuella brister med detta. Alla människor brister och speciellt under stress. Jag vill mena att här exponeras ett fenomen som kan förstås utifrån obligatorisk funktionsduglighet och rasialisering.

Att Simin inte kan uttrycka sin önskan om hur hon vill att andra ska sörja för henne skulle kunna sägas utgöra en del av hennes funktionsnedsättning. I dessa två exempel är det dock inte Simins egna nedsättningar som exponeras, menar jag, utan hennes omgivnings.

Normsystemets logik innebär att de som i en situation konstitueras som normater distanserar sig från den avvikande. Butler skriver: ”The zone of uninhabitability will constitute the defining limit of the subject’s domain; it will constitute that site of dreaded identification against which—and by virtue of which—the domain of the subject will circumscribe its own claim to autonomy and to life.” (2003, s.3). Simin kan genom sin status som den Andre; sin höga ålder, sitt funktionshinder och som rasialiserat subjekt, förstås som en ”fruktad identifikation” mot vilken normaten rättfärdigar sin egen existens. Att inneha positionen som den Andre eller den avvikande gör att man upplevs som mer eller mindre obegriplig. Normaten blir till utifrån att den avvikande positionen produceras som en negation. Wendell beskriver konstituerandet av den Andre som två processer. ”When we make people ‘Other’ we groupe them together as the objects of our experience instead of regarding them as subjects of experience with whom we might identify, and we see them primarily as symbolic of something else...” (1996, s. 60). De Andra blir enligt Wendell

en omöjlig identifikation dels genom objektifiering och avhumanisering och dels genom att tillskriva dem olikhet. Grunden till behovet av den Andre, menar hon, är att vi behöver symboliska Andra som kan bära det vi fruktar och avvisar. Funktionshindrade blir de som får symbolisera bland annat bristande kroppskontroll och allas sårbarhet inför svaghet, smärta och död (ibid.). Konsekvenserna detta får för Simin är att omsorgspersonalen inte kan förstå henne som en rationell och sammanhållen individ, så som de ser sig själva. Simin får här bära den avvikelse som vi egentligen alla potentiellt har och samtidigt skulle man kunna säga att hon straffas för denna avvikelse genom att människor gett upp att försöka förstå henne. Volontären Eva kan delvis förstås som ett undantag i relation till detta, menar jag. Trots sin okunskap om Simins ursprung och starka normalisering verbalt, är hon den i filmen, förutom dottern, som försöker närma sig Simin. Det som skiljer ut Eva är att hon inte förlitar sig på språket när hon söker kontakt. Evas samtal med dottern präglas starkt av rasialisering och bekönande men frågan är vilken betydelse det egentligen har i situationen för Simin. Genom att använda sig av icke-verbala sätt att kommunicera, med kroppsspråk, beröring, mimik skapar Eva kontakt. Denna kroppsliga intimitet kan förstås på många sätt, och möjligen som infantiliserande eller förminskande, men den kan också ses som ett tecken på en stark vilja att möta och närma sig "den avvisade kroppen" (Wendell 1996, s. 85, min översättning).

5.4 Sammanfattande diskussion

Syftet med denna uppsats har varit att utifrån ett feministiskt perspektiv analysera ”andra” bilder av personer i den fjärde åldern genom ett fokus på betydelser av skillnad, relationen till dominerande diskurser samt normer och normalisering.

Utifrån följande frågeställningar jag har strävat efter att uppnå en feministisk förståelse av mina tre material: Hur görs kön, ålder, etnicitet och funktionsnedsättning? I sin vilja att framställa ”andra bilder” hur förhåller sig materialet till dominerande föreställningar (hegemoniska diskurser) kring hög ålder? Hur verkar och samverkar de obligatoriska påbuden heterosexuallitet, funktionsduglighet och vuxenhet.

Nedan kommer jag att sammanfatta och förtydliga mina slutsatser i förhållande till de tre frågeställningarna i mer eller mindre kronologisk ordning, innan jag fortsätter till en kort diskussion på en allmän nivå.

Personer i hög ålder definieras utifrån sitt förflutna. Detta är något som upprepas i materialet på olika sätt men enligt vissa mönster. Hög ålder görs genom att negra vuxen ålder men inte vilken vuxen ålder som helst. Det som lyfts fram från det förflutna är ofta normativa berättelser präglade av funktionsduglighet, arbete, moderskap och ”svenskhet”. Genom att den äldre identiteten görs genom retrospektion framträder en tydlig bild av förlust där den äldre gått från normatens position till den avvikandes. Samtidigt är dessa berättelser från det vitala livet ett sätt att normalisera de äldre och skydda dem från att tappa sin begriplighet och ”mänsklighet”.

Utifrån resonemanget om begripliga subjekt förstår jag också frånvaron av män i hög ålder. I materialet förekommer framställningar av män i hög ålder i liten utsträckning, i de material som fokuserar på två kvinnors berättelser är inte det särskilt anmärkningsvärt. I *Vård och Omsorg* (2008), med ansatsen att ge generell information, ser jag detta som av signifikant betydelse. Jag tolkar frånvaron i relation till korrekt görande av kön där männen skyddas från att framställas utan sin mandom vilket också skulle riskera att underminera deras begriplighet som bekönade individer. Kvinnorna får istället bära avvikelserna som hög ålder innebär.

Det finns även andra skillnader inom gruppen personer i hög ålder som ges särskild betydelse. Dessa skillnader verkar som ytterligare avgränsningar mot det avvikande och fungerar ofta som ett sätt att reproducera homogenitet inom identitetskategorin.

Publikationen *Vård och Omsorg* (2008) representerar gruppen äldre som en homogen grupp med ett gemensamt kulturellt förflutet och skiljer ut äldre personer med invandrarbakgrund som ett

problem. Jag ser det som att det delvis är den generella rasialiseringen av personer med invandrabakgrund som *Paradiset* (2009) vill motverka. I filmens inledningsscen presenteras Simin som ett rasialiserat subjekt bara för att sedan nyanseras och bli en del av en motståndsbild till den ”äldre invandraren”. Rasialiseringen presenteras för att kunna angripas.

Normalisering kan ses som en väg till upprättelse. Genom att vara en del av det normala så är subjektet skyddat och fullt begripligt. Normalisering sker dock alltid på den Andres bekostnad. I allt material finns denna tendens, men i *Vård och Omsorg* (2008) förstår jag normalisering som det enkelriktade budskapet. Jag ser det som ett tecken på att publikationen är påverkad av den kommersiellt inriktade ”seniordiskursen”. Den hegemoniska vårdfallsdiskursen motas bort från blickpunkten för att placeras i marginalen och fungera som den konstituerande Andra för den ”vanliga åldringen”. De rasialiserade äldre personerna med invandrabakgrund går här in under vårdfallsdiskursen och görs till ett problem.

I *Paradiset* (2009) sker det retrospektiva normaliserande praktiker runt Simin. Både i filmen och av filmen. Jag tolkar de normaliserande praktikerna delvis som ett sätt att mota bort rasialiseringen av Simin. Filmen är en motståndsbild som går bortom föreställningen om den beroende förtryckta ”invandrarkvinnan” och för fram bilden av en emanciperad yrkeskvinna. Genom det dubbla perspektiv som filmen erbjuder betraktaren finns dock en möjlighet att göra sig en mer komplex bild av Simin och hennes nuvarande situation. Betraktaren hamnar genom översättningen av språkförbistringarna i en ansvarsrelation med Simin och i detta ser jag en möjlighet för att överbrygga Annanheten både när det gäller hög ålder, funktionsnedsättning och etnicitet.

Upptäckten (2003), menar jag, kan ses som en motståndsbild som använder retoriken från vårdfallsdiskursen för att motverka den normaliserande seniordiskursen. Thorvall lyfter fram de fysiska funktionsnedsättningarna som hög ålder innebär för att visa på dess realitet och på ett förnekande av den åldrande kroppen. I förlängningen kan man också se hennes roman som en motståndsbild i relation till ett förnekande av svaghet och beroende i den västerländska kulturen i allmänhet. Thorvalls bok, förstår jag, som en medveten beskrivning av vilka konsekvenser förnekelsen av alla människors sårbarhet kan få hos enskilda individer med funktionsnedsättningar. Det leder till ett internaliserat förakt. *Upptäckten* (2003) ger dock inga vägar ut ur den obligatoriska funktionsdugligheten. När Thorvall öppnar för ett möjligt alternativ stänger hon igen denna dörr genom att inte låta den Andre äldre få ett ansikte och deras roll som normens ”konstituerare” kvarstår.

Om ett korrekta görandet av kön och hög ålder inte uppnås, sker olika typer av straff av symbolisk eller materiell karaktär. Obligatorisk heterosexualitet, obligatorisk funktionsduglighet och det jag benämnt som obligatorisk vuxenhet är närvarande i materialet med efterföljder av belöning och bestraffning.

Ett symboliskt straff sker i *Vård och Omsorg* (2008) där ett icke-korrekt görande av kön bestraffas genom osynliggörande. Man skulle också kunna säga att marginaliseringen av de mest omsorgsberoende äldre sker enligt den obligatoriska funktionsduglighetens logik. Äldre med invandrarbakgrund får funktionen som den Andre äldre men de kan även sägas osynliggöras enligt den obligatoriska funktionsduglighetens logik. Genom att framställa gruppen som ett problem på grund av språk och kultur sker en rasialisering. Men i den positionen, som belastning, kan man säga att de också ”görs” funktionshindrade.

Vuxenhet är ett obligatoriskt påbud som är starkt bekönat. I Thorvalls bok framkommer hur normerna kring vuxenhet ser olika ut för kvinnor och för män, och att karaktärsdrag som ”...styrka, produktivitet, oberoende och makt...” (Tveit Sandvin 2008, s. 74) inte premieras hos en vuxen kvinna av Thorvalls generation. Den obligatoriska vuxenheten hos en kvinna kräver relationellt och känslomässigt ansvar före försörjningsansvar. Min tolkning av varför Thorvall ”misslyckas” är delvis på grund av hennes psykiska funktionsnedsättning och det handlar således inte ”bara” om ett livsstilsval. Ett korrekt görande av kvinnlighet är kopplat till obligatorisk funktionsduglighet. En god ålderdom, kommer det fram i Thorvalls bok, beror av ett korrekt görande av bekönad funktionsduglig vuxenhet och ett av straffen för ett misslyckande är att bli förskjuten.

Simins bristande svenska språk kan tolkas som ett funktionshinder då det är hennes omgivning som inte förstår henne. Jag menar dock att omgivningens oförståelse inte bara beror på skilda språk. Simins status som den Andre gör att hon upplevs som irrationell och obegriplig då hon inte är någon som en normat kan identifiera sig med. Hennes språkhinder blir här en extra dimension av utsatthet, då hon själv inte har möjlighet att göra motstånd mot hennes omgivnings definiering av henne. Språkhindret leder också till en rasialisering av Simin som möjligen påverkar vilken typ av Andre hon görs till. Simin får bära den avvikelse som vi egentligen alla potentiellt har och samtidigt skulle man kunna säga att hon straffas för denna avvikelse genom att människor gett upp att försöka förstå henne.

Mina teoretiska perspektiv och mitt val av fokus och metod har gjort att jag kunnat nå vissa partiella insikter i relation till mitt ämne och mitt material. Normaliseringsteorin löper som en röd tråd genom analysen och den har möjliggjort en blick för vad och vem som exkluderas och vilka

identiteter som upprättas på de avvikandes bekostnad. Intersektionalitetsperspektivet som teori och metodologisk ansats har lett mig till att problematisera och ifrågasätta mina egna första intryck och tolkningar för att ta in ”Andras” perspektiv. Haraways situerade kunskap har påmint mig om att min blick kommer från en särskild kropp, i en tid och ett samhälle och att min verkligheten står i förbindelse med andras just på grund av min egen brist och ofullständighet. Genom att sammanföra metoderna semiotik och diskursteori har jag försett mig med ett trubbigt men brett verktyg i analysen där det breda angreppssättet har skylt över inkonsekvensen. Strukturalism och poststrukturalism förstår jag inte som i motsättning utan är sammanlänkade där det ena bygger på det andra.

Jag har koncentrerat mig på tre väldigt olika typer av material vilket ibland varit svårhanterligt men det har också gett min uppsats en perspektivbredd, i jämförelse med om jag exempelvis bara hade inriktat mig på offentliga publikationer.

Vård och Omsorg (2008) har delvis fungerat som ett riktmärke om hur den allmänna diskursen kring personer i hög ålder ser ut, både i vad som undviks och vad som premieras. Bashis film *Paradiset* (2009) har ett anhörigperspektiv som både är normaliserande och problematiserande av omsorgen av äldre personer och i synnerhet äldre personer med invandrarbakgrund. Thorvalls roman *Upptäckten* (2003) har ett inifrånperspektiv med en personlig politisk ansats som fungerar som en motståndsbild inför vissa stereotyper men som reproducerar andra.

I *Ålderdomen* (1970) skriver de Beauvoir:

Vi måste sluta upp med att lura oss själva; i den framtid som väntar oss är det meningen med våra liv som är ifrågasatt: jag vet inte vem jag är om jag är okunnig om vem jag kommer att bli, nämligen denna gubbe, denna gumma – jag måste i dem känna igen mig själv. [...] Gör vi det kommer vi inte längre att likgiltigt acceptera ålderdomens olycka, vi kommer att känna att detta angår oss – och det angår oss. (ss. 11-12)

Författarens sätt att sätta ”oss” i förbindelse med de äldre genom att hävda ”vår” gemensamma sårbarhet inför ”ålderdomens olycka” påminner, enligt mig, om den cripteoretiska utgångspunkten. McRuer menar att utmaningen för funktionshinder som ett kritiskt perspektiv ligger i att låta insikten om att alla någon gång faller utanför normen få konsekvenser. Han menar att ett kritiskt funktionshinderperspektiv, crip, ska rikta uppmärksamhet mot de sätt på vilket funktionshinderrörelsen och forskningen gjort motstånd mot den obligatoriska funktionsdugligheten och erövrat tillgång till nya platser. Han åberopar ett motstånd som ”...loudly calling out the inadequacies of a given situation...” eller likt Audre Lordes ”army of one-breasted women” (1980) marscherar på gatorna eller ”ACT UP storming the National Institutes of Health or Food and Drug Administration...” (McRuer 2006, s. 31).

Så som McRuer påpekar så kan inte en virtuell funktionshinderposition, där normaten inser sin egen förbindelse med avvikaren, i sig ändra några förhållandet av över och underordning. Ett bevis för detta skulle kunna sägas vara att de Beauvoirs upprop från 1970 bara delvis blivit mött och möjligen har det sedan det blev bättre blivit sämre för de framtida ”åldringarna”. Även ålderstrappan som är flera hundra år gammal skulle kunna sägas utgå från en cripteoretisk utgångspunkt men trots detta har den inte i historien garanterat omsorgsberoende äldre människor jämlikhet.

En viktig fråga är hur den svaga och ofta sjuka samling människor i den fjärde åldern ska kunna skrika ut sina rättigheter, marschera på gatorna och ockupera hus när man inte klarar av att ta sig ned i sitt eget trapphus? En utmaning för framtiden ser jag i att utveckla ett kritiskt ”gamling” perspektiv där man riktar uppmärksamhet på vilka sätt som personer i hög ålder gör motstånd mot den obligatorisk kroppsdugligheten, obligatoriska heterosexualiteten och inte minst den obligatoriska vuxenheten.

Slutligen vill jag kort resonera kring omsorgen för äldre. Jag har i slutet av uppsatsens analysdel lyft fram volontären Eva som en person som söker en kontakt bortom språket med den äldre kvinnan Simin och i och med detta går den avvisade kroppen till mötes. Hennes direkta sätt att närma sig Simin tolkar jag som att Eva har haft tid att utveckla ett förhållningssätt gentemot äldre med minnesnedsättningar, språkliga nedsättningar och andra funktionshinder. Den egentliga, betalda omsorgspersonalen, kommer det fram i filmen, lyckas inte alltid möta Simin. Omsorgspersonalens uppgifter är mer tekniskt och känslomässigt avancerade och jag menar inte att jämföra och bedöma deras respektive prestationer. Jag vill belysa att Evas roll är viktig och att social tid är en angelägen del av omsorgsarbetet, men den är inte bara viktig för brukaren utan också för omsorgspersonalen. Genom att lägga ut den sociala tiden på frivilligorganisationer gör man kontaktytorna mellan vårdbiträdena och de äldre mindre. Detta är dåliga förutsättningar för omsorgspersonalen att se igenom den barriär som normsystemet bygger runt den avvikande ålderdomen.

6 Referenser

- Äldre: vård och omsorg den 1 april 2011 : kommunala insatser enligt socialtjänstlagen samt hälso- och sjukvårdslagen. (2012). [Elektronisk] Stockholm: Socialstyrelsen, Tillgänglig <<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2012/2012-1-6>> [9 April, 2012]
- Mauritzson, Philip (2010) "En film om mormor". [Elektronisk] *Lerums tidning* 28 Januari, Tillgänglig <http://www.lerumstidning.se/sokresultat_visa.asp?id=11764&sokstrang=f%C3%B6r%C3%A4ldrar&sidnamn=VISA%20SOKRESULTAT&offset=240&soki=artiklar> [28 februari, 2012]
- Andersson, Janicke (2011). *Att leva med tiden: samhälls- och kulturanalytiska perspektiv på ålder och åldrande*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Andersson, Lars (2008). *Ålderism*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Andersson, Lars (2009). Måste vi utplåna den fjärde åldern? I Jönson, Håkan (red.). *Åldrande, åldersordning, ålderism* [Elektronisk resurs]. 1. uppl. Norrköping: Nationella institutet för forskning om äldre och åldrande, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet, Tillgänglig <<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-60024>> [5 April, 2012]
- Antman, Peter (red.) (1996). *Barn och äldreomsorg i Tyskland och Sverige. Sverigedelen*. Stockholm: Välfärdsprojektet, Socialdep.
- Barron, Karin (2008). "Kön och funktionshinder." i Grönvik, Lars & Söder, Mårten (red.) *Bara funktionshindrad?: funktionshinder och intersektionalitet*. 1. uppl. Malmö: Gleerup, ss. 28-46
- Barthes, Roland (1977). *Image, music, text*. London: Fontana
- Barthes, Roland (2006). *Det ljusa rummet: tankar om fotografiet*. [Ny utg.] Stockholm: Alfabeta
- Bashi, Ahang (2009). *Paradiset*. Dramatiska Institutet (DVD)
- Beauvoir, Simone de (1976). *Ålderdomen*. 1. uppl. Stockholm: AWE/Geber
- Birgitta Odén (2004). "Fjärde åldern döljs när ålderstrappan rivs". [Elektronisk] *Äldre i centrum*, Nr 1:2004, Tillgänglig <<http://www.aldreicentrum.se/till-tidskriften/2004-2002/Nr-12004--Nordens-aldreomsorger/Fjarde-aldern-doljs-nar-alderstrappan-rivs/>> [18 Januari, 2012]
- Brors, Henrik (2004). "Nuder kovänder om köttberget". [Elektronisk] *Dagens Nyheter*, 21 December, Tillgänglig <<http://www.expressen.se/nyheter/40-talisterna-ar-ett-stort-kottberg/>> [8 maj, 2012]
- Butler, Judith (1993). *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*. New York: Routledge
- Butler, Judith (1999). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. [New ed.] New York: Routledge
- Chandler, Daniel (2002). *Semiotics: the basics*. London: Routledge
- Crenshaw, Kimberlé (1991). "Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color", i *Stanford Law Review*, vol. 43, nr. 6, pp. 1241-1299.
- Cruikshank, Margaret (2009). *Learning to be old: gender, culture, and aging*. 2. ed. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Pub
- De los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005). *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. 1. uppl. Malmö: Liber

- Dokument inifrån (2011). "Florence Karlssons sista resa". SVT2 13 November.
- Dokument inifrån (2011). "Vårdlotteriet". SVT2 20 November.
- Dokument inifrån (2011). "Vi gav dom vår pappa". SVT2 6 November.
- Edebalk, Per Gunnar & Eliasson Lappalainen, Rosmari (2004). "Välmenad men tandlös". [Elektronisk] *Äldre i centrum* 4:2004. Tillgänglig <<http://www.aldreicentrum.se/till-tidskriften/2004-2002/Nr-42004--Minne-och-glomska/Valmenad-men-tandlos/>> [26 April 2012]
- Featherstone, Mike & Wernick, Andrew (red.) (1995). *Images of aging: cultural representations of later life*. London: Routledge
- Foucault, Michel (1971). "Orders of discourse" i *Social Science Information* vol. 10 nr. 7, ss. 7-30
- Foucault, Michel (2003). *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. 4., översedda uppl. Lund: Arkiv
- Friedan, Betty (1995). *Ålderdomens källa: [bortom ungdomskulturen: styrka och glädje genom erfarenhet]*. Stockholm: Norstedt
- Gilleard, Chris & Higgs, Paul (2005). *Contexts of ageing: class, cohort and community*. Cambridge: Polity Press
- Haraway, Donna (1988). "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective". i *Feminist Studies*, 1988, vol. 14, nr. 3, ss. 575-599
- Haverdahl, Anna-Lena (2003). "En ledsen tant kämpar för värdighet". [Elektronisk] *Svenska dagbladet*, 30 mars, Tillgänglig <http://www.svd.se/kultur/en-ledsen-tant-kampar-for-vardighet_86052.svd> [24 Februari, 2012]
- Hellman, Jonas & Uvell, Markus (2000). *Ja må vi leva uti 120 år!*. Stockholm: Pensionsforum
- Hockey, Jenny & James, Allison (1995). "Back to our futures", i Featherstone, Mike & Wernick, Andrew (red.) (1995). *Images of aging: cultural representations of later life*. London: Routledge
- Johansson, Linda (2011). "När språkliga och kulturella barriärer hindrar dig från att förstå". [Elektronisk] *Tidningen kulturen*, 7 September, Tillgänglig <<http://tidningenkulturen.se/artiklar/nyheter-mainmenu-53/inrikes-mainmenu-49/9872-naer-sprakliga-och-kulturella-barriarer-hindrar-dig-fran-att-foersta>> [21 Februari, 2012]
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (2008). *Hegemonin och den socialistiska strategin*. Göteborg: Glänta
- Laz, Cheryl (2003). "Age Embodied". *Journal of Aging Studies*, vol. 17, nr. 4, ss. 503-519
- Lindberg, Lars & Grönvik, Lars (2011). *Funktionshinderspolitik: en introduktion*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Lindgren, Bengt & Nordström, Gert Z. (2009). *Det kreativa ögat: om perception, semiotik och bildspråk*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Lorde, Audre (1980). *The cancer journals*. 2. ed. San Francisco: Aunt Lute, i McRuer 2006.
- Lövgren, Karin (2009). "Se lika ung ut som du känner dig": kulturella föreställningar om ålder och åldrande i populärpress för kvinnor över 40. Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2009
- Lykke, Nina (2009). *Genusforskning: en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*. 1. uppl. Stockholm: Liber
- Malmsten, Bodil (2012). *Finistère*, [Elektronisk] 23 Februari, Tillgänglig <<http://www.finistere.se/>> /Katastrofer/ [15 Mars, 2012]
- Marschall, Leni (2006). "Aging: A Feminist Issue". *NWSA Journal*, 18:1, ss. vii-xii

McRuer, Robert (2006). *Crip theory: cultural signs of queerness and disability*. New York: New York University Press

Molina, Irene, (2005) *Rasifiering* [Elektronisk] i Sverige. Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, De los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (2005). *Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering : rapport*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer Tillgänglig <<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/56/42/11dab91b.pdf>> [3 Maj 2012]

Nichols, Bill (2001). *Introduction to documentary*. Bloomington, Ind.: Indiana Univ. Press

Nicolas Coupland (2004). "Age in sociolinguistic theory". I Nussbaum, Jon F. & Coupland, Justine (red.). *Handbook of communication and aging research*. 2. ed. Mahwah, N.J.: Erlbaum

Nilsson, Magnus (2008). *Våra äldre: om konstruktioner av äldre i offentligheten*. Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2008

Nordström, Gert Z. (1989). *Bilden i det postmoderna samhället: konstbild, massbild, barnbild*. Stockholm: Carlsson

Persson, Therése (2010). *Kvinnlig för sin ålder: en intervjustudie om ålder, kropp och femininitet*. Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2010

Platzer, Ellinor (2003). "Genuskontrakt och social differentiering. Om karriärfamiljers efterfrågan på hushållstjänster" s. 249-274 i Mulinari, Diana, Sandell, Kerstin och Schömer, Eva (red.). *Mer än bara kvinnor och män. Feministiska perspektiv på genus*. Lund: Studentlitteratur.

Ramazanoglu, Caroline & Holland, Janet (2002). *Feminist methodology: challenges and choices*. London: SAGE Publications

Rich, Adrienne. (1980). "Compulsory heterosexuality and lesbian experience." *Signs: Journal of Women in Culture and Society* vol. 5 ss. 631-60

Rislund, Niclas (2004). "40-talisterna är ett stort köttberg". [Elektronisk] *Expressen*, 2 december, Tillgänglig <<http://www.dn.se/nyheter/politik/nuder-kovander-om-kottberget>> [8 maj, 2012]

Rosenberg, Tiina (2003). *Queerfeministisk agenda*. [Ny utg.] Stockholm: Atlas

Rydström, Jens (2009) "Crip-teori om sex och funktionshinder". *Framtider* nr. 4/2009

Rydström, Jens & Tjeder, David (2009). *Kvinnor, män och alla andra: en svensk genushistoria*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Sandell, Kerstin & Mulinari, Diana (2006). Feministiska reflektioner över kön som katagori. *Feministiska interventioner : berättelser om och från en annan värld*. S. 128-149

Schön, Pär (2011). *Gender matters: differences and change in disability and health among our oldest women and men*. [Elektronisk] Diss. (sammanfattning) Stockholm : Stockholms universitet, 2011, Tillgänglig <<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-55282>> [26 Januari, 2012]

Scott, Ridley (1991). *Thelma och Louise*. Pathé Entertainment

Silver, Catherine B. (2003). "Gendered identities in old age: Toward (de)gendering?" i *Journal of Aging Studies* vol. 17, nr. 4, November 2003, pp. 379–397

- Sontag, Susan (1981). *Om fotografi*. Stockholm: Norstedt
- Sverige. Senior 2005 (2002). *Riv ålderstrappan!: livslopp i förändring : diskussionsbetänkande*. [Elektronisk] Stockholm: Fritzes offentliga publikationer, Tillgänglig <<http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/2744>> /Del 1 [21 Maj 2012]
- Taghizadeh Larsson, Annika (2009). *Att åldras med funktionshinder: betydelser av socialt och kronologiskt åldrande för människor som under lång tid levt med fysiska funktionsnedsättningar*. Diss. Norrköping : Linköpings universitet, 2009
- Thomson, Rosemarie Garland (1997). *Extraordinary bodies: figuring physical disability in American culture and literature*. New York: Columbia University Press
- Thorvall, Kerstin (2003). *Upptäckten*. Stockholm: Bonnier
- Torres, Sandra (2001). *Understanding "successful aging": cultural and migratory perspectives*. Diss. Uppsala : Univ., 2001
- Torres, Sandra (2008). "Äldre invandrare i Sverige: om homogeniserandet av en heterogen social kategori och skapandet av ett välfärdspöblem". I Darvishpour, Mehrdad & Westin, Charles (red.). *Migration och etnicitet: perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Tveit Sandvin, Johans (2008). "Ålder och funktionshinder". I Grönvik, Lars & Söder, Mårten (red.) *Bara funktionshindrad?: funktionshinder och intersektionalitet*. 1. uppl. Malmö: Gleerup, ss. 64-88
- Van Leeuwen, Theo & Jewitt, Carey (red.) (2001). *Handbook of visual analysis*. London: SAGE
- Vård & Omsorg (2008). [Elektronisk] *Södra Innerstaden*. 12/2008. Tillgänglig <<http://malmo.se/Kommun--politik/Om-oss/Stadsdelar/Sodra-Innerstaden/Stadsdelstidningen.html>> [23 februari 2012]
- Vårdavgiftsutredningen (2012). *Framtidens högkostnadsskydd i vården: betänkande*. Stockholm: Fritze, Tillgänglig <<http://www.regeringen.se/sb/d/15773/a/184087>> [8 Maj 2012]
- Wieviorka, Michel (1994). "Racism in Europe: unity and diversity" i Westwood, Sallie & Rattansi, Ali (red.) (1994). *Racism, modernity and identity: on the western front*. Oxford: Polity Press
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur
- Woodward, Kathleen M. (red.) (1999). *Figuring age: women, bodies, generations*. Bloomington, Ind.: Indiana Univ. Press
- Yuval-Davis, Nira (1997). *Gender & nation*. London: Sage

7 Bilaga Vård och Omsorg (2008)

En dag med hemtjänsten

I ur och skur, tidiga morgnar, sena kvällar och nätter. Hemtjänsten ger medicin, värmer mat, städar och tvättar men betyder också trygghet, värme och sällskap för Södra Innerstadens äldre, sjuka och funktionshindrade.

Text: Ewa Svensson — Foto: Ewa Levau

Det är tidig fredagsmorgon när Lena Åkerstrand cyklar ut från sitt kontor i Folkets Hus. I femton år har hon jobbat inom hemtjänsten som undersköterska.

– Jag trivs att arbeta med människor och jag trivs med mina arbetskamrater. Det är ett självständigt arbete trots att vi har scheman att gå efter. Även om vi kan ha bråttom en dag kan man inte visa stress inför vårdtagarna, de har nog av sina egna bekymmer. Det är viktigt att alltid ha tid att prata lite tillsammans, säger Lena medan hon först ringer på och sedan låser upp dörren till Siris lägenhet.

Siri har bott i den här lägenheten i 62 år, sedan huset byggdes. I dag är hon 89 år och har problem med benen. Hon behöver hjälp varje dag att ta av och på stödstuporna.

– Men benen ser fina ut nu, säger Lena när hon drar på de långa strumporna. Alla sår är borta.

Hjälper sin mor varje dag

Samtidigt kommer sonen Roland in för att göra i ordning frukost. Han bor nära och hjälper sin mor med maten varje dag. Siris dotter storhandlar åt henne.

– Jag har mikrovågsugn. Jag trodde inte jag skulle klara av det men det går bra, säger Siri. I dag ska hon spela bridge, berättar hon för Lena. Det gör hon en gång i veckan.

– Det håller igång hjärnan säger hon, pekar på huvudet och skrattar.

Lena tar färval och cyklar vidare till nästa vårdtagare en bit bort. Elsa har redan passerat de 90 och har hjälp morgon, middag och kväll. Så matglad är hon inte längre men Lena brer en smörgås och brygger kaffe och tar fram medicinen ur det lilla medicinskapet.

– Får jag röka, undrar Elsa försiktigt.

– Det är ju ditt hem, skrattar Lena och öppnar en liten springa på fönstret.

Så fortsätter Lenas förmiddag med flera besök fram till lunch när hon med snöflingor som yr i luften, cyklar tillbaka till kontoret.

I personalköket samlas arbetskamraterna för

lunch. Det arbetslag Lena tillhör varken städar eller tvättar hemma hos vårdtagarna.

– Sedan 2–3 år slipper jag städ, inköp och tvätt. Det är bra, säger Lena. Liksom andra är hon glad över att fler och fler utbildar sig till undersköterska.

– Det är viktigt med mer kompetens, att vi har fler som kan ge medicin till exempel.

Att hela tiden ha samma vårdtagare är också en stor fördel.

Lär känna varandra väl

– När man följer vårdtagarna dag för dag är det lättare att se om det tillstöter en urinvägsinfektion eller något annat. Att möta samma personal betyder trygghet för vårdtagaren. Man får också ett nära förhållande när man ses så ofta.

Matrasten är över och när Lena kommer hem till nästa vårdtagare väntar en överraskning.

Rosa Hoffman som nyligen har varit inlagd på sjukhus har besök av sin syster som dukat till kaffekalas med små guldkoppar i köket. Rosa har hjälp av hemtjänsten fyra gånger om dagen och får ofta besök av storsyster Ivy Coper. De två gnabbas kärvt i köket vid kaffebordet.

Rosa har haft ett äventyrligt liv och haft bageri och restaurang i Los Angeles i 30 år.

– Men när sonen skulle inkallas till Vietnam var det bäst att flytta hem igen, berättar Rosa. Rosa som har problem med hjärtat är glad över att hon har sin fasta hemtjänstpersonal.

– Jag är så trygg med dem, säger Rosa och kramar om Lena.

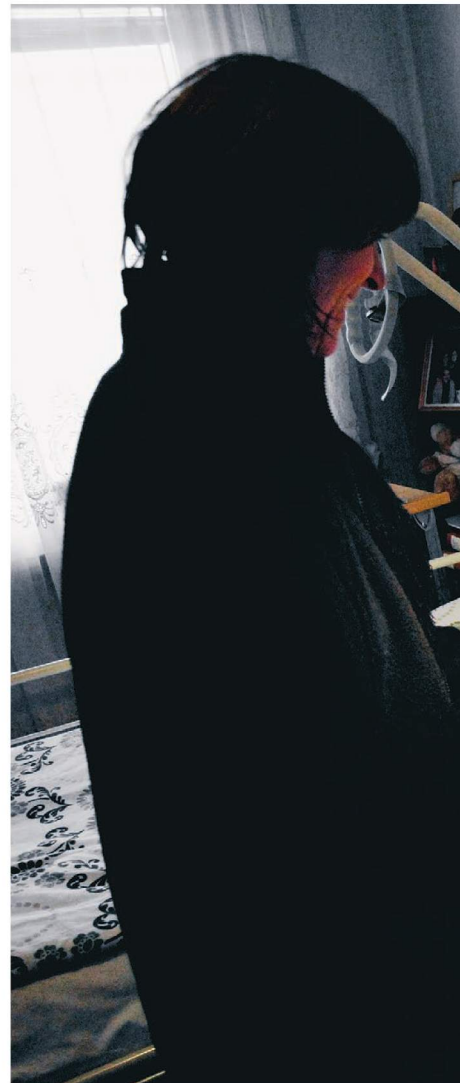
Men Rosa är inte nöjd med allt.

– Nej. Städningen kunde vara bättre, säger hon.

Medan Lena gör i ordning Rosas säng går samtalen vidare över kaffebordet mellan systerarna.

– Minns du, Kickan, när vi hörde Louis Armstrong i Las Vegas, frågar Ivy.

– Visst funderar man hur ens egen ålderdom kommer att bli när man har det här jobbet. Man kan hela tiden ha i tankarna hur man själv skulle vilja ha det och bli bemött när man är ute hos vårdtagarna, säger Lena.

HJÄLP FYRA GÅNGER OM DAGEN

De känner varandra väl, undersköterskan Lena Åkerstrand och Rosa Hoffman. Rosa får hjälp fyra gånger om dagen bland annat med medicin och att komma upp om morgonen och i säng om kvällen. – Jag känner mig trygg med hemtjänsten, säger hon.

Revolutionerande arbetsätt

Det väntar stora förändringar av hemtjänsten i Södra Innerstaden. Vårdtagarna ska få möjlighet att i mycket större utsträckning än i dag påverka vilken hjälp de vill ha av hemtjänsten – och när de vill ha den.

– I dag säger vi när vi kommer: Nu ska vi städa. Men i framtiden säger vi: Vad vill du att vi gör i dag.

Det säger Kristina Stern, hemtjänstchef i Södra Innerstaden som inte tvekar att kalla det nya arbetsättet för revolutionerande.

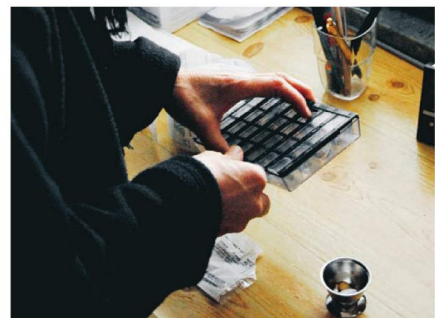
Södra Innerstaden har tillsammans med tre andra stadsdelar i Malmö gått igång med det förändringsarbete som kallas "Helhetssyn inom hemtjänsten". All personal, utom nattpersonalen,

kommer själva att lägga sina scheman genom att de länkas ihop med vårdtagarnas önskemål.

Alla 650 vårdtagare i Södra Innerstaden intervjuas nu under vintern om sina behov och önskemål. Valfriheten gäller inom ramen för det biståndsbeslut som vårdtagaren fått.

– Vi har fått en mycket stor respons från våra vårdtagare. Samtidigt är vi igång med att utbilda personalen för det här är ett helt annat sätt att arbeta på.

Idéen kommer från Falun som har jobbat på ett liknande sätt i flera år. Resultatet är att vårdtagarna är mer nöjda och sjukfrånvaron bland personalen har halverats. Samtidigt har kostnaderna inte ökat för kommunen.

HELHETS- SYN I HEM- TJÄNSTEN

(startar våren 2009)
Projektet ska utarbeta en modell för brukarinflytande som bygger på fyra grundprinciper:

- En tilltro till att vårdtagaren själv vet vad hon/han behöver och att vårdtagaren vill och kan ta ansvar.
- En tilltro till att de anställda har kompetens samt vill och kan ta ansvar.
- En tilltro till att vårdtagaren tillsammans med de anställda kan utforma och anpassa de dagliga insatserna efter vårdtagarens aktuella behov och önskemål.
- En tilltro till att en gemensam värdegrund garanterar att vårdtagaren upplever trygghet och kontinuitet. Och att de får ett gott bemötande som bygger på respekt för den personliga integriteten och säkerställer inflytande och självbestämmande.

Högst tre månaders väntetid

Den som är för svag att bo kvar hemma kan få plats på något av Södra innerstadens fem särskilda boenden för äldre. Den som har rätt till vårdboende ska inte behöva vänta mer än tre månader på sin plats.

I Södra Innerstaden minskar antalet äldre till skillnad mot i övriga Malmö.

– Vi har därför inga köer till vårdboende. Vi kan till och med överlåta en del platser på våra boenden till andra stadsdelar, säger Valdemar Hansson vid Södra Innerstadens utredningsenhet.

Ett vårdboende är ett eget boende som erbjuder service, omvårdnad och tillsyn dygnet runt. Där arbetar sjuksköterskor, undersköterskor och vårdbiträden och det finns möjlighet att kontakta läkare, sjukgymnaster och arbetsterapeuter.

För att få en plats vid ett vårdboende kan den äldre själv eller en anhörig ansöka om plats. Det kan vara en granne eller personal från hemtjänsten som gör förvaltningen uppmärksam på att ett boende kan vara aktuellt. Det kan också bli aktuellt med en plats på vårdboende när den äldre är färdigbehandlad på sjukhus.

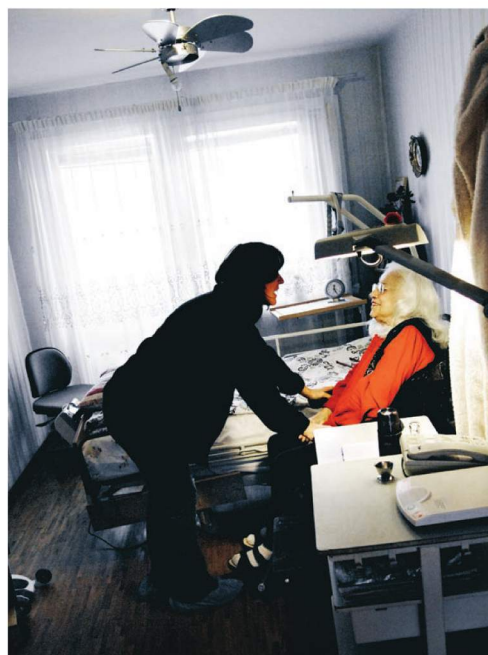
Ska kunna bo hemma

– Målsättningen är att så många som möjligt ska kunna bo hemma men det kan vara tillfällen när det inte fungerar, säger Valdemar Hansson.

Om förvaltningen avslår ansökan har den sökande tre veckor på sig att överklaga till länsrätten som prövar fallet.

– Vi har inte många avslag om året, kanske 6–7 stycken fall där vi anser att den äldres behov kan tillgodoses på annat sätt, till exempel med fler besök per dygn av hemtjänsten.

Södra Innerstaden har i dag fem särskilda boenden för äldre: Basens, Styrkans, Trevnadens, Trygghetens och Vishetens vårdboende. De är relativt nya, med mest tio år gamla. Stadsdelen har avvecklat de äldreboenden som inte motsvarar dagens krav på standard för vårdtagarna och personalen.

Hur vill du ha det när du blir gammal?

Elisabet Larsson, 77 år
– Jag tror på hemtjänst och vårdboende och jag vill även i fortsättningen kunna gå ut med hunden klockan ett på natten.

Märta Becher, 84 år
– Jag hoppas att det fortsätter att vara bra framkomlighet i våra parker. Jag önskar också fortsatt hemtjänst så länge det går. Kanske någon sorts seniorboende där jag kan träffa andra pensionärer i till exempel matsalen. Jag vill gärna känna mig säkrare när jag går ut kvällen.

Att åldras är ingen sjukdom

Nära 600 personer jobbar inom vård och omsorg i Södra Innerstaden. Varje dag ser de till att funktioner som hemtjänst, ledsagarservice och anhöriggrupper fungerar som de ska.

Text: Peter Johansson — Foto: Gisela Svedberg

KONKRETA SATSNINGAR

Arbetsmodell

Personalen arbetar när vårdtagarens behov är störst – istället för fasta scheman.

Genomförandeplan

Dokumenterad överenskomst mellan äldre, personal och anhöriga om när, var och hur hjälpen ska ges.

Bemanningssteam och vikariebank

Fasta team av olika yrkeskategorier som arbetar med en vårdtagare ger bättre kommunikation och gemensam kunskap. Ordinarie anställda, kompetenta undersköterskor som ersätts vid till exempel sjukdom.

Många äldre är nöjda med hjälpen och stödet de får, men det finns också några som är missnöjda. Den senaste tiden har medierna uppmärksammat flera sådana fall. För Södra Innerstadens del har det handlat om vårdtagare som känt sig otrygga efter att ha haft ett stort antal olika personer från hemtjänsten hos sig under kort tid.

– Det handlar om bristande kontinuitet som leder till otrygghet. Det ser jag som en av de största utmaningarna för äldreomsorgen i Malmö, säger Södra Innerstadens vård- och omsorgschef Christin Jonsson.

– Att hålla antalet personal nere är ett stort dilemma för oss. Har man ett stort omvårdnadsbehov och dessutom behöver hjälp av två personer varje gång så kommer man lätt upp i ett stort antal personer, både i hemmet och på vårdboenden.

Trygg och säker omvårdnad

Christin Jonsson tror att man måste börja tänka omsorgskontinuitet istället för personalkontinuitet.

Det är viktigare att få en trygg och säker omvårdnad av personal som har kunskap om mig och vet hur jag vill ha det – än att

det är samma människa som kommer varje gång.

Hon menar att vi generellt sett har en bättre vård och omsorg än vad vi någonsin haft tidigare.

– Vi har aldrig haft så välutbildad personal och vi har aldrig kunnat ge så omfattande vård som idag. Vi klarar att sköta allting från hemmet, vårdtagaren behöver i princip aldrig komma till ett sjukhus.

Ändå upplever både äldre och anhöriga ibland att det brister, vad beror det på?

– Det handlar mycket om att det är en så stor verksamhet med många människor och många yrkeskategorier. Det kan visst vara en styrka, men det är också en svaghet när det gäller kommunikationen, både mellan de olika yrkesgrupperna och mellan oss och vårdtagaren. Det är ofta här det brister och de satsningar vi gör handlar just om detta, att förbättra kommunikationen.

Christin Jonsson tycker att det är jätteviktigt att medierna uppmärksammar de fall där äldre människor känner sig orättvist eller felaktigt behandlade. Men i det stora hela är bilden av äldreomsorgen inte rättvis, menar hon.

– Det är viktigt att det vi gör granskas.

→ Att åldras är att förlora funktioner. Och det är inte lätt, det är en sorg i sig, både för den äldre och för de anhöriga. ←

Vi misslyckas ibland och när vi gör det får det konsekvenser. Jag tycker att man borde vara mer varsam när man hanterar frågor om äldreomsorg i medierna. Man tänker nog inte på att många äldre blir livrädda för den dagen när de själva blir beroende av vård och omsorg när de bara ser det negativa. Sanningen är ju att det är väldigt många människor som upplever omsorgen som positiv.

Men det är klart att kan vara jobbigt att bli gammal och beroende av någon annan, någon utomstående.

– Att åldras är ingen sjukdom, det är att förlora funktioner. Och det är inte lätt, det är en sorg i sig, både för den äldre och för de anhöriga. Jag har min egen pappa på ett fantastiskt vårdboende i Malmö och många gånger när jag åker därifrån så gråter jag, inte på grund av att han har det dåligt, utan av sorg över den situation han befinner sig i.

Framtidens äldre ställer andra krav

De flesta äldre bor kvar hemma idag och de vill bo kvar hemma. Den viktigaste utmaningen för äldreomsorgen är att ge de äldre trygghet i hemmet.

– Då måste vi ställa frågan till varje person – vad är trygghet för dig, säger Christin Jonsson, Södra Innerstadens vård- och omsorgschef.

Ibland handlar det om ett trygghetslarm, ibland är det att någon tittar förbi och pratar en stund på kvällen. Ibland är det att det

är samma personer som kommer hem och hjälper till.

– Lösningen finns i bättre kommunikation och alternativa arbetsmetoder.

Fler yrkesgrupper inom vården

Christin Jonsson berättar om handdatörer där personalen kan läsa på före ett hembesök och få reda på vad som gäller, trots att de inte varit där tidigare. Hon har också funderingar på fler yrkesgrupper inom vården, som kockar och kuratorer.

– Framtidens äldre kommer att ställa nya krav. Det kanske inte är städ, tvätt och inköp som man vill ha hjälp med. Det kanske är en god middag eller så kanske man vill prata med någon om förlusten av sin livskamrat. Det kanske till och med är så att man som äldre vill resa på semester tillsammans med någon, säger hon och fortsätter:

– Det är bara att titta runt i samhället. Det går att välja allt annat – varför skulle vi inte kunna välja hur vi vill ha det när vi är gamla.

Hur vill du ha det när du blir gammal?

Ola Thomson, 31 år
– Jag hoppas att jag har möjlighet att bo i ett hus vid havet. Jag skulle i så fall ha egna grönsaksodlingar och fiska, vara självförsörjande. Förhoppningsvis har vi det mer som för, det vill säga att alla tar hand om varandra. Och så hoppas jag att det finns sjukvård som är någorlunda gratis.

Lena Liljedahl, 48 år
– Som gammal så vill jag bo på ett hem där det finns service och är trevligt, gärna inne i stan. Jag trivs i Södra Innerstaden, men när jag blir äldre hoppas jag att stadsdelen blivit uppsträdat och att det finns en bättre integration mellan människor.

Hur vill du ha det när du blir gammal?

Majken Knutsen, 71 år

– Jag älskar att gå på gymnastik i Bunkeflostrand och vattengympa på Friskis & Sveltis här på Möllan. Jag hoppas kunna fortsätta med det.

Rafael Perez, 28 år

– Jag vill bli respekterad som äldre och jag hoppas att jag slipper bo i en stad. Hellre i en by i skogen.

Linnéa Svensson, 22 år

– Jag hoppas att jag lever länge och i så fall vill jag bo kollektivt och att livet ska vara festligt. Jag kan tänka mig att åldras här i Malmö.

Christin Jonsson är vård- och omsorgschef i Södra Innerstaden. "Framtidens äldre kommer att ställa nya krav. Det kanske inte är städ, tvätt och inköp som man vill ha hjälp med", säger hon.

Hur vill du ha det när du blir gammal?

Thabet Abdul Reda, 53 år

– Jag vill bo och åldras i Sverige. Jag hoppas att jag bor i en större lägenhet då och att jag fortsätter att träffa folk. Det är viktigt för mig att träffa andra människor och prata.

Lina Fahas, 15 år

– Då vill jag ha det lyxigt och jag hoppas att jag inte behöver hjälp av andra. Om jag blir sjuk så vill jag få snabb sjukvård. Jag hoppas kunna bo i stan.

Hava Thaci, 15 år

– Jag vill bo stort så att jag kan ha folk omkring mig. Jag önskar dessutom att jag är rik. Skulle jag bli sjuk hoppas jag komma in på äldreboende.

Gymnastik för minnet

I Södra Innerstaden finns Minnsteamet, ett unikt sätt att ta hand om stadsdelens dementa. Här arbetar en sammansvetsad personalgrupp nära vårdtagarna.

Text: Ewa Svensson — **Foto:** Martin Lindeborg

Minnsteamets verksamhet är samlad på Palmgatan. På adressen finns dagverksamhet fem dagar i veckan samt korttidsboende och växelboende.

Dagverksamheten har besök av ett femtontal äldre varje dag som samlas till måltider, men också till många olika aktiviteter.

I dag är det torsdag och dags för ett gymnastikpass. Ofra är det en sjukgymnast som leder gymnastiken, men just i dag är det undersköterskan Richard Boman som är gypaledare.

Snart strömmar Frank Sinatra och The Supremes ut ur högtalarna medan deltagarna mjukar upp sig med försiktiga rörelser av armar och ben.

– De som är i 80-årsåldern i dag var unga och verksamma på 1940-, 1950- och 1960-talen. De vill inte höra dragspelsmusik, säger Richard medan en av deltagarna förnjött konstaterar "Frankie Boy" när musiken kommer igång.

Arm- och benrörelserna blir alltmer avancerade och tempot ökar.

– Det är skönt att göra så här, säger Maja och vrider huvudet från den ena sidan till den andra.

Efter en stunds intensivt gympande bjuder Richard Boman på en liten "strupvåtare", ett glas tranbärsaft, och sedan är det dags för bollövningen.

Den röda bollen får fram och tillbaka mellan deltagarna. En av männen nickar bollen elegant och det väcker allmänt jubel.

– Gymnastik är bra för kroppen men också för koordinationen. Vi har också roligt, och det är jag-stärkande för vårdtagarna när de lyckas, säger Richard Boman.

Minnsteamet arbetar mycket med just att stärka vårdtagarnas jag-känsla. Att drabbas av demens och uppleva hur ens förmåga gradvis avtar är svårt. Därför är det viktigt att uppmuntra så mycket som möjligt.

Kontakt med samma personal

Verksamheten har varit igång i drygt ett år och väckt stor uppmärksamhet, också utanför Malmö. Studiebesöken har varit många.

– Den bärande tanken med Minnsteamet är att våra vårdtagare ska ha kontakt med samma personal. De ska inte behöva möta nya ansikten hela tiden, berättar Eva Viask, chef för Minnsteamet.

Det är hemsjukvården eller biståndshandläggaren som hänvisar äldre som visar tecken på demens till minnsteamet. Teamet kan rycka in på flera sätt.

– Det kan vara så att man har hjälp hemma morgon och kväll och så kommer man hit under dagen. Men det är vår personal som också sköter om omvårdnaden i hemmet så att de möter så få personer som möjligt.

Alla som arbetar här har antingen lång erfarenhet av att arbeta med dementa eller har gått steg 1 och/eller steg 2 i demenssjukvård vid Universitetssjukhuset MAS.

– Att arbeta med dementa kräver kunskap. Man kan inte stressa vårdtagarna, och de behöver fasta rutiner, säger Eva Viask.

– Personalen här blir väldigt knuten vid sina vårdtagare och följer med dem till läkare och tandläkare om inte anhöriga har möjlighet. Därför är också tio procent av arbetstiden fri på så sätt att man kan förlägga den utanför schemat.

En del av vårdtagarna kommer till dagverksamheten alla fem dagarna, andra kanske bara någon gång i veckan. Till korttidsboendet kan man komma om det uppstår speciella behov.

– Kanske har patienten brutit benet och behöver komma hit och mellanlanda mellan sjukhuset och hemmet. Eller bo här i väntan på att få plats på ett boende.

– Någon som är extra svag en period kan också få komma hit, vi har möjlighet att vara ganska flexibla.

Det finns också en plats hos teamet för växelboende. Då kan den äldre till exempel bo hemma i 14 dagar och på Palmgatan i 14 dagar.

– Tiden kan bli lång därhemma, många är ensamma. Då kan det vara skönt att komma hit ett tag.

MINNSTEMEAMET

Minnsteamet arbetar med ett 70-tal dementa i Södra Innerstaden.

Minnsteamet har dagverksamhet varje dag hela veckan och platser för korttidsboende och växelboende. Minnsteamet har 28 tjänster och är bemannat klockan 7–23. I januari får teamet en egen sjuksköterska. På natten tar ordinarie nattpatrull över hemtjänsten.

"Vi låter aldrig tv:n stå på tomgång"

Gamla veckotidningar från 40-talet kan hjälpa minnet på väg och att få igång samtalet.

Text: Ewa Svensson

Minnsteamet arbetar med så kallad reminiscens, en metod att komma i kontakt med tidigare upplevelser.

– Vi låter aldrig tv:n bara stå på tomgång. Men vi tittar ofta på film, till exempel Malmo-filmerna. Vi tittar i gamla veckotidningar, bilderböcker och på gamla vykort, allt detta kan sätta igång vårdtagarnas minnen, säger Eva Viask.

Varje måndag är det musik där någon grupp uppträder, man sjunger allsång och lyssnar på musik från förr.

Årtidsanpassar verksamheten

– Vi försöker att årtidsanpassa verksamheten. I höstas gjorde vi många äpplekakor. På sommaren är det uteliv i vår fina trädgård. Vi har också en buss så att vi kan göra utflykter.

På Palmgatan har man också ett fint badrum med ett badkar där det går att lyfta av fronten så att det är lätt att komma i och ur. I badrummet har man försökt att ge lite spa-känsla, pyntat med stearinljus.

– Många i den här stadsdelen har dåliga badrum hemma och det är svårt att sköta hygien där. Då erbjuder vi dem att komma hit och bada. Vi har flera damer som tycker det är skönt.

→ Många i stadsdelen har dåliga badrum hemma. Då erbjuder vi dem att komma hit och bada. Vi har flera damer som tycker det är skönt. ←

Vänskap över åldersgränser

Vänskap har inget med ålder att göra. Det vet Linda Kamf, 24, och Barbro Kanåker, 80. De blev varandras mentorer i projektet Näktergalen senior.

Text: Björn Solfors — Foto: Gisela Svedberg

Nu är det några månader sedan de hördes av. Linda flyttade till USA i september för att jobba som au-pair. Men när tidningen Södra Innerstaden lyckas nå henne via Facebook kommer hennes svar blixtnabbt tillbaka:

– Så kul! Hälsa Barbro och tacka henne för en väldigt rolig tid.

Och det är precis det vi gör när vi nu sitter hemma i Barbros vardagsrum bland tända stearinljus för att prata om projektet Näktergalen Senior. Efter viss tvekan valde Barbro att gå på en första träff i januari 2008.

– Jag tyckte inte att jag hade något att ge där och undrade vem de skulle passa ihop mig med. Tänk om man inte alls hade samma uppfattningar om saker och ting? Men när jag väl gick dit och fick träffa Linda hade vi jätteviktigt direkt. Vi kom överens på en gång, säger Barbro Kanåker nu och bladdrar bland lite gamla bilder från deras möten.

Barbro lärde Linda att känna Malmö
Linda, som då bodde i Helsingborg, kände inte till Malmö så bra. Men det skulle det snart bli ändring på.

– Barbro hjälpte mig att lära känna staden lite bättre. Vi besökte bland annat Malmö museum, gick på opera, teater och besökte Turning Torso. Hon berättade om sin intressanta uppväxt och om resor hon har gjort, säger Linda Kamf.

– Och så åt vi lite gott och tog en kopp

Barbro Kanåker och Linda Kamf deltog i projektet Näktergalen senior tidigare i år. Linda om Barbro: "Barbro är en väldigt intressant och glad person som tar vara på livet." Barbro om Linda: "Linda är en mjuk, glad och trevlig person som är med på det mesta."

te tillsammans, säger Barbro. Ingen av oss gillar ju kaffe.

Linda och Barbro träffades åtta gånger under våren 2008, med cirka två veckors mellanrum.

Kunde prata om allt

– Vi tyckte jättemycket om varandra och kunde prata om allt. Jag har alltid tyckt om att umgås och prata med ungdomar. Det håller en glad och pig, säger Barbro och spricker upp i ett leende.

Linda, som då studerade på äldrepedagogprogrammet, säger att hon lärde sig

mycket av mötena med Barbro – både som kommande yrkeskvinna och som människa.

– Många har stereotypa bilder av hur en äldre person ska vara. Barbro var verkligen dess motsats. Det var väldigt roligt för mig som student på äldrepedagogprogrammet att få bevisat att man aldrig ska stoppa in folk i fack. Vänskap handlar inte om ålder, säger Linda Kamf.

Barbro avslutar med att "sända stora famnen" tillbaka till Linda på andra sidan Atlanten:

– Hon är alltid välkommen hit på en kopp te.

Idén föddes på Malmö högskola

Idén till Näktergalen Senior föddes när Sergio Cisternas läste en kurs på Malmö högskola.

– När vi pratade med äldre i vår stadsdel sa många att de kanske hellre ville sitta och prata en stund istället för att få exempelvis städad hemma. Och då slog det mig – varför inte erbjuda något liknande – att de får chansen att träffa en student, berättar han.

Sergio Cisternas fick ok från sin närmaste chef att se om det gick att lösa på samma sätt som Näktergalen för skolbarn. Och det gick.

Tillsammans med Malmö Högskolas del för Hälsa och samhälle startades ett pilotprojekt förra året med 20 par pensionärer och studenter: 10 från Södra Innerstaden och 10 från Fosie.

Nya par redo för Näktergalen 2009

Den första upplagan av Näktergalen senior fick bra betyg – och fortsätter nästa år. Tjugofyra nya par av studenter och seniorer har nu matchats ihop.

Text: Peter Johnsson — Foto: Gisela Svedberg

Utvärderingen från den första Näktergalen senior är klar.

– Vi har fått jättebra betyg och kör ett år till, säger Sergio Cisternas, projektledare för Näktergalen senior. Utvärderingen berättade bland annat att de äldre gick med i projektet för att träffa nya människor, vidga sina vyer, utbyta tankar eller för att de var nyfikna. Studenterna ville skaffa större erfarenhet och ny kunskap men också göra en social insats. Både äldre och yngre tyckte att projektet kunde pågå i en längre tidsperiod och att de saknade fler gemensamma träffar.

Tanken är just att studenten ska fylla en

social funktion och utöka kontaktnätet för senioren.

Samtidigt ska senioren med sin livserfarenhet berika studenten inom olika områden och kanske även stimulera till nya tankesätt.

– Vi vill att studenter och seniorer ska få möjlighet att mötas regelbundet och ha ett ömsesidigt utbyte av varandra, säger Sergio Cisternas.

I dag är målgruppen äldre i stadsdelen som är över 70 år och som inte har några större insatser från hemtjänsten. I framtiden hoppas Sergio Cisternas att Näktergalen senior ska nå andra grupper av äldre

och kanske också andra grupper än bara studenter.

– Nu har vi en mall som vi vet fungerar. Nu handlar det bara om att byta ut studenterna mot andra unga och de äldre mot andra grupper av äldre, säger han och fortsätter:

– Vi tittar på möjligheter där företag och föreningar kan spela en viktig roll. Men oavsett vad som händer är det här en kvalitetshöjning för våra äldre.

Tjugofyra studenter och tjugofyra seniorer ska nu träffas två gånger per månad, cirka tre timmar per tillfälle, under perioden januari 2009 till juni 2009.

NÄKTERGALEN SENIOR

- Förebilden till Näktergalen senior är Näktergalen mentorsverksamhet på Malmö högskola som startades 1997 och nu är inne på sitt tolfte verksamhetsår. Där är studenter mentorer för barn i åldrarna 8–12 år. De träffas en gång i veckan efter skoltid från oktober till maj.

- Näktergalen senior vänder sig till studenter på Malmö högskolas del för Hälsa & Samhälle som paras ihop med seniorer över 70 år som bor i Södra och Västra innerstaden samt Fosie.
- Studenterna får ett litet arvode som tack för hjälpen när de skrivit en rapport om utbytet. De får också ett intyg som de kan visa för framtida arbetsgivare.

- Läs mer: webzone.k3.mah.se/projects/naktergalenior

Barbro Kanåker.

Mobilkurs för pensionärer

Hur skickar man ett sms? Hur höjer man ljudet? Frågorna haglar i den lilla skolsalen och det knappas koncentrerat på mobiltelefonerna. Södra Innerstaden gick på mobilkurs för pensionärer.

Text: Björn Solfors — Foto: Ewa Levau

Vi sitter några våningar upp i NTI-skolans lokaler på Bergsgatan 20 i Malmö. Kurschefen Stefan Arph sticker in huvudet genom dörröppningen när dagens lektion just börjar:

– Här är några gamla ansikten jag känner igen.

– Gamla? svarar någon och skrattet bryter ut.

I skolbankarna sitter ett tiotal kvinnor och män med två saker gemensamt: de är pensionärer och de vill alla bli bättre på att använda sin mobiltelefon. En projektor visar en gigantisk mobiltelefon mot en vit duk längst fram i salen. Lärarna, som i vanliga fall är gymnasieelever på skolan, pekar på de olika knapparna och berättar vad de används till.

Och eleverna gillar sin nya lärarroll:

– Det är jätteroligt. Vi gör vår praktik genom att hålla i den här kursen, säger Simon Dahlman, 19 år, som läser nätverksteknik i klass EC3B.

Klasskompisen Kristoffer Hvornum håller med.

– Ibland har vi kurser även för grundskolelärare på skolan. Men de tror att de redan kan allt. Pensionärerna är mycket mer öppna och vill verkligen lära sig, säger han.

Rädd att trycka fel

De flesta i klassrummet noterar flitigt i ett block. Någon räcker upp handen. Paret Bengt och Monika Hammar sitter böjda över sina telefoner och försöker klura ut hur man sparar en ny kontakt.

– Man är lite rädd att använda apparaten, att man ska trycka fel. Det har hänt att jag ringt upp av misstag och det kostar ju pengar, säger Bengt Hammar.

Han var länge en av dem som vägrade att använda mobiltelefon.

– Jag var den enda på jobbet som inte hade en. Så när jag gick i pension för några år sedan fick jag förstås en mobil i present av kollegorna (skratt). Nu använder jag den mest när vi är ute och bilar. Jag flabbar

inte i den i tid och otid, konstaterar han.

I den med en mobilkurs för äldre föddes här på NTI-skolan förra året. Nu gör de kursen för andra året i rad och det planeras redan för en fortsättning till våren. Kurschefen Stefan Arph ser det som en win-win-situation för alla parter.

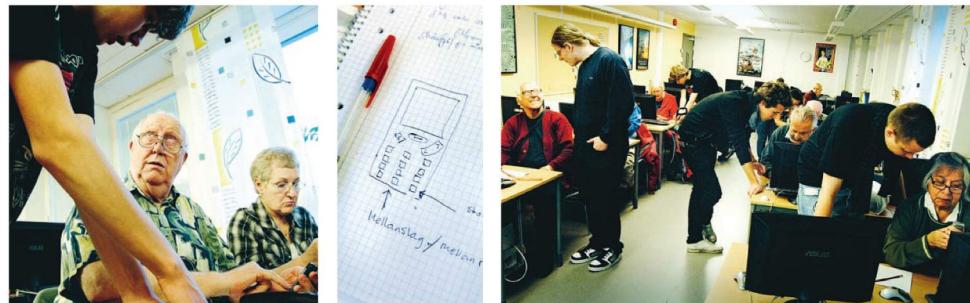
– Våra elever lär sig att ta ansvar och visa engagemang, pensionärerna får viktig kunskap och NTI-skolan skapar en bra relation till Malmö stad, säger han.

Men det är inte bara mobilkunskaperna i sig som är viktiga, enligt Stefan Arph.

– Det sociala mötet är lika viktigt. En kontakt mellan gammal och ung skapas, ett möte över generationsgränserna. De äldre känner sig trygga med de yngre här och det är en stor vinst i sig om man ser det i ett större perspektiv.

Och kursen verkar onekligen vara välkommen. Näst längst bak i rummet sitter Kerstin Jonsson med ett stort leende.

– Nio av tio sms jag skickade förra veckan kom fram. Jag är så stolt!

Bengt och Monika Hammar (till vänster) nappade direkt när de fick höra tala om mobilkursen. 'Jag flabbar inte i den i tid och otid', konstaterar Bengt.

Öppet hus för äldre och anhöriga

I Parkmöllans lokaler på Norra Parkgatan 17 driver Södra Innerstaden träffpunktsverksamhet.

Här är det öppet hus och både äldre och anhöriga är välkomna för spontanbesök klockan 10–16.

”Det här är navet i vår verksamhet och det är här som många av våra aktiviteter äger rum, berättar Sergio Cisternas.

På Parkmöllan kan man spela bingo, gå på föredrag, bara träffas över en kopp kaffe eller träffa andra människor i samma situation som man själv. Det finns också en brevlåda där man kan lägga sina frågor och förslag.

– Många känner sig ensamma och vill

hitta på något. Vi har massor med aktiviteter av olika slag, allt från sittjympa och högläsning till föredrag och data- eller mobilutbildningar.

2005 gick Södra Innerstaden ut och frågade anhöriga och gamla vad de ville ha för typ av stöd från stadsdelen.

– Vi ville veta vad de saknade. Svaren vi fick pekade mot att man vill ha mer information, att man vill ha en plats att träffas på och att man vill ha möjlighet att träffa människor som befinner sig i samma situation, berättar Sergio Cisternas, anhörigsamordnare.

– Tittar man bakåt har vi varit duktiga på att ta hand om sjuka, på att tvätta och på att städa. Men vi har inte varit lika bra på det sociala, att hitta mötesplatser för äldre och anhöriga.

Träffpunkten drivs som ett projekt som har pengar i två år till.

Vad händer sedan?

– Vi håller redan på och letar nya aktörer till verksamheten för att göra den så självständigt som möjligt. Redan idag sköts alla aktiviteter av frivilliga och lokalerna kommer kommunen att stå för även i framtiden, berättar Sergio Cisternas.

I framtiden ser han flera samarbeten med näringsliv och organisationer.

– Vi har redan aktiviteter tillsammans med Röda Korset, NTI-gymnasiet och Victoriategern. Tittar man utomlands har en del stora företag inskrivet i anställningsvillkoren att man ska göra ett antal samhällstimmar. Detta kan kanske vara något för Malmö i framtiden, säger han.

MOBILKURS FÖR ÄLDRE

Kursen är gratis för pensionärerna. Fikakakan står Malmö stad för, kaffet och utbildning står skolan för. Cirka 40 pensionärer är med, kravet är att man visar intresse för kurserna, via Malmö stad som gör brevutskick och förfrågningar. Alla som sökt har fått vara med.

MÅNGA ÄLDRE RÄDDA FÖR ATT ANVÄNDA MOBILEN

86 procent av de svenska pensionärerna äger en mobiltelefon, enligt en undersökning gjord av Synovate. Men nästan varannan svarade att de känner sig osäkra på, eller skrämde av, den nya tekniken och undviker att använda den. I England uppgav 75 procent av pensionärerna att de äger en mobiltelefon, i Frankrike bara varannan. Källor: Synovate och PRO

NTI-SKOLAN

NTI är en gymnasieskola som har Medieprogrammet och Elprogrammet. 2.500 elever är fördelade på tio olika skolor.

ANHÖRIGSTÖD

• Anhörigstödet vänder sig till den som är anhörig eller närstående till någon som av olika orsaker inte längre klarar av vardagen på egen hand.

• Södra Innerstaden har en rad olika insatser som du som anhörig eller närstående kan ta del av.

• Stödåtgärder är kostnadsfria. Exempel på stödåtgärder är träffpunkter, anhöriggrupper, telefonrådgivning och temakvällar.

Kontakta Vård och omsorg i Södra Innerstaden
Ring 040-343944.

www.malmo.se/sodrainnerstaden

Fixar-Roland fixar!

Är Ikea-hyllan svår att sätta ihop? Behöver glödlampan i badrummet bytas? Ring Fixar-Roland.

Text: Björn Solfors — Foto: Ewa Levau

Ja, för de boende i Södra Innerstaden som är över 75 år – eller som har hemtjänst och är fyllda 65 år – är det faktiskt så enkelt. Fixar-Roland, som egentligen heter Roland Strömberg, har till jobb att hjälpa just äldre personer med vanligt hemmafix.

– Det kan vara allt från att hänga upp gardiner till att spika upp tavlor och fästa sladdar, säger han.

Är det många som vill ha din hjälp?

– Ja, det är det. Jag hinner med cirka 6–7 personer varje dag.

Varför finns den här tjänsten?

– Många äldre kan ha lite svårt att klara de här sakerna själva. Det är inte så lätt för en

→ Jag känner en väldigt stor tacksamhet från dem som jag hjälper. ←

Roland Strömberg hjälper äldre personer med vanligt hemmafix. "Det kan vara allt från att spika upp tavlor till att fästa sladdar", säger han.

85-åring att sätta ihop en Ikea-hylla själv, till exempel.

– Dessutom tycker många att det känns osäkert att stå på stegar och risken att de trillar och skadar sig ökar.

–Det här är ett sätt att minska de äldres lidande, samtidigt som sjukvården också sparar värdkostnader, säger Roland Strömberg.

Fixar du allt själv?

– Jag brukar säga så här: jag kan fixa allt som jag skulle kunna göra hemma hos mig själv. Sedan finns det vissa saker jag inte får göra. Dra om elledningar och rensa avlopp, till exempel. Det är hyresvärdens ansvar att fixa och dessutom ska jag inte gå in och ta någon annans jobb.

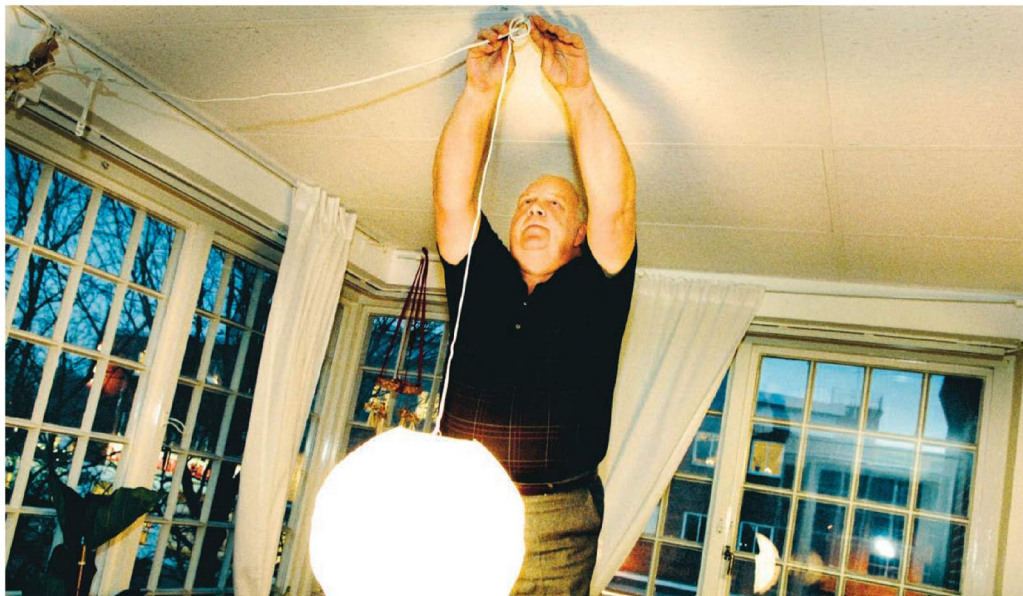
Roland Strömberg fick jobbet som ett

slags arbetspraktik när han var arbetslös för 2,5 år sedan. Efter två års provperiod fastanställdes han i somras. Från början gick Roland dock under namnet Fixar-Malte.

– Jag tror att idén kommer uppe från Höganäs från början och förmodligen var det nån som hette Malte där som började. Men efter att jag jobbat med det här i två år tid tyckte jag att det var dags att börja använda mitt riktiga namn istället.

Så var Fixar-Roland född. Och Roland stortrivs.

– Jag känner en väldigt stor trivsel i mitt arbete. Dessutom känner jag en väldigt stor tacksamhet från dem som jag hjälper. I praktiken betalar de bara själva materialkostnaden för det jag fixar, annars är det ju gratis, säger han.

Språkbank byggs upp inom hemtjänsten

Hon är undersköterska och har arbetat fem år inom hemtjänsten. Nu kan Violet Moghaddom snart få användning av sitt hemspråk, persiska, också i jobbet.

Violet Moghaddom

Inom hemtjänsten i Malmö stad är en språkbank på väg att byggas upp. Personal som har ett annat modersmål än svenska kan anmäla sig där. En hastig blick i banken visar att det talas ett 30-tal språk inom hemtjänsten, allt från polska, finska, arabiska till farsi och balinesiska.

I Södra Innerstaden görs nu en inventering bland vårdtagarna för att se hur stort behovet är av att få hjälp av hemtjänstpersonal som talar andra språk. Först och främst är det viktigt att vårdtagarens kontaktperson kan tala hemspråket. Kontaktpersonen är också den som talar med anhöriga och personalen inom hemtjänsten.

– Vi har ett 20-tal vårdtagare som bara talar sitt hemspråk i dag. Som det ser ut nu har vi personal i Södra Innerstaden som kan möta detta behov. Får vi senare en vårdtagare

med ett språk som ingen av vår personal talar kan vi låna en person via språkbanken, säger Susanne Kliman, sektionschef.

– Det betyder oerhört mycket för tryggheten att man kan kommunicera med den som kommer in i ens hem.

Ser fram emot att börja arbeta

Violet Moghaddom ser fram emot att börja arbeta på sitt eget språk. Redan i dag går hon hem till en iransk kvinna och kollar blodsockret.

– Det är viktigt att bli en kontakt åt bägge hållen. Jag kan både förklarar för vårdtagaren och de anhöriga vad hemtjänsten kan erbjuda och berätta för mina kollegor vad den här personen har för vanor och önskemål.

Violet Moghaddom tror att språkservicen kan öka kännedomen om hemtjänsten. Det

är färre äldre med utländsk bakgrund än etniska svenskar som har hemtjänst i dag.

– Det kan vara för att man inte känner till hemtjänsten eller för att man tycker att det är svårt att inte kunna kommunicera.

– Jag tycker också att det ska bli roligt att göra en insats för människor som kommer från mitt hemland, samtidigt som jag också får använda mitt språk och min kunskap om den iranska kulturen.

→ Det betyder oerhört mycket för tryggheten att man kan kommunicera med den som kommer in i ens hem. ←